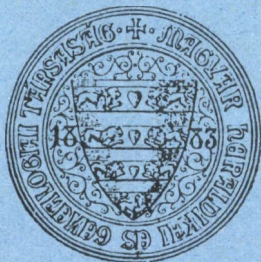

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
A Magyar Országos Levéltár
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

SZERKESZTIK:

KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, RAINER PÁL

HETVENEGYEDIK KÖTET
1998/1-2. füzet

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MCMXCVIII

TURUL
LXXL. évfolyam
1998/1–2. füzet
Szerkesztik: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, RAINER PÁL
Szerkesztőség címe: Magyar Országos Levéltár
1014 Budapest, Bécsikapu tér 4.
Az egyes közlésekért a szerzők felelnek. Címük a szerkesztőségben.
A beküldött kéziratokat nem őrizzük meg, és nem küldjük vissza.
Kiadja a Magyar Történelmi Társulat
Felelős szerkesztő: PANDULA ATTILA

Nyomdai előkészítő munkák: Garai Péter
Nyomdai kivitelezés: Neotipp Bt, 1025 Budapest, Vöröstorony lejtő 5.
Felelős vezető: dr. Naszályi Gábor
ISSN 1216-7258

TARTALOM

I. Értekezések, önálló cikkek

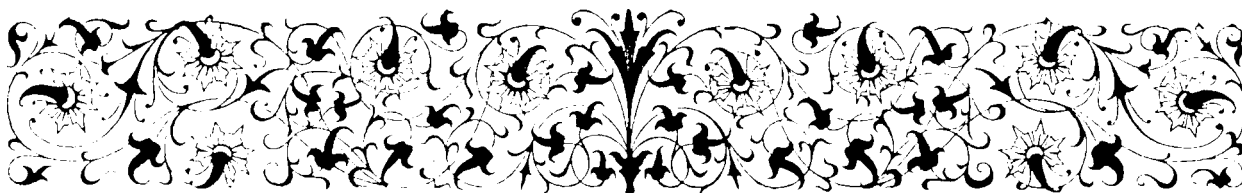
Kapronczay Károly: Orvosdinasztiák III. – Spielenberg, Pápai-Páriz, Hambach, Hellenbach, Moller, Rayger családok	1
Merényi-Metzger Gábor: A Beleznay család pilisi sírboltja és az ott eltemetettek anyakönyvi adatai	10
Nagybákay Antal Zelmós: Egy megnevesített debreceni polgárcsalád története és leszármazása – A nagybákai Sesztina család	18
Csapodiné Gárdonyi Klára: Vitéz János neve.....	25
Szluha Márton: A Gergy család.....	30
Deák Varga József: „Pálóczi” volt-e Hotváth Ádám?.....	36
Sólymos Szilveszter: Hozzászólás és kiegészítés Pandula Attila „Egy XVII. századi, heraldikai témájú, magyar olajfestmény” című, a Turul 1997/1–2. számában megjelent tanulmányához.....	39

2. Kisebb rovatok

Pandula Attila: Fortitudini – A vitézségnek. A Katonai Mária Terézia Rend alapításának 240. évfordulóján rendezett emlékkiállítás a Hadtörténeti Múzeumban	42
Szantner Viktor: A numizmatika és a társadalomtudományok III. (Konferencia Nyíregyházán, 1997. október 17–19-én).....	44
Pandula Attila: „A császár lovassága” (Kiállítás a marchfeldi kastélyban).....	45
Pandula Attila: „Fortitudini – der Tapferkeit” (Kiállítás Deutsch-Wagramban).....	45

Könyvismertetés

Graus, Igor: Staatliche Auszeichnungen der Slowakischen Republik. (Pandula Attila).....	46
Bauer, Volker: Hofökonomie. (Pandula Attila).....	46
(Hg.) Hoffmann Robert: Bürger zwischen Tradition und Modernität (Pandula Attila).....	47
Lehotský, Jaromír M.: Sága rodu Izákovcov (Pandula Attila).....	48
Dulgău, Bujor: Sigiliile instituțiilor Sătmărene (Pandula Attila).....	49
Soós Ferenc: A magyar fémpénzek feliratai és címerei (Rainer Pál).....	49
(Szerk.:) Diaconescu, M.–Dragan, I.: Nobilimea românească (Rainer Pál).....	50
Hazai és nemzetközi hírek	53
Deutschsprachige Zusammenfassung (Ress Imre).....	54
Summary (Szaszko István)	55

ORVOSDINASZTIÁK 3.

(Befejező rész)*

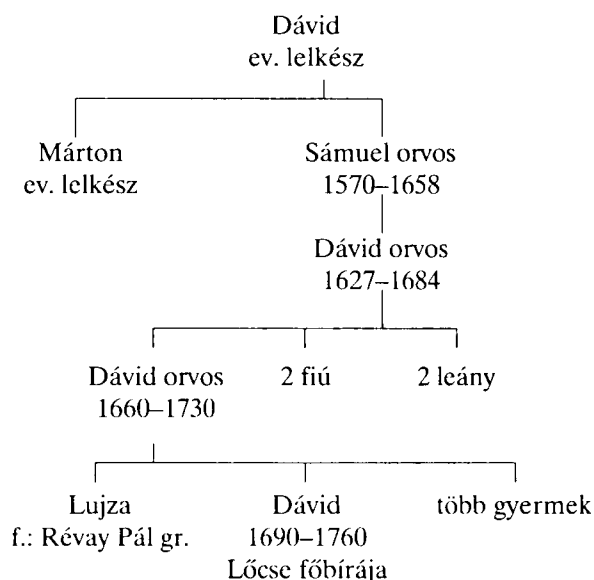
A SPIELENBERG CSALÁD

A magyar orvostörténelem szempontjából is rendkívül érdekes időszakot jelent a XVII–XVIII. század, hiszen az oszmán hatalom és a Habsburgok ellen vívott küzdelemben alig maradt erő a tudományra. A magyar reneszánsz magas színvonalú művelődési intézményeinek többsége elpusztult, de a Felvidéken és Erdélyben a városok és a főnemesi udvarházak körül nagy hírű kultúrközpontok alakultak ki. A Felvidéken különös jelentőségű volt, hiszen a török sohasem szállta meg, lényegében itt és Erdélyben figyelhető meg bizonyos összekötő kapcsolat a magyar reneszánsz és a következő évszázadok között. A helyi városi anyagi kultúrák nemcsak az ipari és a város fejlesztésében, hanem iskolák, kórházak alapításában és egészségügyi vonatkozású törvények megfogalmazásában is kitűntek. E városok jelentős mértékben ösztönözték ifjaikat külföldi tanulmányokra, sőt ösztöndíjak biztosításával könnyítették meg egyetemi éveiket, így érthető, hogy e korban Európa jelentős egyetemén számos magyar ifjút találunk, akik visszatérésük után városuk szolgálatába álltak. Közöttük többen orvosi képezést is szereztek. E városi orvosok közül is kitűnt a lőcsei Spielenberg orvos-család, amely három nemzedéken át viselte Lőcse főorvosi tisztségét.

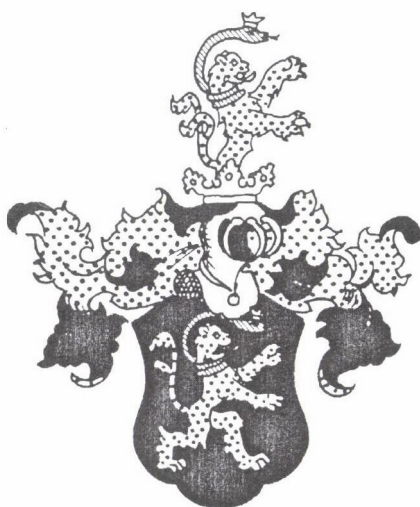
A Spielenberg család a XVI. század elején került Vesztfáliából a Felvidékre, főleg Zólyom megyében éltek. A család első ismert tagja Spielenberg Dávid evangélikus lelkész volt, aki Szepesben működött.

Feljegyzések szerint apja és nagyapja is evangélikus lelkész volt. Két fia ismeretes: Márton, aki evangélikus lelkészként 1638-ban Pomerániába települt át. Leszármazottait nem ismerjük. Másik fia – a család első ismert orvosa és hazai hírnevének megalapozója – Sámuel volt, akinek szakmai tudását nemcsak a város környékén, hanem a két magyar haza királyi és fejedelmi udvara is gyakran igénybe vette. Kortársai „practicissimus” dicsérő jelzővel látták el nevét.

Spielenberg család:

* A Turul 1997/3–4. sz. 78. p. megjelent Lumnitzer Sándor (1896–1958) leszármazottainak ismertetéséhez – Vajay Szabolcs közlése alapján – az alábbi kiegészítést tesszük: „Egyetlen fia, György, mérnöki pályára lépett, 1956-tól Argentínában él.” helyett helyesen: Egyetlen fia, József, 1956-tól Argentínában él. Buenos Airesben a kereskedelmi életben vezető szerepet visz. az argentinai magyar egyesület elnöke, a Zrínyi ifjúsági kultúrkör vezetője, a Magyarok Világszövetségének Argentínában egyik vezetője.

Spienberg Sámuel
(ca 1570–1658)

1570 körül született Szepes-Olasziban, ahol apja evangélikus lelkészként működött. A tehetséges ifjú előiskoláit már Lőcsén végezte, majd tanulmányait a városi tanács anyagi támogatásával német protestáns egyetemeken folytatta. Már Wittenbergben – a teológiai tanulmányok mellett – orvosi ismeretekkel is foglalkozott, bár orvosdoktori oklevelét a kor legrangosabb orvosi karán, Bázelen szerezte meg 1597-ben. Avatási értekezését „Theses de Morbo Hungarico” nyomtatásban is megjelentette, amelyben a sárgalázzal foglalkozott.

Tanulmányainak befejezése után Spienberg Sámuel az őt segélyező Lőcsén telepedett le, és csakhamar Lőcse és Szepes vármegye főorvosi címét is viselte. Orvosi gyakorlata mellett mással nem foglalkozott. Praxisa kezdetben csak Lőcsére és a vármegye területére terjedt ki, de már 1598-ban, felekezeti hovatartozástól függetlenül, az egri püspök is kérte orvosi segítségét. Orvosi gyakorlatának híre távoli vidékekre is eljutott: gyakran hívták Egerbe, Kassára, Nagykárolyba, Szatmárba, majd Erdélybe és a királyi Magyarország lekülönbözőbb városaiba. Bethlen Gábor fejedelem és Thurzó György nádor főorvosi címmel tüntette ki. 1617-ben nemesi rangra emelték, sőt 1619-ben konzíliumra hívták II. Mátyás király halálos ágyához. Orvosi gyakorlatából, de elsősorban házassága révén jelentős vagyonra tett szert, amelyből kereskedelmi és bányászati vállalkozásokba fogott. Így a közeli Teplicén megalapította hazánk második papírmalmát (1613), amely rendkívül fontos volt, hiszen

a külföldről drágán behozott papír helyett hazai forrásból biztosították a bártfai és kassai nyomdák papírigényét.

Orvosi gyakorlata mellett szakirodalmi munkásságot is folytatott. A már említett avatási értekezésén kívül 1634-ben Lőcsén németül könyvet adott ki a pestisről, amit latin nyelven is megismételt, majd a halála hírére közlő hallei „Természettudományi Hetilap” a szív csontocskáján levő emberalakról szóló anatómiai témájú írását is leközölte.

Élete végén gyakran megfordult Erdélyben, ahol II. Rákóczi György fejedelem udvarában gyógyított. 1658. június 11-én Lőcsén halt meg, amikor már a városi főorvosi hivatal fia, Spienberg Dávid vette át. Spienberg Sámuel a kortársak, mint az irodalom pártfogóját is emlegették, aki saját költségén számos munkát jelentetett meg nyomtatásban.

Spienberg Dávid
(1627–1684)

Spienberg Dávid 1627. július 22-én született Lőcsén, s apja házában kapott kedvet és ihletet az orvosi pályához. Előiskoláit Lőcsén, majd 1650-től a szászországi Stolpenben végezte. Ez valójában előtanulmány volt ahhoz, hogy beiratkozzon a wittenbergi egyetemre, ahol bölcséleti és orvosi tanulmányokat folytatott. Itt filozófiából doktori címet szerzett, de orvosi tanulmányait Leydenben, Bázelen és Paduában tökéletesítette. Az utóbbi helyen védte meg avatási értekezését és avatták orvosdoktorrá. Útja innen vissza Lőcsére vezetett, ahol apja vezette be az orvosi gyakorlatba, majd annak halála után annak minden tisztségét viselte. Apja hírnevét követve gyakran megfordult királyi és fejedelmi udvarokban, így betegek közé tartozott Apafi Mihály erdélyi fejedelem, Wesselényi Miklós nádor és felesége, a krakkói udvar több tagja.

Orvosi tevékenységével nagyobb vagyont gyűjtött apjánál, így időről időre felhagyott orvosi gyakorlatával és különböző bányafeltárási vállalkozásokba kezdett. A XVII. században feltárt felvidéki bányák többsége az ő vállalkozásában indult meg. Lőcse városa 1661-ben visszahívta hivatalába, bár a városban addig sem szünetelt orvosi gyakorlata. Városi pályafutását mi sem jellemzi jobban, hogy 1670-ben és 1671-ben Lőcse főbírájává is választotta. A magyar levéltárak számos Spienberg Dávidtól származó levelet őriznek, amelyekben tanácsokat ad különböző

városoknak, főrangú betegeinek gyógykúrákat, gyógyszereket és étrendeket ajánlott.

Szakirodalmi tevékenysége ugyan nem volt olyan jelentős, mint apjáé, de a német „Természettudományi Lap” nyolc kisebb írását is közölte. Ezek közül kiemelkedő a kőrisbogárporról írott tanulmánya, amely elsősorban néprajzi érdekességeket tartalmaz. Megfigyelte, hogy a Tisza vidékén a lázzal együtt jelentkezett nyakdagadás ellen a betegek kőrisbogarát esznek, amelynek hatására a láz és a dagadás megszűnik. Ennek igyekezett tudományos magyarázatot adni. Többi közleményében rákos betegségeket, torzszüléseket, gázos tályogok feltárását, vakságot okozó daganatot és más esetleírásokat publikált. 1684. május 27-én Lőcsén hunyt el.

1657-ben kötött házasságot, neje nevét nem ismerjük, de három fia és két leánya született. Fiai közül az idősebbik, ifjabb Spielenberg Dávid követte őt az orvosi pályán.

Ifj. Spielenberg Dávid (1660–1730)

1660-ban született Lőcsén, orvosi tanulmányait Jénában és Leydenben végezte, oklevelét 1683-ban az előbbi helyen szerezte meg, amit 1685-ben Leydenben is megismételt. Avatási értekezésének témájául a váltólázát választotta. E munkáját nyomtatásban is kiadta, több publikációja nem jelent meg. Apja halála után őt választották meg Lőcse és Szepes vármegye főorvosának. Betegei a Felvidék és Erdély főnemesei és nemesei közül kerültek ki. Hatalmas vagyont gyűjtött, amit a selmeci bányavidék fejlesztésére fordított, emiatt orvosi praxisát is erősen korlátozta, később inkább bányatulajdonosként tartották számon. 1730. január 12-én hunyt el. Idősebbik leánya, Spielenberg Lujza, Révay Pál gróf felesége lett, míg idősebbik fia, Dávid (1690–1760), a Felvidék legnagyobb bányatulajdonosa volt, Lőcse főbírájaként is működött.

A PÁPAI-PÁRIZ CSALÁD

Pápai-Páriz Ferenc (1649–1716)

Az önálló orvosi karral nem rendelkező Magyarország és Erdély ifjai a gyógyítás művészetét külföldi egyetemeken tanulták meg, a felkészülést nagy nevű

kollégiumaink mellett a nagy praxissal rendelkező orvosok egy-két éves orvosi iskolái biztosították. Több neves orvos kollégiumi tanárságot is vállalt, s a természettudományok oktatásán belül elég széles orvosi ismereteket is átplántáltak tanítványaikba. Közülük is kiemelkedett Pápai-Páriz Ferenc, aki orvos létére a nagyenyedi Bethlen-kollégium görög–latin tanára, számos orvosi munka szerzője volt, aki 35 esztendeig tartó tanári működése alatt a klasszika-filológia mellett rendszeresen adott elő élettant és higiénét. Tanítványai közül éppen előadásai hatására számosan lettek orvosok. Ilyen tevékenységében nem volt egyedül, hiszen kortársai közül a kolozsvári Hunyady Ferenc is tanár és orvos volt, nem feledve a brassói Friedrich von Manaut vagy az ugyancsak ott működött Laskai Csókás Pétert.

Pápai-Páriz Ferenc 1649-ben született Erdélyben, a Belső-Szolnok megyei Désen. A család nevében a „Pápai” valóban megkülönböztető jelzőként szerepelt, hiszen a nagy hírű orvos nagyapja tisztes pápai kereskedő volt, akinek 1616 körül született Imre fia református lelkész, Utrechtet megjárta teológus volt, akit II. Rákóczi György fejedelem udvari prédikátorrá tett, később viselte a püspöki hivatal is. Pápai Imrének Kávási Krisztinával kötött házasságából született gyermekeinek egyike volt Pápai-Páriz Ferenc. Apját 1666-ban elvesztette. Marosvásárhelyen és Nagyenyeden tanult. 1672-ben külföldi tanulmányútra ment: Lipcsében medicinát, Heidelbergben bölcséletet tanult. Az utóbbiból itt doktori fokozatot is nyert. Heidelbergben tanári állással kínálták meg, de ő Strasbourgot érintve Bázélbe ment, hogy orvosi tanulmányait befejezze. 1674-ben e tudományból is doktori címet nyert. Egy ideig a bázeli egyetem asszeszora (ülnöke) volt, de 1675-ben hazaindult Erdélybe. Rövid ideig Debrecenben működött, azután Apafi Mihály erdélyi fejedelem kérésére elvállalta a nagyenyedi kollégium meghívását, abban az iskolában lett a görög, a latin, a fizika és a logika tanára, ahol maga is tanult. Viszont a kollégiumi oktatásba bevezette az orvosi alapismeretek tanítását, mint a teljes ismeretek egyik alappillért. Külföldi tanulmányai alatt tekintélyes baráti és ismeretségi körre tett szert, ennek segítségével nagyenyedi tanítványai részére ösztöndíjakat szerzett különböző német, holland egyetemeken, sőt angliai kapcsolata révén, amikor a Rákóczi-szabadságharc idején a császári csapatok nemcsak feldúlták, de fel is gyújtották a nagyenyedi kollégiumot, olyan pénzsegélyt szerzett Nagyenyednek, amely megmentette a híres kollégiumot.

Sokat írt, németből és franciából fordított. Egyik leghíresebb önálló munkája a Pax Corporis (A test békéje), az egyik legkiemelkedőbb népszerűsítő orvosi munkánk, különös keveréke a klasszikus orvosok (arab orvosok, Harvey, Paracelsus stb.) tanításainak és a saját megfigyeléseinek. Különös hangsúlyt fektetett az érthetőségre, hogy a legbonyolultabb dolgokat is könnyebben ismerjék meg a laikus diákok és olvasók. Tulajdonképpen kora orvosi szemléletét foglalja össze, pontosabban azon ismereteket, amelyeket egyetemeken tanítottak, de hozzáteszi „a maga sok beteg körül való tapasztalatait”. Gyógyszerekül főleg növényi főzeteket, gyümölcsöket, növényi olajokat ajánlott, olyanokat, amelyeket különös gond nélkül bárki elérhetett.

Foglalkozott a pestissel, elsősorban annak megelőzésével. A magyar művelődésnek is nagy szolgálatot tett, amikor összeállította a magyar–latin és a latin–magyar szótárt, amely ezeroldalas kiadásban vagy 200 évig használatos segédkönyv lett.

Amikor a II. Rákóczi Ferenc csapatai elől menekülő császáriak feldúlták és felégették Nagyenyedet, a kollégium elpusztult, maga Pápai-Páriz Ferenc Szatmárnémetibe menekült, mindenét elvesztve anyagi gondokkal küzdött. Rákóczi Ferenc fejedelem tisztelte a már idős tudóst, anyagi támogatásban részesítette. A Bethlen-kollégium felépítése után visszatért Nagyenyedre és szinte haláláig tanított. Élete végén megvakult, nevezetes szótárát és más munkáit feleségének és tanítványainak diktálta. 1716. szeptember 10-én hunyt el Nagyenyeden.

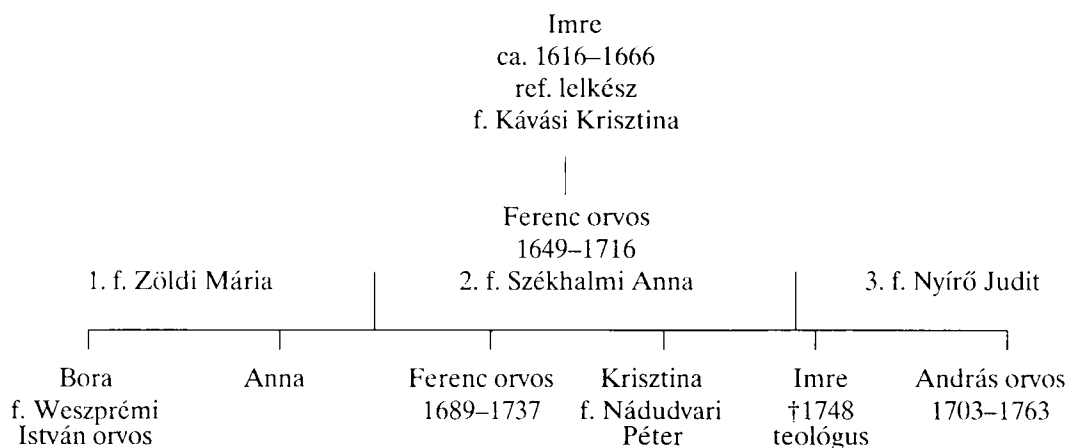
Három házasságot kötött. Első feleségével, Zöldi Máriával hét évig élt, második felesége, Székhalmi Anna, harmadik Nyíró Judit volt. Mindhárom feleségtől 2–2 gyermeke született. Az első házasságából Bora (később Wespérmi István debreceni főorvos felesége) és Anna, a másodikból Ferenc (orvos) és Krisztina (később Nádudvari Péter neje), a harmadikból Imre (†1748, teológiai tanár) és András (orvos) születtek.

Ifj. Pápai-Páriz Ferenc

(Nagyenyed, 1689–Tiszafüred, 1737)

Pápai-Páriz Ferenc és Székhalmi Anna idősebbik fia. Tanulmányait Nagyenyeden végezte, majd egyházi támogatással – hiszen édesapja ebben az időben vesztette el minden vagyonát – az Odera melletti Frankfurtban, később Lipcsében és Halléban tanult. 1704-ben itt avatták orvosdoktorrá. Apja tanácsára a hollandiai Leydenben tökéletesítette tudását, de még 1705-ben Angliába hajózott, hogy a nagyenyedi kollégium megsegítésére adományokat gyűjtsön. Hazatérése után előbb Nagyenyeden, majd Belső-Szolnok megyei orvosként működött. Keresett és híres orvos lett, betegek közé tartoztak híres történelmi családok tagjai is. 1720-ban feleségül vette Atzél Tamás özvegyét, nevelt fia lett Atzél Gábor, a későbbi híres erdélyi orvos.

Pápai-Páriz család:

Pápai-Páriz András (1703–1763)

Pápai-Páriz Ferenc és Nyíró Judit kisebbik fia. Tanulmányait ő is a nagyenyedi Bethlen Kollégiumban végezte, majd már apja halála után, és fivére anyagi támogatásával az Odera melletti Frankfurtban, majd Lipcsében és Halléban hallgatta az orvostudományt. 1732-ben itt avatták orvosdoktorrá „A betegségek erkölcsi gyógyítása” című avatási értekezésének megvédése után. Kiemelkedő tudású gyakorló orvos volt, viszont szerette a vidám és zajos életet, aminek következtében súlyos adósságokat szedett a nyakába. Hazatérése után ezt csak úgy tudta rendezni, hogy apai örökségét kénytelen volt eladni, ebből adósságait kifizetni. Kolozsvárott telepedett le, soha nem házasodott meg, könyveket gyűjtött és Kolozsvár környékének flóráját tanulmányozta. Élete végén könyvtárát és növénygyűjteményét a nagyenyedi kollégium könyvtárára hagyta. Ismételen kiadta apja nevezetes munkáját, a „Pax Corporist”-t, az eredetileg latin nyelven írott munkát magyarra fordította. Élete végén megvakult, emiatt végül elhagyatottan és szegénységben halt meg 1763-ban. Feltehetően római katolikus hitre tért, amit jelez, hogy a jezsuiták támogatták növénygyűjteményének gazdagítását, botanikai tárgyú könyvének kiadását. Sógora, Weszprémi István „Magyarország és Erdély orvosainak élet rajza” című (1789) négykötetes orvostörténeti alapvetésének harmadik kötetében – bár elismeri kiváló orvosi gyakorlatát és tudását – elég ridegen és elítélően szól életviteléről, szembe állítva azt fivére, Pápai-Páriz Ferenc életvitelével. Kétségtelen, hogy a magyar orvosi nyelv megalapozásának első tekintélyes képviselője és úttörője is volt.

Fivére – Pápai-Páriz Imre (1701–1748) – teológiát végzett Utrechtben, hazatérése után Nagyenyeden, Gyulafehérváron és más helyeken volt lelkész, majd Nagyenyeden tanár lett. Nevéhez fűződik apja munkáinak összegyűjtése, emlékiratának – életrajzának – kiadása.

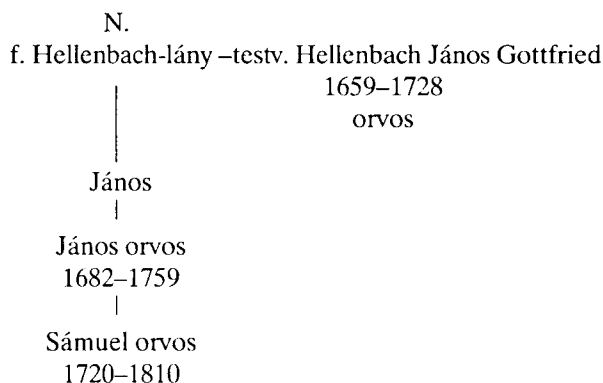
A HAMBACH ÉS VELE ROKON HELLENBACH CSALÁD

Hambach János (1682–1759)

Hambach János családja Pfalz környékéről került Magyarországra. Édesapja, Hambach János a XVII. század közepén jött el onnan, és Eperjesen telepe-

dett le, majd 1670-ben nemességet kapott. Eperjesen született fia, János, aki orvosi tanulmányait az Odera melletti Frankfurtban, Berlinben, majd Wittenbergben folytatta. Ez utóbbi helyen avatták orvosdoktorrá 1710-ben. Az avatási ünnepélyen jelen volt Wisniawicki lengyel herceg is, aki udvari orvosnak hívta meg Lengyelországba. Hambach János ugyan nem hárította el a lengyel királyi udvar meghívását, de visszatért Eperjesre és 1712-ben elfoglalta a városi orvosi hivatalt. Eme feladata mellett gyakran járt át lengyel földre, a lengyel királyi udvar legkedveltebb és keresett orvosa lett. 1718-ban lengyel nemességet kapott, II. Ágost lengyel király kinevezte udvari orvosának és jelentős lengyel birtokokat is adományozott neki. Az 1720-as évek nagy sárosi, zempléni, beregi és ungi pestisjárványának egyik leküzdője, császári katonaság igénybevételével sikerült lezárni a veszélyeztetett területeket, ezzel megakadályozni a járvány továbbterjedését. Irodalmi tevékenységéből kiemelkedik a „Lomnius redivius” című, háromkötetes kéziratos munkája, amelyben orvosi gyakorlatát összegezte, „mindegyik betegséghez mellékelte saját megfigyeléseit és orvosságait”.

Hambach család:

Hambach Sámuel (1720–1810)

Hambach János fia, Hambach Sámuel szintén orvos, Gömör, majd Szepes vármegye főorvosa lett. Orvosi oklevelét 1742-ben Halléban szerezte, majd hazatérése után apja „orvossegéde” lett. Később önállóan végzett orvosi gyakorlatot Lengyelországban is, Stanislaw Poniatowski lengyel király

orvosa is volt. Ő sem hagyta el magyar hivatalát, csak vendégként és meghívásra gyógyított lengyel földön.

A Hambach orvos-család leszármazottai a XIX. század elejétől a Kárpátokon túli lengyel területeken éltek.

Hellenbach János Gottfried (1659–1728)

A Hambach családdal volt rokonságban, id. Hambach János anyjának fivére volt Hellenbach János Gottfried selmebányai születésű neves orvos, aki orvosi oklevelét 1684-ben Halléban szerezte, Leyden, majd Eperjes város jeles orvosa lett. Rokoni kapcsolatuk alapján nagy támogatója lett az ifjabb Hambach Jánosnak, szerepe volt orvosi pályára irányításában. Hellenbach valóban jeles gyakorlattal rendelkezett, meghívták a császári udvarba is, I. Lipót császárt ki-gyógyította vesegyulladásából, amiért az uralkodó bárói rangot adományozott neki. A császári udvarban oly gyakran megforduló Hellenbach báró ennek ellenére 1703-ban II. Rákóczi Ferenc oldalára állt, s a magyar fejedelem a bányaügyek igazgatójává tette, ami mai értelemben vett pénzügyminiszerségnek felelt meg.

A magyar szabadságharc bukása után lengyel földre menekült, a Hambach birtokon élt, itthon vagyonát elkobozták, gazdag könyvtárát feldúlták. 1711–1715 között lengyel földön orvosi gyakorlatot folytatott. Ekkor a király kegyelmét kérve visszatért Magyarországra, ahol nemcsak elkobzott vagyonát, hanem a felvidéki bányák igazgatását is rábízták. 1728-ban, 70 éves korában hunyt el Breznóbányán.

A MOLLER CSALÁD

A XVII–XVIII. század magyarországi orvosai között vezető szerepet játszott a Moller család, akik közül Moller Károly Ottó (1670–1747), a „magyar Hippokratész” volt a leghíresebb. Sokan rokoni kapcsolatot véltek felfedezni *Moller Jánossal* (1650 körül –1710), egy magyar földre vetődött danzigi porosz orvossal, amit bizonyítani alig lehet. Moller János Erdélyben működött, Nagyszebenben kezdte el orvosi gyakorlatát, majd Thököly Imre udvarába került, az erdélyi hadak tábori orvosa is volt. Mindvégig Thököly közelében élt, de amikor a kuruc fejedelmet számkivetésbe Törökországba vitték, elszakadt urától, előbb bujkált, majd Eperjes vá-

ros orvosi hivatalát viselte. Itt kötött házasságot 1691-ben Rollin Zsuzsannával. A Rákóczi-szabadságharc alatt ugyan nem vállalt semmiféle szerepet, de rokon-szenvezett a kurucokkal.

A Moller család

Moller Dániel Vilmos (1642–1712)

A pozsonyi Moller család első ismert orvos tagja Moller Dániel Vilmos orvos és tanár volt. 1642. május 26-án született Pozsonyban, apja Moller Ottó ékszerész és aranyműves, anyja Perghamer Rebeka. Tanulmányait Pozsonyban kezdte el, majd Wittenbergben folytatta, ahol előbb medicinát, később vegyészetet is hallgatott. Itt szerezte orvosi oklevelét. 1665-től

európai „vándorúton” volt, megfordult Német-, Lengyel-, Francia- és Olaszországban, felkereste Hollandiát, Angliát, Svájcot, végül Nápolyból tért haza Pozsonyba 1670-ben. „Vándorútja” során elsősorban alkimistákkal találkozott. Előbb a helyi gimnázium aligazgatója volt, de 1674-ben Altdorfban telepedett le, itt a metafizika és a történelemtudomány tanára lett. Több tudományos társaság tagjává választotta, Lipót császár pedig palotagrófi címmel tüntette ki. Két házasságából gyermeke nem született, 1712. február 23-án hunyt el, 70 éves korában.

Moller Károly Ottó (1670–1747)

Moller Ottó ékszerész és Perghamer Rebeka Károly nevű fiának – a korábban említett Moller Dániel Vilmos fivérének, fia. Moller Károlyról annyi ismeretes, hogy 1635 körül született és 1699-ben hunyt el Pozsonyban. Apja nyomdokait követve ékszerészként működött. Moller Károly Ottó 1670. január 10-én született Pozsonyban, itt végezte a humanista osztályokat, majd nagybátyja, Moller Dániel Vilmos hívására Altdorfba ment magasabb tanulmányok végzésére, és itt szerezte meg orvosi diplomáját is 1696-ban. Hazatérése után orvosi gyakorlatot folytatott 1703-ig, amikor feleségül vette Fiebinger Katalint és Besztercebányára költözött át. 1703-ban II. Rákóczi Ferenc fejedelem udvari orvosa lett. Báró Hellenbach orvosdoktor javaslatára a felkelő hadak tábori főorvosának nevezték ki. Végig szolgálta a fejedelmet, de ezen hét esztendő alatt nemcsak az ország lekülönbözőbb helyein fordult meg, de hatalmas orvosi gyakorlatot fejtett ki. Sok helyen, ahol megfordult, csak messzi földön működött orvos vagy képzett sebész. Így a fejedelem orvosa mindenütt gyógyított, országos hírnévű orvossá lett. A szabadságharc bukása után visszatért Besztercebányára, s valószínű orvosi iskolát alapított. A felvidéki iskolából kikerült és az orvosi pályára lépni akaró ifjakat gyűjtötte maga köré, nemcsak segítette felkészülésüket a magasabb tanulmányokra, hanem rendszeresen előadta az egyes orvosi disciplinákat, az ezzel kapcsolatos dolgokat saját orvosi gyakorlatából is bemutatta. Valóban volt olyan tanítványa, aki – a Moller által biztosított ösztöndíjjal kimenve – két év alatt elvégezte az orvosi kart, felavatták orvosdoktorrá. Ezzel egyidőben kéthavonta felkereste a szomszédos 10-12 vármegyét, rendszeresen gyógyí-

totta a környék lakosságát. III. Károlyt is több alkalommal kezelte, aki nemességet adományozott Rákóczi Ferenc egykori tábori főorvosának.

Orvosi gyakorlatából jelentős vagyona tett szert, amit a környék bányáinak fejlesztésére fordított. Viselte Besztercebánya bírói, Zólyom vármegye főorvosi hivatalát is. 1747. április 9-én hunyt el Besztercebányán. Jeles szakíró és tanár volt. Munkáiban nemcsak orvosi praxisa eseteit vette számba, hanem feldolgozta a Felvidék ásvány- és gyógyvizeit is. Házasságából öt gyermeke, egy fia és négy leánya született.

Moller Gottfried (1704–1770)

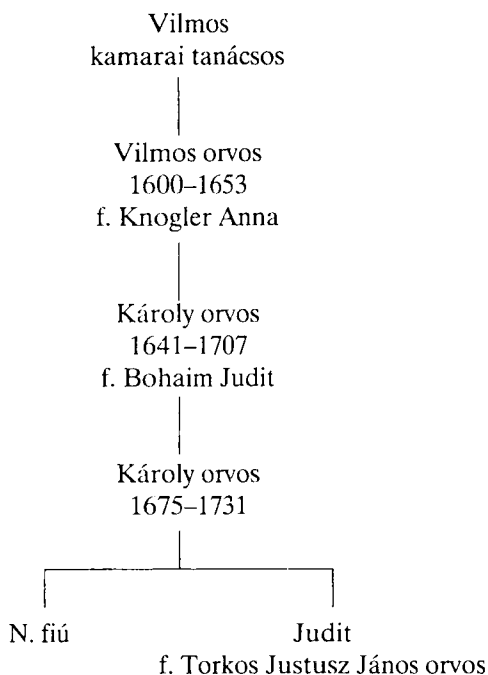
Moller Károly és Fiebinger Katalin legidősebb fia, aki tanulmányait Besztercebányán, Wittenbergben, Altdorfban, majd Hallében végezte, ahol 1730-ban „Az ércbányák ártalmas bányalégje” című disszertációjának alapján orvosdoktorrá avatták. Avatási értekezése az egyik legkorábbi ipar-egészségügyi és orvostani munka, a bányászok betegségeivel, elsősorban légúti bajaikkal foglalkozott. Besztercebányára tért vissza, a város tisztiorvosa, tanácsosa, majd főbírája lett, ezzel egyidőben – apja halála után – Turóc és Zólyom vármegye főorvosa is volt. Egy ideig folytatta apja orvosi iskoláját, de lényegében a magyar orvosi kar megalapításával (1768) fontosságát elvesztette, az orvosjelöltek hazai egyetemen is oklevelet szerezhettek.

A RAYGER CSALÁD

A neves felvidéki orvosok másik jelentős családját a Raygerek adták, akik több nemzedéken át Pozsony főorvosai voltak. Az evangélikus hitet követő Raygerek Alsó-Ausztriából kerültek magyar földre. Már a második nemzedékük beilleszkedett a magyar nemesség és polgári értelmiség közé.

Rayger Vilmos (1600–1653)

Alsó-ausztriai lovagi családból született 1600-ban. 1624-ben Tübingenben szerezte meg az orvosi oklevelet. Apjáról annyi ismeretes, hogy szintén Vilmosnak hívták és kamarai tanácsos volt. Rayger Vilmos

Rayger család:

orvosi gyakorlatát Bécsben kezdte, hamarosan több főúri család háziorsosa lett. Evangélikus hite miatt a császárvárosban elég sok hátrányban és megkülönböztetésben részesült, ezért 1636-ban Pozsonyba költözött át, ott folytatta sikeres gyakorlatát. 1641-ben Ferdinánd királytól és császártól magyar nemességet kapott. Elsősorban vesebántalmakkal, vesekövek eltávolításával foglalkozott, így gyógyította a császárt. Német és olasz fejedelmek hívták segítségül. Híres volt vesepora, amellyel szép sikereket ért el, s amelynek összetételét családi titokként kezelték. 1653-ban Pozsonyban hunyt el.

Rayger Károly
(1641–1707)

Rayger Vilmos és Knogler Anna fia. 1641. szeptember 22-én született Pozsonyban, ahol iskoláit is elkezdte. 1659-től Altdorfban, 1660-tól Wittenbergben, 1662-től Strasbourghban tanult orvostudományt, amit 1665-től Leydenben, majd Párizsban folytatott, de orvosi oklevelét Strasbourghban szerezte meg. Olaszországon keresztül tért vissza Pozsonyba. Nemcsak a város főorvosi tisztségét töltötte be, hanem több főúri család, 1694-től a császári udvar orvosa is lett. Az első jelentős szakirodalmi tevékenységet kifejtő magyar orvos, aki nemcsak orvosdoktori értekezését adta ki nyomtatásban, hanem a berlini „Természettudományi Hetilap”-ban is 66 közleménye jelent meg, valamint 3 kötetben összegyűjtötte diagnosztikai megfigyeléseit. 1707. január 14-én Pozsonyban hunyt el.

Rayger Károly
(1675–1731)

Id. Rayger Károly és Bohaim Judit gyermeke, aki 1693-tól Altdorfban tanult, majd Itáliában és Hollandiában hallgatott medicinát, de orvosi oklevelét 1698-ban Altdorfban szerezte meg. Hazaérkezése után széles gyakorlatot fejtett ki. A Pálffy család orvosaként szinte az összes magyar főúri családokat gyógyította. Összegyűjtötte apja kéziratait, szándékai szerint kettőjük életművét egy nagy kötetben kívánta kiadni. Nevéhez fűződik az 1701-ben Pozsonyban született összenőtt leányiker leírása. Valójában ő végezte boncolásukat, tökéletes leírást adott erről nyomtatásban megjelent könyvében. Egyetlen fia halála miatt pályája hirtelen megtört. 1731. február 5-én halt meg. Judit nevű leánya Torkos Justusz János pozsonyi orvos felesége lett.

Kapronczay Károly

IRODALOM – FORRÁSOK

Spielenberg család: Meizer Jakob: Biographien berühmter Zipser. Kaschau, 1833., továbbiakban: Meizer i. m.: Magyar-Kossa Gyula: Magyar Orvosi Emlékek. I. 1940., továbbiakban: Magyar-Kossa i. m.: Wespriemi István: Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. II. Bp., 1965., továbbiakban: Wespriemi i. m.: Demkó Kálmán: A magyar orvosi rend története. Bp., 1894., továbbiakban: Demkó i. m.: Semmelweis Orvostörténeti Múzeum,

Könyvtár és Levéltár (továbbiakban: SOMKL): Adattár 234.; *Kapronczay Károly: A Spielenberg orvoscsalád emlékezete. In: „Természet Világa” 1984. (115. évf.) 1986/6. sz.;*

Pápai-Páriz család:

Wespriemi i. m. I. III. k.; Magyar-Kossa i. m. I. k.; Demkó i. m.; *Kótay Pál: Pax Corporis. In: Orvostörténeti Közlemények. Bp., 1954/8–9. sz.: SOMKL Adattár 178.*

Hambach család:

Weszprémi i. m. I., II., IV. k.; *Szumowski, W.*: Az orvostudomány története. Bp., 1939., továbbiakban: Szumowski i. m.; Demkó i. m.; *Hüts Elek*: Az orvostudomány története. II. k. Bp., 1933.; *Kapronczay Károly*: Magyar-lengyel orvosi kapcsolatok. Bp., 1993.; Meizer i. m.;

Moller család: Weszprémi i. m. I., III. k.; Magyary-Kossa i. m. I. k.; Demkó i. m.; SOMKL Adattár 345.

Rayger család:

Weszprémi i. m. I., III. k.; Szumowski i. m.; Magyary-Kossa i. m. II., V. k.; SOMKL Adattár 391.

KÉRDÉS

Jiř Kratochvil egyik rokona, családi, leszármazási viszonyai iránt érdeklődik.

Franz Kratochvil, 1845. június 30-án született a csehországi Slabec bei Rakovníkban. Katonaként (trombitás volt) az 1. utászezrednél szolgált, így 1866-ban, a 3. zászlóaljjal, Veronában állomásozott. Ezt követően Magyarországon szolgált, különböző városokban, így Pozsonyban is. Magyar felesége volt. Soha nem tért haza. Az első világháború után halt meg.

Levelezés németül, cím:

JIŘI KRATOCHVIL
Chelcickeho 9.
13 000
PRAHA 3.

A BELEZNAY CSALÁD PILISI SÍRBOLTJA ÉS AZ OTT ELTEMETETTEK ANYAKÖNYVI ADATAI

A két világháború közötti időszakban a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Pilis községnek idegenforgalmi szempontból a legjelentősebb látnivalója volt a helyi evangélikus templom alatti Beleznay sírbolt. Hazai és külföldi turisták is szép számban keresték fel a család temetkezési helyét. Az ilyen mérvű ismertségnek az volt az oka, hogy a Beleznay család itt eltemetett 13 tagjának földi maradványai többnyire épségben maradtak meg. Bebalzsamozás nélkül – valószínűleg a helyi klíma miatt – is szinte érintetlenül feküdtek a néhol 200 éves holttestek.

A korabeli sajtó is többször megemlékezett erről a bizzarr látványosságról.¹ Arról azonban, hogy pontosan kik is nyugszanak a pilisi kriptában csak igen keveset lehet tudni. Az irodalmi források az itt eltemetett Beleznayak neveit és adatait helytelenül közlik.

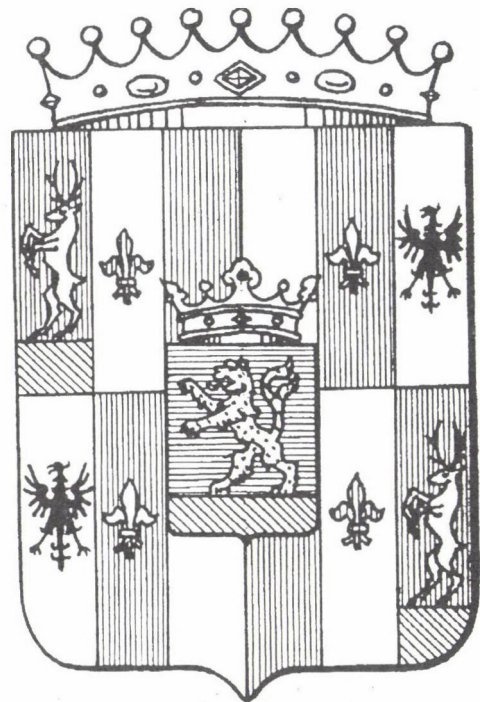
Mivel azonban ezek a források egybehangzóan – a XX. század elejétől egészen napjainkig, – 13 koporsóról tesznek említést. Ezen kívül hiteles szemtanúk – köztük elsősorban Keveházi László volt pilisi evangélikus lelkész, aki a krypta lezárása előtt utolsóként járt lent – is 13 halottról emlékeznek meg, így ezt a számot nekünk is el kell fogadnunk, már csak azért is, mivel a sírbolt bejáratát mára befalazták, és így helyszíni kutatásra nincs lehetőség.

A korabeli egyházi anyakönyvi feljegyzések alapján azonban sikerült a 13 személyből 12-t teljes bizonyossággal azonosítanom.

Mielőtt rátérnék a Beleznay család Pilisen eltemetett tagjainak ismertetésére, és anyakönyvi adataiknak közlésére, szeretnék egy pár szót ejteni magáról a családról, illetve a pilisi nyugalóhelyről.

A Beleznay család rövid története²

A Beleznay család a Somogy megyei Belezna községről vette a nevét. Első ismert ősük – akinek nevét azonban az oklevelek nem őrizték meg – a XIII. században élt. Az első név szerint is ismert tagjai a családnak Beleznay Tamás és Péter volt, akiknek özvegyei egy 1450-ből származó iratban, mint Belezna birtokosai szerepelnek.

A család nemességét 1635. január 17-én újította meg II. Ferdinánd király, amikor Sopronban kelt oklevelével címeres nemeslevelet adományozott Beleznay Ferencnek, feleségének, Stanchich Ilonának, két lányának, Jusztinának és Zsófiának, valamint unokatestvérének, Beleznay Andrásnak.

A család felemelkedése ez utóbbi unokájával, Beleznay Jánossal vette kezdetét. Nevezett még a beleznai jószágban látta meg a napvilágot 1673 körül. Katonai pályára lépett és részt vett a Rákóczi-féle szabadságharcban, majd ennek leverése után császári szolgálatba állt. Mint cs. kir. altábornagy fejezte be az életét 1754-ben.

Felesége az ugyancsak ekkoriban felemelkedő Grassalkovich családból származó Zsuzsanna volt. Házasságukból három felnőtt kort megélt gyermekről tudunk. Közülük a két fiú, Miklós és Mihály vitte tovább a családot.

Az 1722-ben született Beleznay Miklós apjához hasonlóan katonai pályát választotta és mint cs. kir. tábornok hunyt el 1787-ben. Feleségétől, Podmaniczky Anna Máriától származó gyermekei mind kiskorukban haltak meg, így ez az ág Miklós tábornokkal kihalt.

A másik fiú, az 1728 körül született Mihály szintén katonatiszt lett, de „csupán” az alezredesi rangig vitte a cs. kir. hadseregben. A feleségétől, Patay Erzsébettől hat gyermeke született. Közülük hárman éltek meg a felnőtt kort. Zsuzsanna – később báró Jósika Dánielné –, Erzsébet – meghalt 1817-ben, mint 56 éves hajadon – és Sámuel, a család továbbvivője.

Beleznay Sámuel szerezte meg a család számára 1800. október 30-án a bárói, majd 1805. október 25-én a grófi címet. Felesége a köznemesi családból származó – egyes források szerint a gróf juhászának lánya – Barsy Zsuzsanna volt.

Házasságukból tíz gyermek született: Mihály – meghalt csecsemő korában –, Zsuzsanna – később Fáy Péterné –, Erzsébet – később Kostyán Sándorné –, Sámuel, János, Ferenc – meghalt gyermekkorában –, Klára – később gróf Laszberg Rudolfné –, Julianna – később Komáromy Györgyné –, Károly és Ferenc.

(A fenti tíz Beleznay születési adat egyetlen – a család történetével foglalkozó – irodalmi forrásban sem szerepel helyesen. A pontos születési dátumokat a monori református anyakönyvekből tudjuk.)

A család történetében 1818-ban következett be az a tragédia, amely szinte megbélyegezte a Beleznayakat és a család bukásának kezdőpontja lett. Ez év július 5-én Sámuel gróf legidősebb fia, ifj. Sámuel

agyonlőtte az édesapját. Az apagyilkost a következő év június 21-én fejezték le Pesten.

1835-ben Beleznay Sámuel gróf másik két fia, Ferenc és János veszett annyira össze, hogy az előbbi súlyosan megsebesítette a másikat, valamint annak nejét és egy éppen náluk tartózkodó vármegyei tisztviselőt. Ez utóbbi bele is halt a sérüléseibe.

Beleznay Ferencet is halálra ítélték, de felesége családjának közbenjárására sikerült elkerülnie a kivégzést.

A Beleznay fiútestvérek közül János 1842-ben, Károly 1846-ban, Ferenc pedig 1867-ben hunyt el. Közülük Károlynak és Ferencnek születtek utódai, de a családnak 1909-ben, gróf Beleznay Árpáddal – Ferenc fiával – fiágban magva szakadt.

A pilisi sírbolt³

Pilis község és a környező falvak a XVIII. század első felében kerültek a Beleznay család birtokába. Az uralkodó 1717. május 17-én erősítette meg a Beleznay családot a pilisi uradalom birtoklásában. 1724-ben pedig Beleznay János újabb királyi adománylevelet nyert Pilisre.

Ugyanebben az évben készült el a község első, evangélikus temploma is. Az ünnepélyes felszentelést ez év Szentháromság vasárnapján tartották meg. (A Beleznay család református vallású volt, de mivel a pilisi lakosság evangélikus volt, ezért ilyen felekezettű templomot építettek.)

Ez a templom több mint fél évszázadon keresztül szolgálta a pilisieket, illetve a helyi földesúri családot, a Beleznayakat. Minden valószínűség szerint ez alatt a templom alatt is volt családi kriptá. Ezt a feltevést látszanak alátámasztani a Beleznay család elhunyt tagjairól szóló anyakönyvi bejegyzések, amelyekben több helyen is szerepel a kriptá szó.

A forrásokban ez utóbbi kifejezés két személy temetésénél is említésre került. Ezek:

1. Beleznay Károly Péter.

Beleznay Miklós és Podmaniczky Anna Mária fia. Meghalt 3 éves, 2 hónapos és 24 napos korában, 1771 januárjában. Eltemették 1771. január 18-án a pilisi sírboltban, *in crypta Pilisiensi*.⁴

2. Beleznay Terézia.

Beleznay Miklós és Podmaniczky Anna Mária lánya. (Az anyakönyvben tévesen, mint Beleznay Mihály lánya szerepel.) Meghalt 1775 októberében, eltemették október 28-án a család pilisi kriptájában, *in crypta temp.*⁵

Az első templom fennállásának idején a családból még hat személy pilisi temetéséről tesznek említést az anyakönyvek. Ezek:

1. *Beleznay N.*

Róla csak annyit tudunk, hogy mint újszülött 1733. december 31-én lett eltemetve Pilisen.⁶

2. *Beleznay Zsuzsanna.*

Róla annyit tudunk, hogy 1747. november 12-én lett eltemetve Pilisen.⁷

3. *Beleznay Judit.*

Beleznay Miklós és Podmaniczky Anna Mária lánya. Meghalt 17 hetes korában, 1751 augusztusában, eltemették augusztus 24-én Pilisen.⁸

4. *Beleznay János* altábornagy.

A Beleznay család főnemesi ágának megalapítója. Meghalt élete 82. évében, 1754 decemberében, eltemették december 8-án Pilisen.⁹ Haláláról, illetve temetéséről két halotti prédikáció is fennmaradt.¹⁰

5. *Beleznay János.*

Beleznay Mihály és Patay Erzsébet fia. Meghalt 1760 májusában, eltemették május 16-án Pilisen.¹¹

6. *Beleznay József.*

Beleznay Mihály és Patay Erzsébet fia. Meghalt 1762 szeptemberében, eltemették szeptember 18-án Pilisen.¹² (Az anyakönyvben a neve tévesen, Jánosként szerepel.) Sajnos ez utóbbiak halotti anyakönyvi bejegyzéseiben csak annyi szerepel, hogy Pilisen lettek eltemetve.

A pilisi evangélikus egyházközség első templomát – mivel kicsinek bizonyult – 1776 után lebontották. Arra a kérdésre, hogy a lebontás során hová kerültek a fentebb említett Beleznayak földi maradványai sajnos nem tudjuk a választ. Azt mindenesetre kizártnak tartom, hogy a család ekkoriban élő tagjai nem gondoskodtak valamiféle módon az ősök – köztük elsősorban Beleznay János altábornagy – csontjairól.

1780-ban a lebontott templom helyén egy új, jóval nagyobb és díszesebb templomot kezdett el építtetni a Beleznay család. A téglából készült és késő barokk stílusban tervezett templom hossza 50 méter, szélessége 17 méter, magassága pedig 10 méter. Az épület egy hajós, a hossz tengely két végén kórusokkal, a kereszt tengely irányában pedig szószékkal kombinált oltárral és szembe ezzel a külön karzaton lévő orgonával. A templom tornya a homlokzat közepe elé lett építve. Az új templomot 1784 adventjének második vasárnapján szentelték fel.

Ezen második, azaz a jelenlegi pilisi evangélikus templom alatt napjainkban is meglévő sírbolt találha-

tó. A kriptát a templom építésével egy időben készítette el a család. Maga a sírbolt a templom alatt középen keresztben, lejárata pedig belül, az épület északi oldalán volt, a II. világháború során a kriptá annyira tönkrement, hogy azt le kellett zárni.

Keveházi László volt pilisi evangélikus lelkész elmondása szerint 1945 után a kriptában igen szörnyű állapotok uralkodtak. A csontok egy kupacban, a koporsók pedig egy másikban hevertek összedobálva.

A Beleznay család tagjainak összedobált és kifosztott földi maradványai ma már nem tekinthetők meg. Egy hatalmas vörös kőlap – amely a régi oltár alaplapja volt – zárja le a kriptá lejárati lépcsőit.

A Beleznay család Pilisen eltemetett tagjai

1. *Beleznay Miklós* (1722–1787), cs. kir. tábornok, református főgondnok.

Beleznay János és Grassalkovich Zsuzsanna idősebb fia 1722. december 10-én született. Házasságot kötött Aszódon, 1749. január 30-án podmanini és aszódi Podmaniczky János és osztrolukai Osztrólczy Judit lányával, Anna Máriával.¹³ Frigyükből négy, fiatal korukban elhunyt gyermek született.

Halálát két helyen is anyakönyvezték. Érdekes, hogy református vallása ellenére csupán egy evangélikus és egy katolikus egyházközség emlékezett meg a haláláról. A reformátusok sem Pesten, sem Pándon – ahová a pilisi reformátusok tartoztak – nem emlékeztek meg az eseményről. A pilisi evangélikus egyház halotti bejegyzése szerint Beleznay tábornok Pesten, 1787. január 22-én hunyt el. Kora 64 év, 1 hónap és 6 nap volt. Temetésére a pilisi családi kriptában került sor. A temetési szertartást Sigmondi Gottfrid pilisi evangélikus lelkész végezte.¹⁴ Az albertirsai római katolikus plébánia anyakönyvében pedig annyi szerepel, hogy a 64 éves, kálvinista vallású, Pilis 1. szám alatt lakó Beleznay Miklós temetésére február 11-én került sor Pilisen.¹⁵ Ez utóbbi dátumot erősítik meg a tábornok halálára írt temetési gyászbeszédék és sírversek is, amelyek mind február 11-ére teszik a pilisi temetés dátumát.¹⁶ A halálozás dátuma azonban nem ilyen egyértelmű. A pilisi evangélikus templomban, az oltár melletti pillér falán van ugyanis Beleznay Miklós szürke márvánnyal keretezett fekete márvány sírköve. Ezen a *XIV. C. Feb. MDCCLXXXVII.*, azaz az 1787. január 19-ei dátum szerepel.

A síremlék teljes szövege a következő:

Viro undique illustri Nicolai Belesnay de Belesna generali vigiliarum praefecto de religione patria et amicis optime merito in florente aetate: Bellis Borussico Gallico Bavarico Belgico virtutis militaris gloriam adepto mox in cruenta senectute. Honestis vitae privatae oblectamentis semet irrupendenti et priscam morum simplicitatem cum dignitate parsimoniam cum liberalitate felicissime componeti marito suo pientissimo. Nato IV. id. Dec. MDCCXXII. Vita functo XIV. C. Feb. MDCCCLXXXVII. Uxor placido per XXVII annos conubio coniunctissima Anna Maria Podmaniczky IV liberorum sed ante diem ereptorum mater hoc grati animi monumentum. L. M. Q. Pos.¹⁷

2. Beleznay Mihály (1728–1789), cs. kir. alezredes.

Beleznay János és Grassalkovich Zsuzsanna kisebbik fia. Született 1728 táján. Házasságot kötött 1754 előtt báji Patay Sámuel és szuhafői Szuhay Erzsébet lányával, Erzsébettel. Frigyükből hat gyermek született, akik közül hárman éltek meg a felnőttkort.

Halála szintén a fentebb említett két egyházi anyakönyvbe lett bevezetve. A pilisi evangélikus anyakönyv adatai szerint a Pilis 2. szám alatt lakó Beleznay Mihály alezredes temetésére a családi sírboltban került sor március 19-én. A szertartást Sigmondi Gottfrid helybéli evangélikus lelkész végezte.¹⁸ Az albertirsai anyakönyv közli továbbá, hogy az elhunyt 65 éves volt, református vallású, ám a temetés napját 20-ára teszi.¹⁹ Az alezredes halálának pontos dátuma egyik helyen sem szerepel. Szerencsénkre azonban 1937-ben még el lehetett olvasni az elhunyt koporsójának oldalán, a szegekkel kivert latin felírást, amely így szólt: *Illmus Dnus Michael Beleznay de eadem S. S. C. R. A. obiit die 17 Mart. 1789. aetatis suae 61. mattis v. colonellus.*²⁰ Ezek szerint a 61 éves – és nem 65 – Beleznay Mihály temetés előtt két vagy három nappal, 1789. március 17-én hunyt el.

1937-ben a holttest még igen jó állapotban volt. A korabeli tudósítás szerint felhúzott vállakkal, mellén szorosan összekulcsolt kézzel feküdt Beleznay Mihály energikus arckifejezéssel, merész sasorral és pergamenné száradt archőrrel. Haja, szakállja, szemöldöke már nem látszódott. Testén arany sujtásos zöld színű katona atilla, piros nadrág és rövidszárú zöld csizma volt.²¹

3. BELEZNAY MIHÁLY (1793–1793)

Id. gróf Beleznay Sámuel és Barsy Zsuzsanna legidősebb gyermeke. Született Pilisen, megkereszteltetett ugyanott, a családi kastélyban, 1793. szeptember 10-én a monori református lelkész, Földvári István által.²²

A pilisi evangélikus egyház anyakönyvének tanúsága szerint meghalt három hónapos korában Pilisen, *in fantili ordin* következtében. Temetésére a családi kriptában (*In Crypto*) került sor 1793. december 17-én.²³ Az eltemető pap valószínűleg a pilisi evangélikus lelkész, Teschlák Pál volt.

4. Báró Beleznay Ferenc (1802–1802)

Id. gróf Beleznay Sámuel és Barsy Zsuzsanna hatodik gyermeke. Született Pilisen, megkereszteltetett ugyanott, 1802. július 4-én Földvári István monori református lelképásztor által.²⁴

Meghalt fél éves korában Pesten, 1802. december 26-án. A haláleset a pilisi evangélikus és a pest-belvárosi református anyakönyvekben is szerepel. Az előbbi szerint a december 28-án elhunyt gyermeket december 30-án a családi sírboltba *ad Cryptam Illustrissimi Familia* helyezték örök nyugalomra. A gyászszertartást pedig a helyi evangélikus lelkész, Bartholomaides Pál végezte.²⁵ A pesti anyakönyvből azonban kiderül, hogy a haláleset két nappal korábban, december 26-án következett be és december 28-án csak a holttestnek a Pilisre való átszállítása történt meg. A gyermek halála okaként *nyavalyatörést* jegyezték be.²⁶

5. Gróf Beleznay Sámuel (1763–1818), cs. kir. kamarás, táblabíró.

Beleznay Mihály és Patay Erzsébet fia. Született Pilisen, megkereszteltetett ugyanott, 1763. október 20-án a pándi református lelkész, Igaz János által.²⁷ Házasságot kötött Pilisen, 1793. július 9-én nemes Barsy István lányával, Zsuzsannával.²⁸ Frigyükből tíz gyermek született, akik közül nyolcan éltek meg a felnőtt kort.

Meghalt legidősebb fia, ifj. gróf Beleznay Sámuel keze által, életének 55. évében Pilisen, 1818. július 5-én. Temetésére ugyanott, a családi kriptában került sor július 8-án. Halála szintén két egyházi anyakönyvbe, a pilisi evangélikusba és a pándi reformátusba lett bejegyezve. Az előbbi latin nyelvű írás szerint a gyászszertartást Szabó József pándi református lelkész és Fodor Gerzson nagykőrösi református esperes tartotta.²⁹ Az utóbbi feljegyzés pedig így szól: *... Pilisen Méltóságos Gróf Beleznai Beleznay Sámuel Úr Ő nagysága a maga Sámuel fia által háromszori lövéssel meg öletett.*³⁰

1937-ben – édesapjéhez, Beleznay Mihályéhoz hasonlóan – az ő koporsójának a feliratát is el lehetett még olvasni. A rövid szöveg így hangzik: *Illustr. Dnus Comes Samuel de Belezna S. C. Reae Aplicae Mattis Camerarius, natus die Oct. 1763. obiit 8. Juli. anno 1818.*³¹

Az 1937-es tudósítás leírja, hogy a halott koponyájának hátsó részén hatalmas golyó ütötte lyuk tátongett, amelynek kimeneti nyílása az orr tövében, a kiszáradt szemhéjakkal fedett szemek között látható. A tetem egyetlen fehér golyóslappal volt beburkolva.³² A leírás ezen adatoknál jóval többet árul még el a holttestről, illetve a többi itt nyugvó halottól.

6. Gróf Beleznay Gábor (1836–1837)

Gróf Beleznay Károly és Majthényi Emília harmadszülöttgyermek. Született Pesten, 1836. július 11-én, megkereszteltetett a belvárosi református egyházközség templomában, július 12-én.³³

Meghalt 13 hónapos korában Pesten, 1837. augusztus 18-án. Az ő halálesete is két egyházi anyakönyvben, a pilisi evangélikusban és a pest-belvárosi reformátusban szerepel.

Az előbbi adatai szerint a *nehézségben* elhunyt gyermek augusztus 20-án *el temetett a' nemzeti sírboltba*.³⁴ Az eltemető pap Sárkány Sámuel pilisi evangélikus lelkész volt. A pesti anyakönyv szerint a Bel-Lipótváros 188. szám alatt, *kiszáradásban* meghalt fiú holtteste *Imádság után kivitetett Pilisre a' Nemzeti sírboltba*.³⁵

7. Gróf Beleznay János (1800–1842), táblabíró, pilisi evangélikus egyházközségi felügyelő.

Id. gróf Beleznay Sámuel és Barsy Zsuzsanna negyedik gyermeke. Született Pilisen, megkereszteltetett ugyanott, 1800. május 8-án a monori református lelkész, Földvári István által.³⁶ Házasságot kötött 1824 táján Schayer Erasmus, a bajor király törvénytelen fiának özvegyével, a katolikus Fritz Antóniával.³⁷ A frigyből azonban gyermekek nem születtek.

Meghalt Pilisen, 1842. április 23-án. Temetésére ugyanott, a családi kriptában került sor április 26-án. A pilisi evangélikus egyház halotti anyakönyvében található szükségű adatok mellett – melyek szerint az elhunyt halálának oka *szélütés* volt³⁸ – meg kell említenünk a pándi református anyakönyv e tárgyában készített feljegyzését, mely így szól:

*Beleznai Gróf Beleznay János. 42 éves. A test felnyitván, egy régiebb lövés következtében megholtnak nyilvánított az Orvosok által. Prédikációt mondott felette a Pilisi Ágostai Vallásnak Templomában a Pándi Ref. Préd. [Benedek László] Orátiót Kecskeméti Professor T. Tatai András Úr. – énekeltek a Kecskeméti Fő Iskola Növendékei, – s mind ezek végeztetvén a nevezett Templom alatt lévő Családi Sírboltba tetettek le a hideg tetemek nyugalmukra, várva a feltámadás nagy napját.*³⁹

Megemlítenő, hogy azt a bizonyos lövést Ferenc nevű öccse adta le 1835-ben. Ugyanakkor János gróf feleségét és egy éppen náluk tartózkodó vármegyei esküdtet is megsebesített. Ez utóbbit oly annyira, hogy az néhány nappal később belehalt a sérüléseibe. A Kálvin téri református egyházközség anyakönyveiben található az a bejegyzés, amely szerint a gróf Beleznay Ferenc által megölt *Ties. Kónya József Esküdt* 1835. március 20-án elhalálozott.⁴⁰

Az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében megtalálható gróf Beleznay János Pilisen, 1842. április 24-én kelt gyászjelentése:

Fritz Antonia és gyermekei Schayer József, Sándor és Franciska szomorodott szívvel jelentik forrón szeretett férjének, illetőleg mostoha édes atyjoknak néhai méltóságos beleznai gróf BELEZNAY JÁNOS ő nagyságának, több tekintetes Nemes vármegyei táblabírájának, Szentivány és Bankháza örökös urának, néhány napig tartott betegeskedése következtében e' folyó hónap 23-kán délután 1 órakor, életének 42-dik, boldog házasságoknak 18-dik évében idegguta ütés által történt igen reménytelen gyászos halálát.

*A boldogultnak hideg tetemei Pest vármegyében helyezett Pilis mező városbeli jószágában a' szokott egyházi szertartás szerint, folyó hó 26-kán délelőtt a' Beleznay grófi nemzetségi sírboltjába fognak eltakarítani.*⁴¹

Mint érdekességet kell itt megemlítenünk, hogy a glaszé kesztyűben és sarkantyús csizmában eltemetett halott szíve külön, egy üvegbe zárva volt elhelyezve a koporsóba, az elhunyt lába mellett. Az üvegen egy megsárgult pergament is volt, amelyen 1937-ben még jól látszódott a Beleznayak címeres zárpecsétje. Az írás szerint maga a gróf végrendelkezett úgy, hogy szívét külön temessék el. Az okmányt három orvos – Huszek, Rosenfeld és egy harmadik olvashatatlan nevű – és három tanú – Bátky Menyhárt, Clementis Pál és Sárosi Albert – látta el aláírásával.⁴²

8. Gróf Beleznay Károly (1808–1846).

Id. gróf Beleznay Sámuel és Barsy Zsuzsanna kilencedik gyermeke. Született Pilisen, megkereszteltetett ugyanott, a családi kastélyban, 1808. január 21-én Földvári István monori református lelkész által.⁴³ Házasságot kötött 1830 előtt kesseleőkeői Majthényi Károly és sóvári Soós Magdolna lányával, Emíliával. Frigyükből öt gyermek született.

Meghalt 38 éves korában Pesten, 1846. június 7-én. A halálesete szintén két egyházi anyakönyvben, a pilisi evangélikusban és a pest-belvárosi református-

ban is szerepel. Az előbbi adatai alapján tudjuk, hogy *Gróf Beleznay Károly Ő Nga. Pesten meghalván a' Nemzeti Sírjoltba eltemetett.* A temetés dátuma június 9. volt.⁴⁴ A szertartást valószínűleg Sárkány Sámuel helyi evangélikus lelkész végezte. A pesti anyakönyvből pedig arról kapunk tájékoztatást, hogy a Krisztinaváros, Fő utca 414. szám alatt, *gutaités* következtében elhunyt grófot június 8-án szállították át Pilisre.⁴⁵

Azon források, amelyek a pilisi kriptáról jelentek meg 1945 előtt, mind úgy emlékeznek meg a halottáról, mint aki bokáig érő fekete lutheránus talárban lett eltemetve.⁴⁶ Arra vonatkozó adatot, hogy a református vallású, és ugyancsak ezen egyház által eltemetett gróf Beleznay Károly evangélikus lelkész lett volna, nem sikerült találnunk.

9. Gróf Beleznay Mihály (1832–1864), cs. kir. hadnagy.

Gróf Beleznay Károly és Majthényi Emília másodszülött gyermeke. Született Pesten, 1832. szeptember 14-én, megkereszteltetett a belvárosi református egyházközség templomában, szeptember 15-én.⁴⁷

Az ő halála is két anyakönyvben lett feljegyezve. A pilisi evangélikus anyakönyv adatai szerint 32 éves korában, *hosszas szenvedés után* hunyt el Budán, 1864. november 18-án. Temetésére – amelyre a holttest *vaspályán*, azaz vasúton érkezett – a *Pilisi templom alatti kriptában* került sor november 21-én.⁴⁸ A gyászszertartást Molnár Pál monori református és Sárkány Sámuel pilisi evangélikus lelkészek tartották. A monori református anyakönyv ezen kívül még közli a halál okát is: *tüdővész* volt.⁴⁹

10. Gróf Beleznay Ferenc (1810–1867), cs. kir. hadnagy, 1848/49-es kapitány.

Id. gróf Beleznay Sámuel és Barsy Zsuzsanna tizedik, egyben utolsó gyermeke. Született Pilisen, megkereszteltetett ugyanott, 1810. szeptember 9-én a monori református lelkész, Földvári István által.⁵⁰ Házasságot kötött Pesten, a német evangélikus egyházközség templomában, 1830. május 11-én nemes Matkovich István udvari tanácsos lányával, Apollóniával.⁵¹ Frigyükből két gyermek született.

Halála szintén két helyen lett anyakönyveztve. A pest-belvárosi református lelkészi hivatal halotti anyakönyvének tanúsága szerint meghalt *hagymáz* következtében Pesten, a Király utca 70. szám alatt, 1867. február 26-án. Ezután a *holttest Pilisre vittetett 28-án.*⁵²

A monori református egyház anyakönyvének adatai szerint a *mellhártyalobban* elhunyt gróf temetésére

március 1-jén került sor *Pilisen templom alatti sírboltban*, ahol a gyászszertartást Molnár Pál monori református lelkész végezte.⁵³

Az Országos Széchényi Könyvtárban található, 1867. február 26-án, Pesten kelt gyászjelentés így szól:

Gróf Beleznay, szül. Matkovich Apollonia, gróf

Beleznay Árpád és neje Rácz

Susánna, leányával Luizával, gróf Beleznay Mária

Alexandrina és férje

Naményi Antal, fájdalmas szívvel jelentik, férjének és illetőleg édes atyjoknak

BELEZNAI GRÓF BELEZNAY FERENCZ urnak f. február hó 26-án d. u. 2 órakor, 56. éves korában, házassága 37-ik évében

tüdő-szélhűdés folytán bekövetkezett elhunytát. Hideg tetemei február 28-án

d. u. 4 órakor a hely. hitvallás szertartásai szerint be-szenteltetvén,

*Pilisre a családi sírboltba fognak szállíttatni.*⁵⁴

11. Gróf Beleznay Rudolf (1866–1871).

Gróf Beleznay Pál és Majthényi Hermina harmadszülött gyermeke. Született Pilisen, az alsó kastélyban, 1866. augusztus 5-én, megkereszteltetett ugyanott, augusztus 11-én Molnár Pál monori református lelkész által.⁵⁵

Meghalt öt éves korában a pilisi kastélyban, 1871. június 15-én. Temetésének pontos dátumát a monori református egyház halotti anyakönyvének hiányos vezetése miatt nem tudjuk. Ott csupán annyi szerepel, hogy az *askórban* elhunyt gyermeket *Pilisen a templom alatti kriptába*, valamikor 1871 júniusában temette el Molnár Pál monori református lelkész.⁵⁶

12. Gróf Beleznay Irma (1864–1872).

Gróf Beleznay Pál és Majthényi Hermina elsőszülött gyermeke. Született Pilisen, 1864. május 21-én, megkereszteltetett ugyanott az Anna Mária Hermina Paulina nevekre, május 28-án Vághelyi János irsai római katolikus plébános által.⁵⁷

Meghalt *torokgyík* következtében, nyolc éves korában Pilisen, 1872. augusztus 9-én. Az irsai római katolikus egyház anyakönyvének tanúsága szerint az elhunyt kislányt Pilisen, augusztus 10-én temette el Vághelyi János plébános.⁵⁸ Minden valószínűség szerint ő az az irodalmi forrásokban is szereplő 8 éves Beleznay Zsuzsanna grófkisasszony, aki porcelán babájával együtt, üvegekoporsóban lett eltemetve a pilisi sírboltban.⁵⁹

A 13. halott azonosításánál már nehezebb a helyzetünk, mint az előzőeknél. Két forrásban is szerepel ugyan egy gróf Beleznay István, de bővebb adatok nem állnak rendelkezésre.⁶⁰

A két szóba jöhető István közül valószínű, hogy az egyik a pilisi kriptában lett eltemetve.

13/a. Gróf *Beleznay István* (1830–1830).

Gróf Beleznay Károly és Majthényi Emília elsőszülött gyermekeként látta meg a napvilágot Pesten, 1830. augusztus 30-án. Megkereszteltetett ugyanott, a belvárosi református egyházközség templomában.⁶¹

Meghalt két napos korában, *görcsök* következtében Pesten, 1830. szeptember 1-jén. Pesti temetésére, vagy a pilisi átszállításra másnap, szeptember 2-án került sor.⁶² Sajnos a belvárosi református egyházközség halotti anyakönyve olyan felvilágosítással nem szolgál, hogy pontosan hová temették el a gyermek holttestét. Így biztosan nem tudhatjuk, hogy a csecsemőt Pilisen, a családi sírboltban, vagy valahol Pesten helyezték-e örök nyugalomra. A pilisi temetés nem kizárt, mivel gróf Beleznay Károly másik két, gyermekkorban, illetve fiatalon elhunyt gyermeke, Gábor

és Mihály is ott lettek eltemetve, annak ellenére, hogy ők sem Pilisen, hanem Pesten, illetve Budán haltak meg.

13/b. Gróf *Beleznay István* (1865–1878 előtt).

Gróf Beleznay Pál és Majthényi Hermina másodszülött fiaként látta meg a napvilágot a pilisi családi kastélyban, 1865. augusztus 11-én. Megkereszteltetett augusztus 22-én Molnár Pál monori református lelkész által.⁶³

Halála mindenképpen 1878 előtt következett be, mivel édesanyja Budapesten, 1878. október 2-án kelt gyászjelentésén a neve már nem szerepel.⁶⁴

Végezetül meg kell még említenem, hogy a pilisi evangélikus templom alatti sírboltban nem csupán a Beleznay család 13 tagja nyugszik.

1976-ban – a vasúti öreg temető parcellázása miatt – ugyancsak itt helyezték el Sárkány Sámuel volt pilisi evangélikus lelkészt (1848–1908), aki 1890 és 1905 között bányai egyházkerületi püspök volt, valamint egyik fiatalon elhunyt lányának földi maradványait.⁶⁵

Merényi-Metzger Gábor

JEGYZETEK

1. Börzsönyi Béla: Pilisi nevezetességek. In: „Budapesti Hírlap”, 1972. július 31. sz. 6. p., (továbbiakban *Börzsönyi i. m.*) *Farkas Klári*: Tizenhárom koporsó egymás mellett. A Beleznayak kriptájában. „8 Órai Újság”, 1931. augusztus 30. sz. 9. p., *Kenyeres-Lengyel László*: A Beleznay grófok kriptájában. „Magyarság”, 1937. augusztus 29. sz. (továbbiakban: *Kenyeres-Lengyel i. m.*) 15. p., *Nyáry Pál*: A Beleznay grófok. „Szabadság”, 1939. február 4. sz. 8. p.

2. A Beleznay család történetéről ld.: *Áldásy Antal-Czobor Alfréd*: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei. III. kötet. Bp., 1937. 262. p., VI. kötet. Bp., 1940. 542–543. pp., VII. kötet. Bp., 1941. 105–108. pp., *Csilló Mihály*: Pilis története. Pilis, 1994. (továbbiakban: *Csilló i. m.*), *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok. II. kötet. Bp., 1911. 47–48. pp., *Köszeghi Sándor*: Nemes családok Pestvármegyében. Bp., 1899. 34. p., Magyar Nemzeti Zsebkönyv. Főrangú családok. Bp., 1888. 39–40. pp., *Nagy Iván*: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I. kötet. Pest. 1857. 281–284. pp., Pótlék kötet. Pest. 1868. 126. p., *Nyáry Pál*: Familia comes Beleznay de Belezna et Pilis: „Magyar Családtörténeti Szemle”, 1937. 177–182. pp.

3. A pilisi evangélikus templomról és a Beleznay sírboltról ld.: *Csilló i. m.*, *Evangélikus templomok Magyarországon*. Szerk.: *Déli Erzsébet*. Bp., 1992. 139. p., *Pásztor Pál*: Templomkertek, temetők. In: *Evangélikus templomok*. Bp., 1944. (továbbiakban: *Pásztor i. m.*) 444. p., Pest megye műemlékei. I. kötet. (Szerk.: *Dercsényi Dezső*.) Bp., 1958. (továbbiakban: *Pest. m. műeml.*) 632–637. pp.

4. Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) X-3447. A pilisi evangélikus egyház anyakönyveinek mikrofilm másolatai. Meghaltak akv., III. kötet, 145. p.

5. MOL X-3447. Meghaltak akv., III. kötet, 150. p.

6. MOL X-3447. Meghaltak akv., I. kötet, 76. p.

7. MOL X-3447. Meghaltak akv., II. kötet, 224. p.

8. MOL X-3447. Meghaltak akv., II. kötet, 230. p.

9. MOL X-3447. Meghaltak akv., II. kötet, 238. p.

10. *Merényi-Metzger Gábor*: A Beleznay család tagjairól megjelent sírversek és temetési gyászbeszéddek. „Magyar Könyvszemle”, 1997. 3. sz. (továbbiakban: *Merényi-Metzger i. m.*) 324. p.

11. MOL X-2355. A pándi református egyház anyakönyveinek mikrofilm másolatai. Meghaltak akv., I. kötet, 2. p.

12. U. o.

13. MOL X-3365. Az aszódi evangélikus egyház anyakönyveinek mikrofilm másolatai. Házasultak akv., I. kötet, 127. p.

14. MOL X-3447. Meghaltak akv., IV. kötet, 16–17. pp., 5. fsz.

15. MOL X-6557. Az albertirsai római katolikus egyház anyakönyveinek mikrofilm másolatai. Meghaltak akv., XI. kötet, 6. p.

16. *Merényi-Metzger i. m.* 323–325. pp.

17. A sírfelirat teljes szövege két helyen jelent meg nyomtatásban:

Csilló i. m. 24. p.; *Pest. m. műeml.*: 636. p., (Ez utóbbi könyvben fénykép is található róla: 632. p.)

18. MOL X-3447. Meghaltak akv., IV. kötet, 32. p., 56. fsz.

19. MOL X-6557. Meghaltak akv., XI. kötet, 13. p.

20. *Kenyeres-Lengyel i. m.* 15. p.

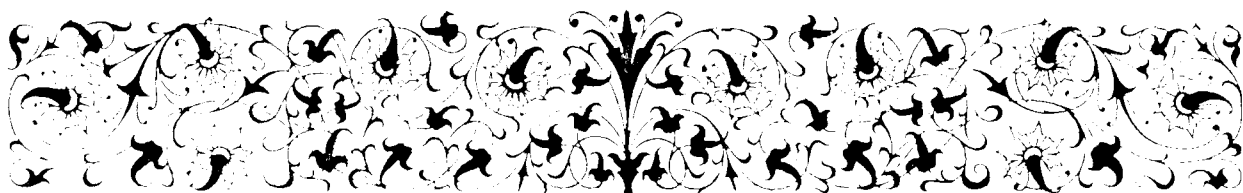
21. U. o.

22. MOL X-2329. A monori református egyház anyakönyveinek mikrofilm másolatai. Kereszteltek akv., II. kötet, 72. p.

23. MOL X-3447. Meghaltak akv., IV. kötet, 62. p., 79. fsz.

24. MOL X-2329. Kereszteltek akv., II. kötet, 94. p.

25. MOL X-3447. Meghaltak akv., XII. kötet, 25–26. pp., 150. fsz.
26. A Kálvin Téri Református Egyházközség Levéltára (továbbiakban: KTRL.). Meghaltak akv., I. kötet, 4. p.
27. MOL X-2355. Kereszteltek akv., I. kötet, 4. p.
28. MOL X-2329. Házassultak akv., VI. kötet, 28. p.
29. MOL X-3477. Meghaltak akv., XII. kötet, 155–156. pp., 57. fsz.
30. MOL X-2355. Meghaltak akv., II. kötet, 2. p.
31. Kenyeres-Lengyel: i. m. 15. p.
32. U. o.
33. KTRL. Kereszteltek akv., I. kötet, 79. p.
34. MOL X-3447. Meghaltak akv., XII. kötet, 284. p., 49. fsz.
35. KTRL. Meghaltak akv., I. kötet, 76–77. p.
36. MOL X-2329. Kereszteltek akv., II. kötet, 89. p.
37. MOL X-6557. Mixtra Matrimonia, 202. p.
38. MOL X-3447. Meghaltak akv., XII. kötet, 293. p., 52. fsz.
39. MOL X-2355. Meghaltak akv. X. kötet, 6. p.
40. KTRL. Meghaltak akv., I. kötet, 62–63. pp.
41. Országos Széchényi Könyvtár. Plakát- és aprónyomtatványtár. Gyászjelentések (továbbiakban: OSzK. Gyj.). Gróf Beleznay János (1842).
42. Kenyeres-Lengyel: i. m. 15. p.
43. MOL X-2329. Kereszteltek akv., II. kötet, 108–109. pp.
44. MOL X-3447. Meghaltak akv., XII. kötet, 302. p., 48. fsz.
45. KTRL. Meghaltak akv., II. kötet, 11. p.
46. Kenyeres-Lengyel: i. m. 15. p., Nyáry: i. m. 30. p.
47. KTRL. Kereszteltek akv., I. kötet, 62. p.
48. MOL X-3447. Meghaltak akv., XIII. kötet, 74. p., 147. fsz.
49. MOL X-2329. Meghaltak akv., IX. kötet, 67. p., 147. fsz.
50. MOL X-2329. Kereszteltek akv., II. kötet, 115. p.
51. A Deák Téri Evangélikus Egyházközség Levéltára. Házassultak akv., B. II. kötet, 24. p., 7. fsz.
52. KTRL. Meghaltak akv., IV. kötet, 45. p., 41. fsz.
53. MOL X-2329. Meghaltak akv., IX. kötet, 95. p., 45. fsz.
54. OSzK. Gyj. Gróf Beleznay Ferenc (1867).
55. MOL X-2329. Kereszteltek akv., III. kötet, 241. p., 119. fsz.
56. MOL X-2329. Meghaltak akv., IX. kötet, 140. p., 64. fsz.
57. MOL X-6557. Kereszteltek akv., VI. kötet, 61. p., 98. fsz.
58. MOL X-6557. Meghaltak akv., XIV. kötet, 114. p., 91. fsz.
59. Kenyeres-Lengyel: i. m. 15. p.; Börzsönyi: i. m. 6. p.
60. Csilló: i. m. 25. p.; Pásztor: i. m. 444. p.
61. KTRL. Kereszteltek akv., I. kötet, 55. p.
62. KTRL. Meghaltak akv., I. kötet, 46–47. pp.
63. MOL X-2329. Kereszteltek akv., III. kötet, 228. p., 95. fsz.
64. OSzK. Gyj. Dr. Bohus Rezsőné Majthényi Hermina (1878).
65. Keveházi László volt pilisi evangélikus lelkész szóbeli közlése alapján.

EGY MEGNEMESÍTETT DEBRECENI POLGÁRCSALÁD TÖRTÉNETE ÉS LESZÁRMAZÁSA

A NAGYBÁKAI SESZTINA CSALÁD

A Sesztina család Gömör megyei, szlovák származású, evangélikus vallású család. Tagjai már 1677, 1692-ben és 1773-ban szerepelnek a Gömör megyei Pétermány községben, de léteznek a jobbágylakosság között 1753/54-ben Kuntaplócán, 1773-ban pedig Restéren és Csetneken is. Pétermányban három Sesztina család is él ekkor.¹ A család első ismert őse, Sesztina Péter is minden valószínűség szerint innen vándorolt be Miskolcra az 1770-es években, ahol a tekintélyes csizmadiacéh tagjaként működött 1840. március 14-én bekövetkezett haláláig. Születési idejét pontosan nem tudjuk, de a halálozási anyakönyvi bejegyzés szerint 85 éves és 1 hónapos kort ért el. Így születését 1755. február hóra tehetjük. Amikor Miskolcon 1782-ben összeírták az evangélikusokat, hogy önálló egyházközséget alakítsanak, Péterünket is feljegyezték, mint tót (szlovák) anyanyelvű csizmadiamestert, feleségével, egy fiával és két legényével együtt, megjegyezve, hogy saját házában lakik.² Ez 1817-ben a miskolci 1724. sz. ház volt (Honvéd utca).

Sesztina Péter kétszer nősült. Első feleségét nem ismerjük. Másodszor 1778. január 7-én már mint özvegy ember nősült, elvevén Juhos Sára hajadont. Mivel az evangélikus egyház csak 1783-ban alakult meg, e házasság bejegyzése nem az anyakönyvben, hanem az egyház népmozgalmi iratesomójában található. Éppen ezért első gyermekeik születési adatai is hiányoznak. Csak feltételezzük, hogy 1779 és 1781 körül születhettek. A többi hét gyermek adatai már megtalálhatók az anyakönyvben. A kilenc gyermek közül mindössze négy ért el felnőttkort, a többi kisdied- vagy ifjúkorban elhalálozott. Sesztina Péter és felesége 1828. január 18-án otthon saját házuknál ünnepelték meg aranylakodalmukat, ahol Riesz Pál akkori lelképásztor látta el a papi szolgálatot, és ezt a szép

ünnepi aktust bejegyezte az anyakönyvbe is. Sesztina Péterné Juhos Sára két évvel később, 1830. október 16-án, 74 éves korában hunyt el, amiből visszaszámítva születési évét 1756-ra tehetjük. Két felnövekedett lányukat valószínűleg a csizmadiaműhelyben dolgozott, majd felszabaduló legényekhez adták férjhez. Sárát Haluska Mátyás csizmadiamester vette el, aki az Árva megyei Trsztenából származott, míg Zsuzsannát Gyuriny Sámuel csizmadiamester, aki viszont a Zólyom megyei Nagyszalatnyáról telepedett Miskolcra. Ennek halála után Bibza András, ugyancsak miskolci csizmadiamester felesége lett. A fiúk közül az ifjabbik folytatta az apa csizmadiamesterségét. Sesztina Dániel Bikszegi Juliannát vette el. Egy fiukról tudunk, aki szintén Dániel volt. Bennünket azonban az idősebbik fiú, Keresztelő János érdekel, mert ő lett a debreceni ágak elindítója. Sesztina János 1793. június 21-én született Miskolcon. Apja őt vaskereskedői pályára adta Inaséveit nyilván szülővárosában töltötte, de hogy hol, nincsenek adataink. A tanoncévek abban az időben a vasszakmában 5-6 évig tartottak, így feltételezhető, hogy János 1805–10 között, 17 éves koráig volt inas. Ezalatt bizonyára megtanulta a vasszakma akkori nyelvét: a németet is. Ott hon szlovákul és magyarul egyformán beszéltek. Felszabadulása után rövidesen vándorútra indult. Eközben eljutott Debrecenbe, az Auer Sámuel jóhírű vasáros boltjába is, ahol kétszer is segédeskedett. Először egy és háromnegyed évet dolgozott, majd eltávoztván 1817. október hóban tért oda vissza.³ 1819. május 27-vel önálló vaskereskedő, a Debreceni Nemes Vasáros Társaság tagja lett, és megnyitotta boltját a „Vasember”-hez címezve.⁴ Mindjárt ezután, még június elsején megnősült, elvette előző főnöke sógornőjét, ns. Bészler Zsuzsannát, Bészler Jakab (a

bajorországi Memmingerből) debreceni esztergályosmester és felesége (a Pozsonyból származó), Glaubitz Regina leányát. Sógora, Auer Sámuel német nyelven vezetett naplójában megörökítette ezt a tényt.⁵

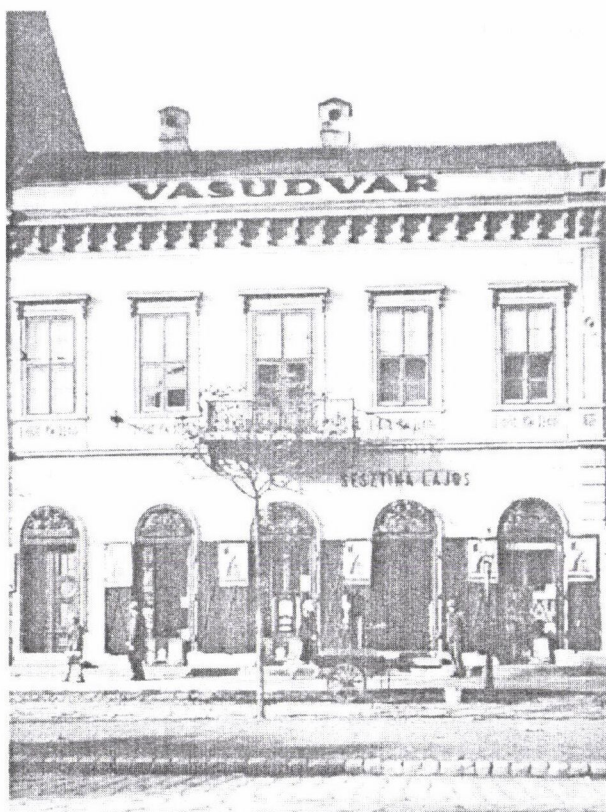
Sesztina János vasüzlete a Piac utca 21. szám alatt volt. Felesége 16 évi házasság után 1835. december 25-én, karácsonykor, fiatalon hunyt el, öt gyermekük közül négy élő kiskorút hagyván maga után, akik közül ekkor a legidősebb 12, a legfiatalabb pedig 2 éves volt. Sesztina Jánosnak így másodszor is meg kellett nőszülnie. 1836-ban elvette Budeusz Annát, Budeusz György tokaji evangélikus lelkipásztor és neje, Krumbholz Éva Terézia már kétszer is özvegyen maradt leányát. De csak három évet élhettek együtt, mert Sesztina János 1839. április 20-án meghalt. Még 1836-ban első feleségének egy obeliszk (piramis) jellegű síremléket öntetett, amit a Csokonai Vitéz Mihály hasonló jellegű, de jóval nagyobb síremlékével együtt szállíttatott haza a gróf Sztáray Vince-féle Ung megyei felsőremetei vasgyárból.⁶ A gyermekek kiskorúsága alatt az üzletet második felesége alkalmazottak segítségével még 1845-ig tovább vezette. Ekkor azonban átadta az immár 22 éves mostohafiának, Sesztina Lajosnak. Mielőtt vele foglalkoznánk, meg kell emlékeznünk testvéreiről is. Teréziát czécei és dancsházi Kovács Dániel esztári református lelkész vette el, és ösanyja lett a debreceni Kovács vaskereskedő családnak. Amália Kassára ment férjhez Spirkó Ágoston kassai kereskedőhöz. Kisfiuk 9 éves korában elhalálozván, gyermekutód nélkül haltak meg Kassán. A kisebbik fiú, Károly kitanulta a vasszakmát, részt vett mint honvéd a szabadságharcban. 1850–58 között Rozsnyón dolgozott. 1858-tól hazatérve Lajos bátyjánál működött, majd önálló vaskereskedést nyitott Debrecenben, de 1877-ben kénytelen volt azt eladni unokaöccsének, Kovács Gyulának. Agglegény maradt, 1898-ban hunyt el.⁷

Az idősebbik Sesztina fiú, Lajos 1823. október 9-én született Debrecenben. Ő is vaskereskedő lett. Szakmáját már 7 éves korában elkezdte tanulni apja üzletében mint kisinás.⁸ 1835-ben, 12 éves korában egy évre az eperjesi, híres evangélikus kollégiumba írták be szülei (ahol Kossuth Lajos is tanult). Majd egy év múlva, 1836. augusztus 1-ével Bakos Gábor miskolci vaskereskedésébe lépett be. Itt csaknem négy évet dolgozott részben mint tanuló, részben mint segéd.⁹ 1840 júniusában Pestre ment a Wurm és Heinrich (később Heinrich A. és Fiai), Magyarország legnagyobb vaskereskedésébe, négy esztendőre. In-

Sesztina Lajos (1823–1905)

nen Bécsbe a Franz Winkler Söhne ugyancsak nagy vaskereskedésébe négy évre. Itt élte át az 1848. márciusi forró napokat, és rövidesen belépett a magyar nemzetőrségbe. Mint nemzetőr részt vett a schwechat-i csatában. Hazatérve Debrecenbe előbb alkalmi könyvelésből élt, majd volt főnökei és rokonsága segítségével 1850. szeptember 1-én újra megnyitotta az apai vasüzletet, de most már saját neve alatt. 1854-ben nősült: unokatestvérét, nemes Beőr Juliannát, nemes Beőr László debreceni gyógyszerész, szenátor és neje, Bészler Julianna leányát vette feleségül. Vasüzletét olyan nagy energiával és ügyességgel vezette, hogy az a század harmadik negyedétől már a Tiszántúl legnagyobb vaskereskedésévé lépett elő. Kicsiben és nagyban is árusított, nemcsak a Tiszántúlt, hanem a Partium és Erdély nagy részét és ellátta áruival. Üzletét csendestársak bevételeivel is fejlesztette, de foglalkozott ipari üzemek létesítésével is. Felszabaduló tőkéjéből földingatlant is vásárolt, így 1876-ban a Szabolcs megyei Nagybáka községben, majd 1881-ben ugyancsak Szabolcs megyében, Lövöpetri köz-

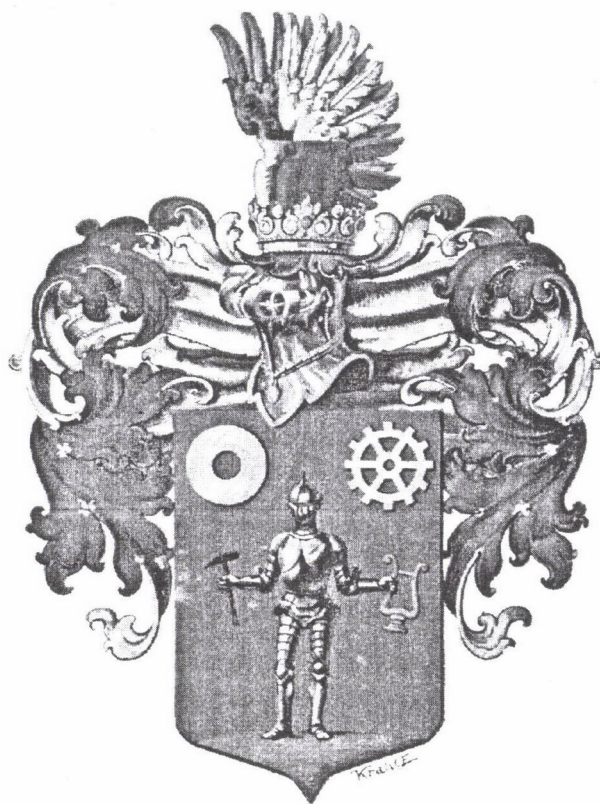

A Sesztina vasudvar (1930-as évek)

ségben. Sok megtisztelő állást is betöltött: hosszú időn át a Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara elnöke, a Debreceni István Gőzmalom Rt. elnöke, a Debreceni Zenede elnöke stb. 1885. november 13-án a budapesti Országos Általános Kiállítás körül szerzett érdemeiért a Ferenc József-rend lovagkeresztjével tüntették ki.¹⁰ 1904. december 2-án pedig a közügyek és a közgazdaság terén szerzett érdemei elismerésül díjmentesen kapott magyar nemességet. Az 1905. május 6-án kiállított címerlevelet a nagybákai előnévvel kiegészítve azonban már csak gyermekei kaphatták kézhez, mert 1905. január 11-én, élete 82. évében meghalt.¹¹ 1904. január 18-án még megünnepelethették aranylakodalmukat. Felesége 15 évvel élte túl, 1920. augusztus 31-én halt meg.

Öt gyermekük közül három: két leány és egy fiú ért el felnőtt kort. A legidősebb, Piroska, Rickl Antal birtokoshoz ment feleségül Debrecenben, aki régi kereskedősaládból származott. Ilona jánosvölgyi Münnich Aurél pesti ügyvéd, Igló város országgyűlési képviselőjének lett a felesége.

A fiú, Sesztina Jenő, aki 1869. június 14-én született, folytatta apja vaskereskedését. A debreceni re-

A nagybákai Sesztina címer

formátus kollégiumi érettségi után Wiener Neustadtban a Carl Siegl vasüzletben gyakornokoskodott, majd Grazban a Carl Greinitz Neffen hatalmas vasüzletben működött, ugyancsak mint gyakornok. A cs. kir. 15. huszárezredben töltött katonai év után még Pesten a jogi fakultáson hallgatott pénzügytant, nemzetgazdaságtant, váltó- és kereskedelmi jogot, pénzügyi jogot, statisztikát. Apja debreceni vasüzletébe 1891-ben lépett be mint alkalmazott. 1894. január 31-én 50 000 forint apjától átengedett tőkével társtulajdonossá lett. Még 1893. november 11-én megnősült: Csanak József debreceni fűszerkereskedő és neje, nemes Várady-Szabó Eszter leányát, Margitot vette nőül.¹² Sesztina Jenő apjához hasonlóan részt vett Debrecen város iparának fejlesztésében, társadalmi és közéletében. Megválasztották a Debreceni Kereskedő Társulat elnökévé, kinevezték a Tiszántúli Kereskedelmi és Iparkamara elnökévé, ahonnan választással tíz évre a Felsőház tagja lett. Elnöke volt az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülésnek is. Birtokán, Lövőpetriben 1908-ban új református templomot építtetett. Ugyanott ingyenes házhelyeket osztott a rászorultaknak.¹³ Elnöke volt a Debreceni Déri Mú-

zeum Baráti Körének, mivel oroszlánrésze volt abban, hogy a Déri-féle gyűjtemények Debrecenbe kerültek.¹⁴ 1935. december 21-én nevét Nagybákayra változtatta, egyben belügyminiszeri engedélyt kapott, hogy holtáig a Sesztina-Nagybákay kettős nevet használhassa.¹⁵ Házassága gyermektelen maradt, ezért 1936. május 14-én örökbefogadták unokaöccsüket, Rickl Antal és nagybákai Sesztina Piroska fiát, Rickl Antal Lajost, kihatással meglevő két fiára: Antalra és Péterre.¹⁶ 1943. november 11-én még megünnepelethették aranylakodalmukat. A Sesztina házaspár tra-

gikus körülmények között halt meg 1944. október 21-én, néhány nappal az orosz csapatok Debrecenbe való bevonulását követően. Holttestüket előbb debreceni nagyerdei házuk kertjében, majd később decemberben hűségese alkalmazottaik által a Köztemetőben lévő családi kriptában temették el.

A Sesztina család ezzel férfi ágon kihalt. Csak az örökbefogadottakban virágzik tovább, immár Nagybákay néven. A családról különben Debrecenben utcát is neveztek el. A Sesztina utca az ún. „kisállomás” mögött található.¹⁷

JEGYZETEK

1. *Ila Bálint*: Gömör megye története 1773-ig. II. k. Bp. 1944. 159–571. p. III. k. Bp. 1946. 203–299. p.

2. *Zelenka Pál*: Emléklapok a miskolci ág. hitv. ev. anyaegyház életkönyvéből. Miskolc, 1883.

3. Déri Múzeum, Debrecen. Az Auer család naplója. 1760–1825.

4. Déri Múzeum, Debrecen. A Nemes Vasáros Társaság jegyzőkönyve.

„Anno 1819. die 27ma Maji. Sesztina János Úr bevételődött a betsületes Vasáros Társaság Tagjai közzé és befizette a beállítás Taxáját az az ezüstben a 100 Rforintot avagy váltócedulában 250 Rforintot.”

5. V. ö.: 3. jegyzet.

6. *Sápi Lajos*: A régi debreceni temetők és síremlékek. Klny. a Debreceni Déri Múzeum 1962–64. évi évkönyvéből. Debrecen, 1965. 73. p.

7. *Nagybákay Antal Zelmós*: Hogyan készültek a debreceni kereskedők életpályájukra? Klny. a Debreceni Déri Múzeum 1986. évi évkönyvéből. Debrecen, 1987. 206. p. (továbbiakban: Nagybákay i. m.)

8. Déri Múzeum, Debrecen. A Nemes Vasáros Társaság jegyzőkönyve.

„1830. Die 6a Jan. Sesztina János Úr két fiait Lajost és Károlyt inasnak magához beszegődttette, a keztyű Pénzt is 4 Rft-ba befizette. Négy esztendőre.”

9. Sesztina Lajos Jegyzetek c. önéletrajz-töredéke 1879-ből. Cikkíró birtokában.

10. *Nagybákay Antal-Timár Lajos*: Egy debreceni kereskedő életpályája az inasévektől a nemesség megszerzésig. KLTE. Magyar Történelmi Tanulmányok. XIX. Debrecen. 1986. 28. p.

11. Az eredeti címeres nemeslevél cikkíró tulajdonában. (Bécs, 1905. május 6). Királyi Könyvek LXXI. 470. p.

A címer leírása: Vörös paizs, a pajzsfőben összeérő s a jobbfe-lőliben ezüst malomkövel, a balfe-lőliben ezüst fogaskerékkel meg-rakott kék negyedkörrel. A pajzs alját zöld mező foglalja el, melyen zárt rostélyos sisakú, vaspáncélos szemközt fordult férfi ki-nyújtott jobbában fanyelű bányászkalapácsot, baljában ezüsthúros lantot tart. A jobbrafordult koronás nyílt lovagsisak díszé jobbra-fordult késsel és ezüsttel, illetve ezüsttel és vörössel vágott sas-szárnypár. Sisaktakarók: jobbról vörös-ezüst, balról ezüst-kék.

12. Nagybákay i. m. 206–207. pp.

13. *Antal Tamás*: Sesztina-Nagybákay Jenő. Kézirat. (A Hajdú-Bihar megyei Levéltár által a XXIII. levéltári napokra meghir-detett helytörténeti pályázat első díját nyert dolgozata.) Debrecen, 1997. 9. p.

14. A Déri Múzeum megnyitásának 60. évfordulója alkalmá-ból rendezett emlékülés előadásai. Debrecen, 1990. A Hajdú-Bi-har megyei Múzeumok Közleményei, 50. sz. *Nagybákay Z. Antal*: Múzeumpártolás a század elején Debrecenben. 53–58. pp.

15. A M. Kir. Belügyminisztérium 1935. dec. 21-i okmánya 86393/1935. sz. III. Cikkíró birtokában.

16. Dr. Galánffy János kir. közjegyző okirata az örökbefoga-dásról. Debrecen, 1936. ápr. 4. 102. gysz. 1936. és a M. Kir. Igazságügyminiszter megerősítése Bp., 1936. május 6-án. 1936. I. 1106/2. sz. rendeletével. Cikkíró birtokában.

17. „Hajdú-Bihari Napló”. 1982. november 27. *Bornyi József*: Akiról utcát neveztek el Debrecenben: Sesztina Jenő. Cikkíró megjegyzése: az utcát eredetileg Sesztina Lajosról, Sesztina Jenő édesapjáról nevezték el.

A JEGYZETEK BEN NEM SZEREPLŐ, A SESZTINA CSALÁDDAL FOGLALKOZÓ FORRÁSMUNKÁK

1. A magyar társadalom lexikonja. Bp., 1930. 503–504. pp.
2. Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1943–47. Debrecen, 1948.

3. Debreceni Képes Kalendárium az 1936-ik szökő évre. Deb-recen, 1935. 139., 145., 146. p.

4. Debreceni Képes Kalendárium az 1946-ik esztendőre. Deb-recen 1945. 40–42. pp.

5. Országgyűlési Almanach az 1931–36. évi országgyűlésről. (Szerk. *Hueffler István*) Bp. 1931.

6. *Herpay Gábor*: Nemes családok Debrecenben. Debrecen, 1925. 66. p.

7. *Herzku Anikó*: Egy dinasztia tündöklése. A Sesztina név fo-glalom volt. A Hajdú-Bihari Nap hétvégi melléklete. Napóra, 1995. szeptember 9.

8. *Héthy Zoltán*: A Debreceni Múzeumbarátok Körének története. 1927–1949. Klny. a Debreceni Déri Múzeum 1972. évi Évkönyvéből. Debrecen, 1974.
9. *Hetey Sándor György*: Debrecen és vidéke a lovasparádékon. Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1986. Debrecen, 1987.
10. *Kaplonyi György*: Debreceni ércemberek, márványnévjegyek. Debrecen, 1945.
11. *Lengyel György*: Vállalkozók, bankárok, kereskedők. Bp., 1989. 22. p.
12. *Mayer Emil-Koncz Ákos*: A debreceni István gőzmalom története. Debrecen, 1898.
13. *Nagybákay (Rickl) Antal*: A Debreceni Kereskedő Társulat 240 esztendő múltja. Debrecen, 1938.
14. *Nagybákay (Rickl) Antal Lajos*: A Rickl család története. Kézirat. (A cikkíró tulajdonában.) Debrecen, 1921–1961.
15. *Nagybákay (Rickl) Antal*: A debreceni Sesztina vaskereskedés története és kora. 1819–1949. I–V. (Kézirat a cikkíró tulajdonában.) Debrecen, 1949–1950.
16. *Nagybákay Antal Zelmós*: Kereskedelmi alkalmazottak a debreceni Sesztina vaskereskedésben. 1819–1949. Klny. a Déri Múzeum 1989–90. évi Évkönyvéből. Debrecen, 1992.
17. *Nagybákay Antal Zelmós*: Részletek a debreceni „Vasudvar” történetéből. Klny. a Déri Múzeum 1991. évi Évkönyvéből. Debrecen, 1993.
18. *Nagybákay Antal Zelmós*: Egy ritka jubileumi emlékérem története. Numizmatikai Közöny 1991–92. XC–XCI. évfolyam, Bp., 1992. 228–230. pp.
19. *Nagybákay Antal Zelmós*: Két százesztendő családtörténeti adalék. Klny. a Déri Múzeum 1992–93. évi Évkönyvéből. Debrecen, 1994.
20. *Nagybákay Antal Zelmós*: Vendégek az elepi Rickl birtokon 1878–1906. között és 1920 nyarán. Klny. a Déri Múzeum 1994. évi Évkönyvéből. Debrecen, 1996.
21. Révai Kereskedelmi, Ipari és Pénzügyi Lexikona. 1931. IV. k. (Szerk. Schack Béla.) 135. p.
22. *Rickl Antal*: A debreceni Nemes Vasáros Társaság története. Debrecen–Karcag. 1930.
23. *Timár Lajos*: Vidéki Városalakók. Debrecen társadalma 1920–1944. Bp., 1993. 102–105. pp.
24. Debrecen története. (Szerk. Tokody Gyula.) IV. k. 1919–1944. Debrecen, 1986.
25. Új Idők Lexikona. Bp., 1941. 21–22. k. 5444. p.

I. tábla

A nagybákai Sesztina család leszármazása

Sesztina Péter

sz. 1755. február ? Gömör megyében, talán Pétermányban, ág. ev.

† 1840. március 14. Miskolcon 85 éves és egy hónapos korában. Csizmadiamester, a miskolci csizmadiacéh tagja.

I. felesége: ?

II. felesége:

Juhos Sára ág. ev. sz. 1756 ?.

† 1830. október 16

esk. Miskolc, 1778. január 7.

II. feleségtől:

Fiú?	Sára	Mária	Péter	János	József
sz. 1779?	sz. 1783?	sz. 1786.	sz. 1788.	sz. 1789.	sz. 1792.
1782-ben él. † ?	férje:	† 1803.	† 1788.	† 1791.	† 1792.
Haluska Mátyás csizmadiamester, a miskolci csizmadiacéh tagja. Esküvő Miskolc, 1799. január 24.					

Ker. János
sz. 1793. június 21. † Debrecen, 1839. április
20. vaskereskedő (I. II. tábla)

Zsuzsanna
sz. 1796. jan. 11. † ?
I. férje: Gyuriny Sámuel csizmadiamester,
a miskolci csizmadiacéh tagja.
Esk. 1813. február 25.
II. férje: Bibza András csizmadiamester,
a miskolci csizmadiacéh tagja.
Esk. 1838. február 14.

Dániel
sz. 1800. július 5.
† 1840. április 5. csizmadiamester, a miskolci
csizmadiacéh tagja.
Felesége: Bikszegi Julianna

Dániel
sz. Miskolc, 1826. február 4.

II. tábla.

Sesztina Ker. János
I. I. tábla

sz. Miskolc, 1793. június 21., † Debrecen, 1839. április 20.

Vaskereskedő, a debreceni Nemes Vasáros Társaság tagja, üzletalapítás: 1819. május 27.

I. felesége: ns. Bészler Zsuzsanna, ág. ev. sz. Debrecen, 1796. február 5. Esk. 1819. július 1.

† Debrecen, 1835. december 25.

II. felesége: Budeusz Anna ág. ev. Esk. 1836. február 8. † Tokaj, 1865.

I. feleségtől: Debrecenben

Karolina	Lajos	Károly	Terézia	Amália
sz. 1820. július 20. † kiskorban.	sz. 1823. október 9. † 1905. január 11. vaskereskedő, a Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara elnöke, a Debreceni Ker. és Iparbank elnöke, a Debreceni István gőzmalom Rt. elnöke, a Debreceni Zenede elnöke, a debreceni Kereskedő Társulat alelnöke, az Országos Malom-egyesület dísztagja, a Trieszti Ált. Biztosító debreceni képviselője, a szilvászváradai Keglevich-féle vasgyár társtulajdonosa. 1865. november 13. a Ferenc József-rend lovagkeresztjének tulajdonosa, 1904. december 2. magyar nemességet nyer, amit halála után nagybákai előnévvel kiegészítve kap kézhez a családja 1905. május 6-i kelettel. Felesége: ns. Beőr Julianna ág. ev. Sz. 1833. február 9. † 1920. augusztus 31. (I. III. tábla)	sz. 1827. február 8. † 1898. november 9. vaskereskedő, nőtlen	sz. 1828. november 17. † 1896. január 24. Férje: czéczei és dancsházi Kovács Dániel eszlári ref. lel- kész	sz. 1834. január 23. † 1915. január 5. Férje: Spirko Agoston kassai kereske- dő 1837–1900.

III. tábla.

Sesztina Lajos

(I. I. tábla)

sz. Debrecen, 1823. október 9.

† Debrecen, 1905. január 11.

vaskereskedő

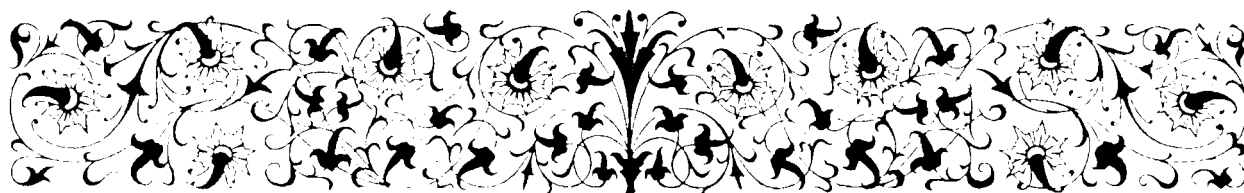
Felesége: ns. Beőr Julianna,

sz. 1833. február 9.

† 1920. augusztus 31.

Esk. Debrecen, 1854. január 18.

Piroska	Ilona	Kálmán	Jenő	Berta
sz. 1860.	sz. 1863.	sz. 1866. novem-	sz. 1869. június 14.	sz. 1874. j
december 20.	november 28.	ber 26. † 1867.	† 1944. október 21.	únius 28.
† 1922. július 23.	† 1945. november 7.	január 1.	1893. november 11. áttért ref. hitre, vaskereskedő,	† 1874.
1889. február 17.	Férje: jánosvölgyi		a Debreceni Kereskedőtársulat elnöke, a Debreceni	december 3.
áttért ref. hitre.	Münnich Aurél dr.		Ker. és Iparkamara elnöke, az Orsz. Magyar Kereske-	
Férje: Rickl Antal	1756–1906		delmi Egyesülés elnöke, a Debreceni Mezőgazdasági	
1857–1924,	ág. ev. ügyvéd,		Gépgyár Rt. elnöke, a Debreceni Vas- és Rézbútorgyár	
birtokos,	Budapest, Igló város		Rt. elnöke, kormányfőtanácsos, felsőházi tag, a Magyar	
gazd. főtanácsos,	országgyűlési		Érdemrend középkeresztese, Lővőpetri község díszpol-	
a debreceni	képviselője,		gára, 1935. december 21. nevét Nagybákayra változtat-	
Gazdasági	a M. Orsz.		ta, egyben belügyminiszteri engedélyt kapott holtáig a	
Egyesület elnöke.	Kárpátgyűlés		Sesztina-Nagybákay kettősnév használatára.	
	elnöke,		Felesége: Csanak Margit ref.	
	Igló díszpolgára,		sz. 1871. március 8.	
	a Lipót- és a Ferenc		† 1944. október 21. Esk. 1893. november 11.	
	József-rend		1936. május 14-én örökbefogadták Rickl Antal és	
	középkeresztese.		Sesztina Piroska fiát, Rickl Antalt, kihatással meglévő	
	Esk. 1885. január.		két fiára: Antalra és Péterre.	

VITÉZ JÁNOS NEVE

Vitéz János első – és ez idáig egyetlen – részletes életrajzát Fraknói Vilmos írta meg¹, aki *minden körülményt összevetve* születési évét 1408-ban jelölte meg. Születési helye Zredna nevű kis helység Körös vármegyében; a család neve, amelyből származott, *Zrednai*. Ő magát – mint ezt az alábbiakban bizonyítani kívánjuk – soha nem nevezte *Vitéznek*. Azt, hogy hogyan és mikor lett Zrednai Jánosból Vitéz János, ahogy ma általában nevezik, azt próbáljuk kideríteni a következőkben.

Fraknói korábbi föltevéséhez, amely szerint a 14. században Körös vármegyében előforduló Csévi Sáfár család János nevű tagja Vitéz János atyja lett volna, aki 1428-ban *Vitéz* néven szerepel, tévesnek bizonyult, amikor Fraknói később, az ugyancsak Körös vármegye területén lévő garicsi pálos kolostor levéltárában a Zrednai családra vonatkozó oklevelek egész sorát találta meg². Ezek szerint a legkorábban (1395) előforduló Zrednai I. István fia, Dénes volt Zrednai János, azaz Vitéz János atyja. A család középbirtokos volt a Zredna folyó partján, s az oklevelekben Zrednai vagy Zrednamelléki néven szerepel.

1434-ben Zrednai János néven iratkozott be a bécsi egyetem „artes” fakultására³.

Egy Znaimban, 1437. november 4-én kelt oklevélből⁴ kiderül, hogy Vitéz Jánosnak ebben az időpontban fitestvére nem volt, minthogy a Luxemburgi Zsigmond által kiadott királyi adománylevélben csak János mester, néhai Zrednamelléki Dénes fia, királyi jegyző és két unokatestvére, Benedek és István szerepelnek. Az oklevél kiemeli Zrednai János érdemeit, melyeket „nem kevés idő óta, a királyt Magyarországon és határain kívül is környezve, a kancelláriában szakadatlan teljesített hűséges szolgálataival” szerzett, minélfogva „kegyelmes jóakaratával kívánja

megvigasztalni, amit a jövőben még bőségesebben szándékozik megtenni”.

1439. október 13-án Albert király oklevelén mint királyi főjegyző Zrednai János névvel jegyzi magát⁵.

Eddig az időpontig nincs tehát adatunk arra nézve, hogy Vitéz János magát, vagy őt valaki más *Vitéznek* nevezte volna.

Esztergomi sírkövének (1472) szövegében is csak a Zrednai név szerepel, a *Vitéz* név nem⁶.

De nemcsak ő maga, hanem kortársai közül azok, akik műveiket neki ajánlották⁷, soha nem nevezték őt *Vitéz Jánosnak*, legfeljebb néha Zrednainak.

Ivanich Pál zágrábi kanonok, aki földije volt, s aki összegyűjtötte 1447 és 1451 között írt 61 levelét⁸, csak néha nevezi Zrednai Jánosnak, leggyakrabban János nagyváradai püspökként, vagy egyszerűen mint nagyváradai püspökről szól róla.

Aeneas Sylvius leveleiben és munkáiban is csak a Johannes episcopus Varadiensis megnevezés szerepel⁹.

A jelenleg Salzburgban őrzött Tertullianus kéziratot¹⁰ a scriptor a következőképpen fejezte be: *Ex Waradino per Briccius de Polanka Anno Domini 1455 Domino Johanni de Zradna Episcopo Sanctae Dioecesis Waradiensis*.

Ismeretes, hogy Zrednai János azok közé a humanisták közé tartozott, akik emendálták, javították a kezükbe került kódexeket. Ezeket nem mindig látta el név- vagy dátumjelzéssel, de azokat, amelyekben ez megtalálható, itt egyenként felsoroljuk.

1457–1458-ban emendálta a Szent Leó pápa beszédeit tartalmazó kódexet¹¹, amelyet a magyar kutatók egy csoportja 1878-ban talált meg a szentantali ferences kolostor (jelenleg Antol, Szlovákia) könyvtárában. Ebben a következő bejegyzés olvasható: *visa*

et emendata aliquantulum Strigoni 1457 Jo. E. W et in certa autem parte Waradini completa et signata 1459. Az 1457-es év szomorú nevezetessége, hogy V. László király Hunyadi Lászlót kivégeztette és mint a Hunyadi-ház barátját, Vitéz Jánost is egy időre börtönbe vettette. Kiszabadulása után fejezte be a kódex emendálását Vitéz Váradon.

Az 1460-as évszám és a J E W (= Johannes Episcopus Waradiensis) szigla jelzi Vitéz emendálását a Madridban őrzött Wilhelmus de Conchis *Philosophia* című munkáját tartalmazó kódexben¹².

A következő adatunk 1462-ből való, ez a Victorinus-kódex¹³, emendálásának jelzése: *Emendavi quantum fieri potui et finivi Cibini XXVII Septembris MCCCCLXII J.* A tény, hogy Vitéz a kódex emendálását Nagyszebenben fejezte be, annak bizonyítéka, hogy elkísérte Mátyást havasalföldi hadjáratára, de az utazás fáradalmai között sem szünetelt a tudományos munkálkodásban.

A Bécsben őrzött *Franciscus Maironis-kódexben*¹⁴, melyet Vitéz – írásáról felismerhetően – emendált, név nélkül a következő bejegyzést olvashatjuk: *Deo gratias, finivi repetendo die ultimo octobris 1463. Z. Inceperam autem repetere eodem anno in festo beati Gregorii* (Gergely napja november 17.). Az évszám utáni 2 betű különös alakja sokáig okozott fejtörést a kutatóknak. Ez a jel a görög dzéta. A latin abc-ben ugyanis nem volt nagy Z betű, ezért szükség esetén a görögből vették kölcsön¹⁵. Így egészen bizonyos, hogy a kódexben szereplő betű valóban Z és a Zrednai nevet kívánja jelezni. Ez egyúttal az egyetlen ismert eset, amikor – ha csak kezdőbetűvel is – az emendátor részéről utalás történik a kódexben a Zrednai névre.

1464-ben emendált kódexekben két alkalommal is találkozunk Vitéz kezevonásával, s ami még érdekesebb, mind a két vonatkozó kódexet Budán olvasta Vitéz, nyilván akkor, amikor Mátyás koronázásakor hosszabb ideig a királyi udvarban tartózkodott. Ez év május 23-án fejezte be egy *Plinius-kódex*¹⁶ kijavítását, melynek szövegében sok hiba volt. Ugyancsak Budán, 1464-ben olvasott és javított egy Cicero és más szerzők műveit tartalmazó kódexet, július 22. és szeptember 1. között¹⁷. Az egy egyszerű kiállítású papírkódex, minden bizonnyal Vitéz saját kódexe volt.

Közelebbről meg nem határozott évben, de mindenesetre 1465 előtt egy latinra fordított *Xenophon-kódexben*¹⁸ érdekes nóta-jelet találunk, melynek feloldása: Nota Johannes Waradiensis. Ismeretes, hogy Poggio Bracciolini baráti kapcsolatban állt Hunyadi

Jánossal¹⁹, ezért nagyon is kézenfekvő, hogy az általa görögből fordított *Xenophon-kódexet* is ő küldhette el neki, Vitéz pedig elejétől végig emendálta. Sajnos azonban évszámot nem írt. A kódex természetesen Mátyás könyvtárába került.

1467-es évszámmal jelölte Vitéz annak a *Tacitus-kódexnek*²⁰ az emendálását, amely egyike a törököktől 1877-ben visszakapott köteteknek. Ebben Mátyás címere Sassettiére van átfestve, tehát mindenképpen korvina²¹. Ebben a következő emendálás-jelzést olvashatjuk: *Jo. Ar. legi transcurrendo a, 1467, sed mansit inemendatus.* Ha nem is javította ki, mint maga írja, piros vonalakkal aláhúzta a hibásan leírt szavakat. A lapszéleken sűrűn előfordulnak általa írt szavak és mondatok, melyekkel a szöveg figyelemreméltó helyeit kívánta szembetűnően megjelölni. A Jo. Ar. szigla megfejtése vitatott volt addig, amíg 1878-ban meg nem találták a már említett Leó pápa beszédeit tartalmazó kódexet, s ennek a szigljára (J E W) és a bejegyzések írásának azonossága alapján megoldódott, hogy a Jo. Ar. = Johannes Archiepiscopus (Strigoniensis).

Ezáltal megoldódott az a kérdés is, hogy az ugyanakkor a törököktől visszakapott *Tertullianus-kódex*²² emendátora sem lehetett más mint az esztergomi érsek. Ebben a következő bejegyzés olvasható: *Finivi transcurrendo Nitrie die 2 Junii 1468. Emendare bene non potui propter inemendatum exemplar.* Így tehát kiderül, hogy a kódexet az érsek magával vitte Nyitrára, amely püspökségnek ekkor adminisztrátora volt, s aztán ismét visszavitte Budára, mivel másképpen a törökök nem vihették volna el onnan 1526-ban.

A következő évben, 1469-ben Esztergomban olvasta az érsek Narcus Manilius *Astronomicus*²³, még pedig Galeotto Marzio társaságában. A kódex utolsó lapjának bejegyzése: *legi et emendavi cum Magistro Galeotto 1469. Jo. Ar. Strig. = Johannes Archiepiscopus Strigoniensis.* Az 1470-es években négy kódexben találjuk meg Vitéz névjegyzését, „Jo” alakban: *Georgius Trapezuntius Compendium grammaticae de Andream filiolum*²⁴ című munka szövegének végén olvasható: *Anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo io.* A Guido da Columna *Historia Troiana* művet tartalmazó kódex végén²⁵ 1470-es évszám, a 94. folián pedig ugyanolyan „io” jelzés látható, mint az előbb említett kódexben. A két kódex összefüggésének még külön érdekessége, hogy mindkettőt ugyanaz a kéz másolta.

A bécsi *Hieronymus-kódexek* közül az egyiket²⁶ tulajdonosa, Vitéz 1470-ben javította, s ezt a kódex-

ben három helyen is jelezte: fol. 129. *Finivi hanc primam partem huius libri legendo et emendando die XI Julii 1470.* – fol. 235. *Finiui hanc secundam partem huius libri legendo et emendando die prima septembris 1471.* – fol. 397. *Finiui legendo et emendando die prima septembris 1470. Emendare ad plenum non potui propter varia exemplaria, emendacior tamen est aliis similibus, quos viderim. Jo.*

A legkésőbbi dátumbejegyzés Georgius Trapezuntius *Comparatio Platonis et Aristotelis* c. munkájának²⁷ végén, a 107. folián olvasható: *finiui legendo die 20 septembris 1470. Contra hanc scripsit dominus Bissarion !/ cardinalis Nicenus vir eruditissimus pro Platone non tamen contra Aristotelem ... Jo.* (A ki-pontozott helyről egy sornyi szöveget az elolvashatatlanságig kivakartak.)

A ma ismert fennmaradt kódexekben tehát nincs nyoma a Vitéz névnek. Éppen úgy, mint már említettük, a neki ajánlott munkák egyikében sem szerepel a Vitéz név²⁸. Ugyanerről tanúskodnak a fennmaradt oklevelek is. A Hunyadi-család, illetve Hunyadi János 1453-ban V. Lászlótól kapott kibővített nemeslevelén a név így szerepel: „Johannes Episcopus Vardiensis”²⁹. Az 1458 és 1464 közötti évekből fennmaradt okleveleken Vitéz csupán „Jo” betűkkel jelezte nevét³⁰. Janus Pannonius három 1464-ből származó oklevelén pedig ő „Jo. Q.” (Johannes Quinqueecclesiensis) szíglával jelezte személyét³¹.

A legérdekesebb az, hogy fennmaradt egy oklevél 1462-ből³², amelyen mindketten szerepelnek – Vitéz János s Janus Pannonius – azonos címerű pecséttel, de eltérő címerkörirattal Johannes archiepiscopus Strigoniensis – Johannes episcopus Quinqueecclesiensis. Itt merül fel az a probléma, hogy ők ketten milyen rokonságban álltak egymással? Több megoldás is fölmerülhet de ezek mindegyike csak teória.

Aeneas Sylvius és később Bonfini is, aki sok évvel Vitéz halála után érkezett Magyarországra, Janus Pannoniust mint Vitéz nőági rokonát említik („ex sorore nepos”). Az előzőekben Zrednai János Vitéz nevével az egykorú dokumentumokban nem találkozunk. Ugyanakkor azonban mindkét sevillai *Janus-kódex*ben szerepel a „Janus Pannonius Vitezius” név³³. Föl kell tehát vetnünk annak a lehetőségét, hogy Zrednai Jánosnak lehetett egy nőtestvére, aki egy a Vitéz-családból származó férfiúhoz ment nőül. Ez azt jelentené, hogy Janus Pannoniust hívták eredetileg Vitéz Jánosnak, az esztergomi érsek neve pedig mindenkor is – a maga korában – Zrednai János volt. Ide kívánczik mint magyarázat vagy mint bizo-

nyíték annak a *Plautus-kódex*nek a címlapja, amelyiken három címer is van, s amely körül régebben sok vita folyt. A lapszél díszben fönt, középen, egy szokatlan összetételű Mátyás-címer látható. (Szívpajzs és korona nélkül, az első magyar vágások, a másodikban a kettőskereszt, a harmadikban a holló gyűrűvel, a negyedikben az ún. besztercei oroszlán.) Kumorovitz szerint ez leginkább Mátyás bírói pecsétjéhez hasonlít, kivéve, hogy az utóbbiban a negyedik mezőben oroszlán helyett Dalmácia címere van. Hasonló összetételű Mátyás aranypénzének címere is³⁵. A lapszél keretben, lent középen, a „Vitéz”-nek mondott címet látjuk: vízszintesen osztott pajzs felső felében arany alapon lévő vörös oroszlán, alsó felében kék alapon arany lilium két arany csillag közt. A jobboldali lapszél díszben pedig egy kardot tartó kar, amelyről csak L. Fischer állította, hogy az Bosznia címere, amit Hermann J. Hermann is átvett tőle, bár a címer színezése nem egyezik meg Bosznia címérével. Ha viszont felütjük a Siebmacher megfelelő kötetét³⁶, e szerint a kardot tartó kar (melynek különböző változatai elég gyakoriak), a Vitéz-család címere, az alsó lapszél keret közepén látható címer pedig a Zrednai-családé. Ez utóbbi címer mellett balról Vitéz, azaz Zrednai János áll, és mindkét kezét a vele szemközt, a címer másik oldalán álló Janus Pannonius felé nyújtja³⁷, aki viszont jobbájával egy piros könyvet, vagy valamilyen okiratot nyújt Zrednai felé, jobb kezében pedig az itáliai humanisták ábrázolásaiból jól ismert piros fejfödőt tartja. Mint ezt már mások is megfigyelték, a keresztdísz egész összeállítása a már leírt címerekkel és személyekkel előre megkomponált, és valamit ki akar fejezni. Lehet, hogy Janus Pannonius éppen a pozsonyi egyetem alapítólevelét nyújtja át a vele szemben álló nagybátyjának, aki az egyetem első kancellárja is volt. Lehet, hogy ettől kezdve használtak azonos címet Janus és Zrednai János, talán ezzel kapcsolatos Mátyás bírói pecsétjének címere. Az azonos címer használatát az is indokolhatja, hogy Zrednai János a maga utódjának szánta Janus Pannoniust, aki erre egyik levelében utal is³⁸.

Az általunk vázolt megoldásnak persze vannak nehézségei is, mert ha az eddig Vitéznek ismert címer a Zrednai címer, akkor a mostanáig ismert 15 címeres kódexben is Zrednai, és nem Vitéz címer van. Minthogy pedig Janus Pannonius nem volt olyan értelemben véve könyvgyűjtő, mint nagybátyja, az ő fennmaradt kevés kódexe egyikében sincs címer³⁹.

Valószínűnek tartjuk, hogy a Zrednai és Vitéz név fölcserélésében szerepe volt Galeotto Marziónek

is, aki ismerte mind Zrednai Jánost, mind Janus Pannoniust, mind ifj. Vitéz Jánost⁴⁰. Galeotto ugyanis Mátyás király jeles cselekedetéről szóló ismert munkájában az utóbbiról, tehát ifj. Vitéz Jánosról ezeket írja: *Johannes cognomine Vitéz, quod dicitur latine miles (est enim nomen familiae) vir in iure pontificio et studiis humanitatis eruditus*⁴¹, lehet hogy ez az ifj. Vitéz János is rokona volt nőágon Zrednai Jánosnak és Galeotto téved vele kapcsolatban, hogy ő békítette ki Mátyás királlyal, mivel olyan dicsérettel szolt róla. Mátyás ugyanis – Galeotto szerint – a Zrednai János összeesküvésében való részesség miatt nem kedvelte volna az ifjabb Vitézt. De neki, ifj. Vitéz Jánosnak nem volt része ebben. Mikor Galeotto ezeket írta róla, ő már a királyi szentszék követe volt és később is magas tisztségeket töltött be. Élete vége felé a bécsi püspökség adminisztrátora lett, őt választották meg a Dunai Tudós Társaság elnökévé is, de korai halála (1499) hamar véget vetett szereplésének.

Bonfini viszont, aki Zrednai János halála után 13 évvel jött Magyarországra, történeti munkájában több ízben is Vitéz Jánosnak nevezi az esztergomi érseket⁴². Talán részben Galeotto megtévesztő megjegyzése miatt is, részben pedig, mivel nyilván ismerte ifj. Vitéz Jánost és az ismert vagy vélt rokonság alapján ruházta rá Zrednai Jánosra a Vitéz János nevet. Bonfini munkáját a későbbi történetírók nagy része alapul vette és így állandósult a *Vitéz János* név.

Csupán egy lényeges kivételt találtunk. Mikor Schwandtner közreadta Zrednai János leveleit, Bél Mátyás az ehhez írt bevezetőben kiemeli a levélíró kiváló stílusát, de nem hozza kapcsolatba a *Vitéz* névvel, mivel szerinte nem az a fontos, hogy milyen nemzetiségből származott, hanem az, hogy milyen kiváló volt⁴⁴.

Fejtegetéseinket Fraknói Vilmos *Vitéz János származása* című idézett cikkéből vett sorokkal zárjuk: „Sajnos a garicsi oklevéltár iratai arra nézve nem nyújtanak felvilágosítást, hogy mily módon jutott Zrednai János a Vitéz névhez ... Ha a Vitéz nevet Zrednai János személyes vitézi tetteivel szerezte volna, azt az 1437-i adománylevelét, vagy más történeti emlékek följegyezni el nem mulasztották volna. Így tehát ragaszkodnom kell ahhoz a föltevésemhez, hogy Zrednai János a nevezett (Vitéz) családtól, melyhez rokoni kötelékekkel csatolhatták, kölcsönözte.”

Még annyit jegyzünk meg, hogy még csak nem is kölcsönözte, mivel magát – tudomásunk szerint – soha Vitéz Jánosnak nem nevezte. Bonfini történeti művének tekintélye és a rokonságtudat, melyre, mint említettük, Galeotto célzott, meghonosították a *Vitéz János* nevet, melytől az ismertetett adatok és tények ellenére sem lehet ma már függetleníteni magunkat.

Csapodiné Gárdonyi Klára

JEGYZETEK

1. Fraknói Vilmos: Vitéz János esztergomi érsek élete. Bp. 1879. (továbbiakban: Fraknói: Vitéz).

2. Fraknói Vilmos: Vitéz János származása. „Katholikus Szemle” 1888. (továbbiakban: Fraknói i. m.) 569–575. pp. – A garicsi oklevelek regesztáit kiadta Mályusz Elemér: A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az Országos Levéltárban. „Levéltári Közlemények” 1932–1933.

3. Schrauf Károly: Magyarországi tanulók külföldön. II: Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen. Bp. 1892. 78. p.

4. Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) DI 35058.

5. V. ö.: Fraknói i. m.

6. A síremlék feliratát és reprodukcióját közli: Máthés J. N.: Veteris arcis Strigoniensis monumentorum ibidem erutorum, aliorumque antiquitatum typographicis tabulis ornata descriptio. Strigonii 1827.

7. A Vitéznek ajánlott munkák részletes ismertetését ld. Csapodi Csaba–Gárdonyi Klára: Die Bibliothek des Johannes Vitéz. Bp. 1984. (Studia humanitatis 6.) (továbbiakban: Csapodi Csaba–Gárdonyi Klára i. m.).

8. Wien. Österreichisches Nationalbibliothek. (továbbiakban: ÖNB) Cod. Lat. 431.

9. Sylvius, Aeneas: Opera, quae exstant, omnia. Basel é. n. – Fraknói Vilmos: Vitéz János ... politikai beszédei és Aeneas Sylvius Vitéz Jánoshoz intézett levelei 1453–1457. Bp. 1878.

10. Salzburg. Benediktinerkloster benannt von Sankt Peter. A. VII. 39.

11. Mai lelőhelye ismeretlen. AZ Országos Széchényi Könyvtár (továbbiakban: OSzK) néhány régi fényképet őriz róla. Részletes leírását ld. Csontos János: A pozsonyi Szt. Ferencesrendiek tartományi könyvtárának kódexei. „Magyar Könyvszemle” 1878. 47–52. pp. és Fraknói: Vitéz. 14., 85. p.

12. Madrid, Biblioteca nacional. Vitr. 21-6. (Res.28.)

13. Victorinus, Gaius Marius: Commentarii in Ciceronis librum de inventione. OSzK Cod. Lat. 370.

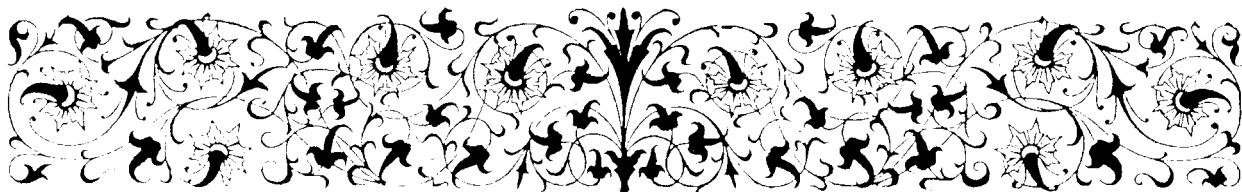
14. Wien. ÖNB. Cod. Lat. 4792.

15. De la Mare, Albinia: The Handwriting of Italian humanists. Vol. I. Fasc. 1. Oxford 1973. 22–24. pp.

16. Wien. ÖNB. Cod. Lat. 141. Dátumbejegyzés: „Buda, 1464. Maji 23.”

17. Hannover. Niedersächsische Landesbibliothek. Ms. D. V. 505.

18. De institutione Cyri. Trad. Poggio Bracciolini. Wien. ÖNB. Cod. Lat. 438. fol. 1.
19. *Csapodi Csaba*: Hunyadi János és Poggio Bracciolini. „Philológiai Közlöny” 1965. 155–159. pp.
20. ELTE Egyetemi Könyvtár. Cod. Lat. 9.
21. V. ö.: *De la Mare, Albinia*: The library of F. Sasseti. Cultural aspects of the Italian Renaissance. (Essays in honour of P. O. Kristeller. Manchester 1975. 160–201. pp.)
22. ELTE Egyetemi Könyvtár. Cod. Lat. 10.
23. Roma. Bibl. Apost. Vat. Vat. Palat. Lat. 1711.
24. Bp., OSzK. Cod. Lat. 420.
25. Kalocsa, Főszékesegyházi Könyvtár. Ms 311.
26. Wien. ÖNB. Cod. Lat. 644.
27. Roma. Bibl. Apost. Vat. Vat. Lat. 3382.
28. V. ö.: *Csapodi Csaba-Gárdonyi Klára* i. m.
29. MOL DI 24.762.
30. MOL DI 1300., 15.855., 15.967., 45.006., 45.085. stb.
31. MOL DI 15.398., 15.537., 15.687.
32. MOL DI 15.718. Közölte *Hofmann Edit*: Régi magyar bibliofilek. Bp. 1929. 293. p.
33. *Csapodi Csaba*: A Janus Pannonius szöveggyűjtemény. Bp. 1981. 36. p.
34. Wien. ÖNB. Cod. Lat. 111. Részletesen leírja *Hermann, J. Hermann*: Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften und Inkunabeln in der Nationalbibliothek in Wien. Neue Folge. Bd. VI/I. No. 97. Wien 1938.
35. *Kumorovitz Lajos Bernát*: Mátyás király pecsétjei. „Turul” 1932. 5–19. pp.
36. Der Adel von Kroatien und Slavonien. Bearb. v. Ivan Bojnicic. Taf. 38., 145.
37. Sok vita folyt afőlött, hogy valóban Janus Pannonius és nem Mátyás király-e az ábrázolt személy. A magam részéről Janusnak tartom.
38. (Közreadja *V. Kovács Sándor*) Magyar humanisták levelei. Bp. 1971. 101. p.
39. *Csapodi Csaba*: Janus Pannonius könyvei és pécsi könyvtára. (Janus Pannonius. Bp. 1975. 189–208. pp.)
40. *Fraknói Vilmos*: Ifjú Vitéz János. „Századok” 1899. 291–309. pp.
41. *Marzio, Galeotto*: De dictis et factis Matthiae regis. (Kiadva: Irodalomtörténeti emlékek. II. kötet.).
42. Bonfini történeti művének kölni kiadásában. 414. lapon „Johannes Quinqueecclesiensis antistes, Joannis Vitéz metro-poetotanae e sorore nepos, qui in virtute avunculum, in coniurationem attraxerat.”
43. A későbbi irodalomban is előfordul, hogy Janus Pannoniust Vitéz Jánosként említik, pl.: Decreta, constitutiones et articuli regum inclyti Regni Hungariae. Tyrnaviae 1584. 751. lapján a pécsi püspökök között így szerepel a neve: „Joannes secundus Vitesius insignis poeta”. *Czwittinger Dávid* Specimen Hungariae litteratae (1711) c. művében Janusról írja: „Nepos alias etiam is ipse fuit e sorore Joannis Vitézii Metropolitanae Strigoniensis.” Megjegyzendő, hogy Bonfini művének új, kritikai kiadásának névmutatójában csak a Vitéz név szerepel, Zrednai egyáltalán nem. (*Bonfini, Antonius de*: Rerum Ungaricarum decades. T. IV. P. II. Bp. 1974).
44. *Schwandtner, J. G.*: Scriptores rerum Hungaricarum. III. Viennae 1748. Praefatio I–IX.
45. Lásd 2. jegyzetben.

A GERGYE CSALÁD

A Gergye család nevének hallatán lehetetlen nem gondolni a középkori Geregye nemzetségre,¹ mely névadója a Szombathelytől vagy 15 kilométerre délkeletre eső Geregye községnek (ma: Gyanógeregye-ként két község egyesülése). A családnak a nemzetséggel való összefüggése semmilyen adattal nem támasztható alá a névazonosságon kívül. Mindenesetre a Gergye nevű családok a XVII. század folyamán azon a területen egyszerre több községben tűnnek fel, ahol egykor a Geregye nemzetség birtokai elterültek.

Mi a Nagykajd községben feltűnő Gergye család történetét kívánjuk figyelemmel kísérrni, amelynek első ismeretes őse Gergye Miklós 1611-ben halt meg Nagykajdon, mikor felesége a Vas vármegyei nemesi családból származó Pásthly Dóra örökségén a Nagykajd községhez tartozó Pástiszegen négy gyermekük megosztott.² A gyermekek közül Gergye Balázs 1633-ban, majd 1637-ben a nemesi vármegye esküdti tisztét töltötte be.³ Vármegyei esküdtté általában közigazgatási munkára alkalmas, írástudó, tekintélyes nemeseket választott meg a vármegye. Gergye Balásznak felesége is nemes asszony, Szajky Kata, Mátyás leánya, akivel 1659-ben együtt vették meg Nagykajd földesúri családja tagjától, lukafalvi Zarka Katától. Hervay István feleségétől annak nagykajdi nemesi telkét.⁴ A Zarka családtól később is többször vesznek nemesi telket a leszármazottak.

A nemesi családból való feleségek, a nemesi telek birtoklása és a megyei hivatal ellenére a Gergye család a XVII. század teljes időszakát tekintve, sőt még a XVII. század utolsó, 1696. évi nemesi összeírásában sem találhatók Vas vármegye nemesei között.⁵

Nyilvánvaló, hogy az 1696. évi nemesi összeírás sarkallta a család tagjait arra, hogy nemesi telken

jobbágyi kötöttség nélkül lakva, nemesi családból kötött házasságok mellett a teljeskörű nemesi jogok birtokába kerüljenek.

Ennek első állomásaként a család kérésére Vas vármegye 1699-ben vizsgálatot tett ott Nagykajdon, ahol a területileg illetékes főszolgabíró, Bajáky György, szolgabírói és esküdtjei társaságában a meghallgatott tanúk vallomása alapján megállapította, hogy a Nagykajdon lakó Gergye György, idősebb és ifjabb János nem jobbágya senkinek, jobbágyi szolgáltatást nem teljesítenek, saját nemesi telken nemesi szabadságban élnek és éltek őseik, emberemlékezet óta.⁶ Igazolták nemességüket és erről 1701. március 12-én Köveskúton igazolást állítottak ki számukra.⁷

Ettől kezdve a fenti, 1611-ben meghalt Gergye Miklós utódai nemesnek vallották magukat, és annak fogadta el őket Vas vármegye is. Ezzel azonban még nem zárul le a család nemessége elismertetésének folyamata. A következő állomás az 1717. év, amikor a vármegye nemesi összeírás készítését határozta el. Ennek során 1717. június 16-án Vas vármegye ismét vizsgálatot tartott Nagykajdon, amikor az 1611-ben elhalt ős minden utóda nemességét igazolták, az 1699. évi vizsgálattal azonos elvek szerint.⁸ Ennek megfelelően Vas vármegye 1717. évi nemesi összeírásában Tanán Gergye Mihály, Nagykajdon id. és ifj. György, István, Márton és testvérei János és István, végül Kiskajdon János szerepelnek a nemesek között.⁹ Az egyes községek egymás mellett vannak, ma mindegyik része Tanakajd községnek.

Az összeírás 1720-ban megismétlődött, amikor ugyanezen családtagok kerülnek a nemesek között összeírásra.¹⁰

Közben a családtagok szorgalmasan vásároltak nemesi birtokokat. Már 1681-ben Gergye György ve-

szi meg Zarka István nemesi telkét, majd 1718-ban Gergye János, Mihály és Ferenc megvették Nagy kajdon Radosztics László nemesi kúriáját.¹¹ Így lassan a család minden tájának lett saját nemesi lakóhelye. 1722. március 8-án azután Bécsben kelt oklevéllel nádori adományt kap a Gergye család 11 tagja Pálffy Miklós nádortól több érdektársukkal együtt a Tana, Nagy kajd és Kozmafa községekben megszerzett, mások által is igazolt birtokaikra.¹²

A folyamat betetőzéseként III. Károly király 1722. december 5-én, Bécsben a Nagy kajdon élő Gergye György és István testvérek nemességük megerősítésére oklevelet¹³ adott ki. A család azonban az oklevél elnyerése után és valószínűleg előtt is, – az oklevéllel nyert címer ellenére – struccot használt címerül. Ilyet látunk az 1722. évi nemességmegerősítésben részesült György fiának Gergye Farkasnak 1747. évi pecsétjén is.¹⁴ Csak lassan válik általánossá a családban az 1722. évi oklevél címerrajzának használata.

Az 1722. évi nemesi vizsgálatban is az 1717. és 1720. évi összeírásban szereplők, továbbá három további időközben nagykorúvá vált és így összeírható családtag került listára.¹⁵

A vármegye 1723-ban és 1725-ben újabb vizsgálatokat tart a Gergye család nemességéről, a korábbi vizsgálatokkal azonos kimenetellel. Érdekes idézni az 1725. évi megyei vizsgálatot, melynek során az egyik tanú, nemes Péli Dániel fogalmazza meg talán a legtalálóbban a család státusát: „a kuruc világban tanúk vallomása alapján kerültek a nemesek közé.”¹⁶

Az 1726. évi nemesi összeírásban 8 családtag¹⁷ az 1722. évi összeírással azonos módon került be a nemesek listájára 1727-ben ugyan a szomszédos földesurak közül néhányan Vas vármegye közgyűlése előtt ellentmondtak a család nemességének, és jobbágnak vallották a Gergyéket. Igazolni azonban nem tudták állításukat és ellentmondásukat nem tudták érvényesíteni.¹⁸ Ettől kezdve többé senki sem is vonta kétségbe a Gergye család nemességét. Mind az 1733. évi megyei¹⁹, mind az 1754/55. évi országos nemesi összeírásban²⁰ Nagy kajdon szerepeltek a család tagjai. Az utóbbi összeírásban Veszprém vármegyében is megjelentek a Gergyéek. Az 1726. évi összeíráskor még Nagy kajdon összeírt Gergye István molnárként Kéttornyúlakra, majd onnan Pápára költözött.²¹ Ugyanezen időtájt Gergye Mihályt, a táplánfai mezőn birtokai védelmében törvénytelen legeltetők megölték,²² gyermekei ezért anyjuk, nemes Sankó Krisztina birtokára, a Somogy vármegyei Balatonberénybe költöztek, ahol az utódok nemességét 1800-ban ismeri el Somogy vármegye.²³

Az 1781. évi Vas vármegyei nemesi összeírásban a család zöme még Nagy kajdon lakott. Az összeírásban 20 családtag szerepel, közülük csak egy családtag birtokos a szomszédos Szentlőrincen, és egy másiknál jegyzi meg az összeírás, hogy Bars vármegyei lakos.²⁴

Az 1835. évi utolsó Vas vármegyei nemesi összeírásban már csak Gergye János táblabíró lakik Nagy kajdon, az összeírásban szereplő többi családtag további 10 Vas vármegyei helység lakosa.²⁵ A Nagy kajdon élő Gergye János megyei táblabíró tanult ember, a család vagyonos tagja, ága gyermekeivel kihalt.

Az elköltözés összefüggésben van azzal, hogy a család a nemesi státusz elnyerése után sem emelkedett nagyobb vagyoni szintre. A családi perek igen gyakran néhány holdas birtokokra vonatkoznak, az örökségek a nemesi portán kívül néhány földdarabról és néhány állatról szólnak. Ennek ellenére Vas megye törvényszéke előtt gyakran, mintegy 100 polgári perben szerepelnek a Gergyéek.²⁶

Az általunk vizsgált nemes Gergye család mellett, több Vas vármegyei községben élnek Gergyéek jobbágy sorban, nemegyszer egymás szomszédságában. Ennek megfelelően nem volt könnyű a nemes Gergye család leszármazását összeállítani. A családfa fő vázát a mellékelt genealógia mutatja be.

Még vagyoni tekintetben sincs nagy különbség a nemes és nem nemes Gergyéek között. Például a Búcsúban 1770-ben, majd másodszor 1773-ban végrendelező nemes Szécsényi Éva, Gergye István jobbágy özvegye négy fiának és négy lányának gazdag örökséget hagyott, lányai közül is kettőt nemes ember vett feleségül, egyik fia is nemesi családba nősült.²⁷ Semmivel sem éltek rosszabb sorban, mint a nemes Gergye család tagjai.

A nemes Gergye család tagjai a jobbágyság eltörlése után – számos hasonló vagyoni helyzetű kisenemesi családdal együtt – visszasüllyedtek a parasztság soraiba. A Vas megye számos falujában ma élő Gergye családtagokról csak hosszas kutatás után dönthető el, hogy a nemesi családból, vagy jobbágyostól származnak-e.

Néhányan kiemelkedtek a falusi kisenemesi szintből. Mint számos más család példája is bizonyítja, a felemelkedés útja a tanulás volt. Ennek révén lehetett nagyobb jólétet biztosító hivatalhoz jutni, gazdagabb családba nősülni.

Így a XVIII. század derekán Gergye Ádám az 1733. évi nemesi összeírásban Nagy kajdon szereplő Márton fia 1750-től a csákvári uradalom igazgatója lett. Mivel Fejér vármegyébe költözik és nemesi joga-

it igazolnia kell, ezért Vas vármegyétől nemesi bizonyítványt kér és kap 1764. május 2-án,²⁸ amelyet ugyanazon év augusztus 13-án Fejér vármegye közgyűlése kihirdet.²⁹ 1776-ban Csákváron bekövetkezett halálával, fiú utód hiányában, ága kihalt.

Egy másik Gergye Ádám 1777-ben benősült az ősi Vas vármegyei birtokos, nemes felsőkáldi Káldy családba. Idősebb Ádám és nemes Molnár Júlia fia, a káldi erdőbirtokosság felügyelőjeként nősült Káldon.³⁰ Utódai középbirtokos családként éltek Káldon.³¹ Unokájával, az 1848-as honvéd huszárfőhadnagy Gergye Jánossal hal ki ez az ág. Utóbbi az 1850-es években Szigetvár kerületi jegyzője, 1893-ban kiscsörbői birtokán gyerektelenül halt meg.

Érdekes pályát fut be Gergye Gábor az 1781. évi nemesi összeírásban Nagykaajdon szereplő István és nemes Horváth Margarics Debóra fia, ki 18 évesen teljes árvaságra jutván katonának állt be. A napóleoni háborúk a vagyontalan nemesi ifjak számára a hadi pályán nyújtanak előmeneteli lehetőséget. 1804-ben Velencében szolgál, amikor nagykaajdi és bárdosi atyai örökségét nővérének Gergye Juliának és sógorának nemes Laky Istvánnak adja át.³²

1808-ban Komáromban lakott, ahol mint huszárhadnagy kihirdette Vas vármegye 1808. január 7-én kelt nemesi igazolását.³³ 1818-ban császári és királyi kamarássá nevezte ki a király.³⁴ A kamarási kinevezésben és később is a nagykaajdi előnevet használta, amely az 1722. évi Nagykaajdra vonatkozó nádori adomány alapján az előnévhasználat íratlan szabályai szerint megillette a családot. Az udvari méltóság nagy emelkedés egy falusi nemes számára. Katonai pályája is szépen ívelt felfelé; 1847-ben a 7. sz. Liechtenstein huszárezred őrnagya. Közben Horvátországban, ahol ezrede szolgált, a vagyonos és előkelő aggteleki Bujanovics családból választott feleséget. A hosszú katonai szolgálat, az udvari méltóság ellenére a szabadságharcban a nemzeti oldalon lépett fel.

Honvédalezredesként, idős korára való tekintettel (69 éves) csak hátországi feladatot kapott.³⁵ Ezután a Komárom megyei Jászfalun élt bérlőként, és ott is halt meg 1854-ben.³⁶ Fia, ifjabb Gergye Gábor érthetően atya nyomdokait követte, és katonának állt. A bécsi hadmérnöki akadémia elvégzése után 1847-ben a 2. sz. Hannover huszárezredbe nevezik ki hadnaggyá. A szabadságharcban századosi rangban vett részt, és a 3. osztályú katonai érdemrendet is megkapta.³⁷ Az aradi várfogságból kegyelemmel szabadult. Az udvar jóindulatát úgy látszik sikerült visszaszereznie, mert 1867-ben őt is kamarássá nevezi ki a király.³⁸ Felvételi kérvényét már 1842-ben benyújtotta, de csak a kiegyezés után nyerte el a rangot. Budapesten halt meg 1888-ban, utódok nélkül. A katonai pálya több családtagot is vonzott. Így 1913-ban, a más ágból való, Sopronban született Gergye József császári és királyi huszárhadnagyként igazolja nemességet Vas vármegye.³⁹

Érdemes figyelmet szentelni a Gergye család valódi hovatartozására is. Bár a család zöme katolikus, egyes egymástól távoli ágak reformátusok. Így református a Pápára került ág, és ugyancsak református a két kamarássá lett huszártiszt, Gergye Gábor ága is.

A fenti körülmény azt sugallja, hogy a család a XVII. században református lehetett, de a XVII. század végén az ellenreformáció időszakában katolizáltak. A család zöme a XVIII. század hajnalára már katolikussá vált. Úgy tűnik, a református vallást csak a tehetősebb és a szilárd református közegbe költözött családtagok őrizték meg.

A Gergye család története jól példázza a magyar nemesség sorsát. A nemesi státus a kiváltságok megelégtételéig különböztette meg a családot. Azoknak elenyésztevel a vagyontalan nemesség zömével együtt a Gergye család is a parasztságba olvadt bele.

Szluha Márton

IRODALOM

1. A Geregye nemzetség történetét meglehetősen részletesen ismerteti Vas vármegye levéltárnokának Balog Gyulának Vas vármegye nemes családjai c. munkája (Szombathely, 1899) és a „Turul” 1901. évi évfolyamában ifj. Reiszig Ede cikke.

2. Vas megye Levéltára, Szombathely. Vegyes nemesi iratok Nr. 206, Gergye család.

3. MOL P 285 Festetics család levéltára, Sallér család Fasc. 71. Tana.

4. MOL O 65 Vasvári káptalan levéltári elenchusa 1659.

5. Schneider Miklós: Vas vármegye 1696. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1943.

6. Vö. 2. sz. jegyzettel.

7. Vas megye Levéltára, Nemesi iratok, Fasc. 13, Nr. 1 Gergye család.

8. Vas megye Levéltára, Polgári perek IV. 12. C, Fasc. 289, Nr. 36.

9. Schneider Miklós: Vas vármegye 1717. évi nemességvizsgálata. Szombathely, 1939.

10. Schneider Miklós: Vas vármegye nemesi összeírásai. Szombathely, 1941.
11. MOL O 18 Táblai perek Nr. 3554.
12. MOL P 235 Festetics cs. 1., Gersei Pethő család, Vas vármegyei iratok, Almárium 3, Cistule 64, Fasc 8, Nr. 419. és Vas megye Levéltára, Polgári perek IV. 12. C, Fasc 55. Nr. 29.
13. MOL A 57 Liber Regius XXXIV. kötet, 147. lap.
14. Vas megye Levéltára, Polgári perek IV. 12. C, Fasc 112, Nr. 21.
15. MOL C 30 Helytartótanácsi levéltár, Acta Nobilium, Vas vármegye.
16. Vas megye levéltára, Szombathely. Vegyes nemesi iratok. Nr. 206. Gergye család.
17. MOL C 30. Helytartótanácsi Levéltár. Acta Nobilium, Vas vármegye.
18. MOL C 30 Helytartótanácsi levéltár, Acta Nobilium, Vas vármegye, Fasc 4. a Gergye család nemességigazolójának pere
19. MOL C 30 Helytartótanácsi levéltár, Acta Nobilium, Vas vármegye.
20. Schneider Miklós: Vas vármegye 1754. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1939.
21. MOL O 69 Post Advocatos, Fasc 27, Nr. 83.
22. Az utódok 1733. évi osztályperében Nagykajdon, az ügynevezett Pásti-szegen tartott vizsgálat során tett tanuvallomások. Vas megye levéltára, Polgári perek IV. 12. C, Fasc 60, Nr. 13.
23. MOL Mikrofilmtár Daróczy gyűjtemény. Vas megye Levéltára, Polgári perek IV. 12. C, Fasc 60, Nr. 13.
24. Vö. 10. jegyzettel.
25. Schneider Miklós: Vas vármegye 1835. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1937.
26. Vas megye Levéltára, Polgári perek IV. 12. C
27. Vas megye Levéltára, Polgári perek IV. 12. C Fasc 322, Nr. 17. Agilis Gergye Miklós 1781. évi osztálypere testvérei ellen.
28. Vas megye Levéltára, Közgyűlési jegyzőkönyvek 1763/66. évi kötet, 456. old.
29. Schneider Miklós: Fejérmegyei nemes családok. Székesfehérvár, 1935.
30. MOL Mikrofilmtár Káldi római katolikus anyakönyvek.
31. Vas megye Levéltára, Polgári perek IV. 12. C, Fasc. 327, Nr. 6.
32. MOL R 319 Kisebb családi fondtörödékek, Gergye család.
33. Alapi Gyula: Komárom vármegye nemes családjai. Komárom, 1911.
34. Kämmerers Almanach. Wien, 1902.
35. Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban. Bp., 1983.
36. Nyitra megye levéltára. Jászfalusi református anyakönyvek. Nyitraivánka.
37. Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Bp., 1988.
38. Vö. 34. jegyzettel.
39. Vas megye Levéltára, Szombathely. Vegyes nemesi iratok. Nr. 206. Gergye család.

Gergye Miklós
† Nagykajd, Pástiszeg 1611
pástiszezi Pásthy Dóra

Balázs	Benedek	Borbála	Orsolya
1611 osztály, 1659 vétel Nagykajdon	1611 osztály	1611 osztály	1611 osztály
1633/37 Vas vm. esküdtje		Tóth Mátyás	Kovács Mihály
ns. Szajky Kata (Mátyás leánya)			

Péter
† Nagykajd 1683

János
1656 vétel Nagykajdon
1699 ns. ig.
2 = tiborczezi Tiborc Erzsébet

Anna
ns. Szily Gergely
Szombathely

Borbála
ns. Soós Mihály

Ádám
1675 Nagykajd
ovádszentlőrinczi
Mátay Éva
(Ádám leánya)

1/György
1679, 1681 vétel Nagykajdon
1699, 1701 ns. ig.

2/János
† Nagykajd, 1710
1699, 1701 ns.

Mihály
† megölik
Táplánfa 1707,
ns. ig. Sankó Krisztina
Kevély Ilona (János leánya)

György
† Nagykajd, 1731
1701, 1717 ns. ig.
1722 adomány
1722 ns. me.
1726 Vas vm. öi.
ns. Körmendy
Erzsébet
(János-Koltay O.)

István
† Nagykajd, 1736
1717 ns. ig.
1722 adomány
1722 ns. me.
1726, 1733 Vas
vm. ns. öi.
1 = Gecse Anna
2 = ns. Horváth M.
(András-György E.)

Márton
1717 ns. ig.
1722 adomány
1726, 1733 Vas
ns. öi.

György
1717 ns. ig.
1722 adomány
1726 Vas vm.
ns. öi.
ns. Sombor
Klára
(János Leánya)

István
† Pápa, 1760
1717 ns. ig.
1722 adomány
1726 Vas
1754/55
vm. ns. öi.
1 = ns. Soós Z.
2 = Polányi
a pápai ág őse

János
1717 ns. ig.
1722 adomány
1726, 1733
Vas vm. ns.
öi.
Kerek Anna

János
† Nagykajd 1737
1717 ns. ig.
1722 adomány
1726, 1733 Vas
vm. ns. öi.
Cseszkó Kata

Boldizsár
1725
Balatonber.
Szabó Dóra

Farkas 1754/55 Vas vm. ns.őí. 1 = ns. Barabás Kata 2 = ns. Dávid Kata	1/György 1754/55s vm. 1 = ns. Körmeny Zsuzsa 2 = ns. Gombos Kata	Ádám † Csákvár 1776 1764 Vas vm. ig. uradalmi igazg. cséfalvai Cséfalvay Anna	Ádám † Nagykajd 1751 ns. Molnár Júlia
1/Zsigmond † Nagykajd 1803 1 = ns. Szily Anna	1/István † Nagykajd 1789 ns. Horváth Margarics Debóra (József-Cseh Csúzy Zs.)	Ádám † Káld 1826 kálldi erdőfelügy. felsőkálldi Káldy Jusztina (Boldizsár-Káldy Borbála)	József † Rábahídvég
János † Nagykajd 1855 Vas vm. táblabírája hertelendi Hertelendy Teréz	Gábor † Jászfalu 1854 kamarás, huszár- őrnagy, 1848 hv. alezredes Bujanovics Karolina	Pál 1835 Vas vm ns. őí. niczki Miskey Róza (József-Bolla K.)	László † Bogát 1834 ns. Gombos Magda
István 1840 Vas vm. esküdtje	Gábor † Budapest 1888 kamarás, huszár- hadnagy, 1848 hv. huszárkapitány Sümeghy Mária	János † Kisgörbő 1893 1848 hv. huszárfő- hadnagy, kerületi jegyző forintosházi Forintos Viktória	János † Detk 1865 Horváth Anna József 1913 huszárhadnagy

vm. esküdtje

László
† Balaton-
berényi 1791
Sárdy Éva

István
† Mocsolád
1809
Somogy

ns.Nunkovics
Ágnes

Rövidítések:

ns. = nemesség
ig. = igazolás
őí. = összeírás
vm. = vármegye
me. = megerősítés
hv. = honvéd

„PÁLÓCZI” VOLT-E HORVÁTH ÁDÁM?

Heraldikai adalék egy vitatott irodalomtörténeti kérdéshez

A felvilágosodás korának közismert, kedvelt alakja, a földmérő, jogász, költő Pálóczi Horváth Ádám neve sokak előtt ismert. A mai tanuló ifjúság talán nem sokat tud róla, de a 30-as, 40-es években kötelező tananyag volt.

Nevét „Pálóczi Horváth”-nak ismerte az irodalomkedvelő közönség, míg a költő életének jeles kutatója, Péterffy Ida meg nem kérdőjelezte a „Pálóczi” név jogos használatát.

Az 1980-ban megjelent „Pálóczi Horváth Ádám Szántódon” című tanulmányának bevezetőjében így ír: *A család eredetéről ezt írta Horváth Ádám Kazinczynak 1814. június 13-én: „az Atyám Szatmár sőt régebből Zemplén Vármegyei származású, a Pálócziak közül, de még az Öreg Atyja ki költözött onnan a vallásos háborgatás miatt, ő lévén egyike a halálra jelelt 70 közül: el ment hát Erdélybe, ott hagyván minden örökségét, onnan a Nagy Atyám ki jött Szatmár és az Atyám pedig Komárom Vármegyébe.” A kezdeti kuruc harcok idején fellángolt protestánsüldözések elsősorban a tan hirdetői ellen irányultak. Így feltételezhető, hogy a „Halálra jelelt” dédapa is közéjük tartozott. A közvetlen elődök tehát rektorok–prédikátorok voltak. Mai meghatározással élve? Horváth Ádám értelmiségi származású volt. 1820-ban, a halálhírét közlő újságokban került neve elé a társadalmi megbecsülést akkoriban egyedül biztosító nemesi előnév. Mivel általában ma is így ismerik, a címben meghagytuk az előneves változatot, de a továbbiakban az eredeti névhasználatot követjük.*¹

Mielőtt a fent idézett önéletrajzi adatokból levezetett következtetéssel vitába szállnék, álljon itt néhány vitathatatlan tény.

Létezik egy „történelmi” Pálóczi Horváth család, melynek egyik tagja, Stansith Horváth Miklós 1586-ban Dobó Ferencsel Pálócra jött, melyre a királytól

adományt nyert s felvette a „Pálóczi” előnevet. A család több tagja neves közéleti személy volt, közülük kiemelkedik János, aki 1649-ben Rákóczi György erdélyi fejedelem titkára.

A család címerét és nemeslevelét I. Ferdinándtól nyerte Horváth Stansith Márk, a szigetvári hős személyén keresztül.² Az ezen alkalommal kapott címer: kékben, zöld talajon álló arany griff, felemelt jobbában szablyát tart, balját egy felsőtestével látszó, vörös ruhás, fehér turbános férfi fején tartja. (1. ábra)

1. ábra

1603-ban Horváth Stansith György a fentiektől teljesen eltérő címet használt.³ (2. ábra)

2. ábra

Az ugyanezen családból származó György – aki a XVII. század elejétől már „de Pálóczi”-nak írja magát, az előbbiektől merőben eltérő címet használt: Kékben arany leveles koronán álló arany oroslán, felemelt jobbában szablyát, baljában arany golyót tart. Sisakdísz: a pajzsalak növekvő helyzetben.⁴ (3. ábra)

3. ábra

Még egy, a témánkhöz szorosan kapcsolódó adat: Siebmacher megjegyzi, hogy egy bizonyos Pálóczi Horváth Jánostól származó, 1649. évi ezüst kelyhen a címer: oroslán, felemelt jobbában ágacskát vagy kettőskeresztet tart.⁵ (4. ábra) E személy egyértelműen azonos a már említett fejedelmi titkárral.

4. ábra

Ezen a ponton kell vitába szállnom Péterffy Ida érveivel.

Az a tény, hogy a költő sem írásban, sem nyomtatott műveiben nem használta a pálóczi előnevet, nem bizonyít semmit. A nemesi előnév általános használata, mondhatnám „hangoztatása” csak a századforduló, vagy inkább a XX. század első felének felkapott divatja volt. Kemény, Eötvös, Kölcsey, Berzsenyi, Madách, Jókai – egyik művében sem tüntette fel nemesi előnevét. A társadalmi megbecsülést a felvilágosodás korában nem egyedül a nemesi származás biztosította, mint azt Péterffy Ida állítja. Úgy vélem, számos példát lehetne felsorolni a nem nemesi származású tudósok, költők sorában.

Idézném még a közhittelűnek ismert és elfogadott Pallas lexikonának ide vonatkozó szakaszát: Horváth 1. Ádám (pálóczi) költő, szül. Kömlődön (Komárom vm.) 1760. május 11., megh. Nagybajomban (Somogy

vm.) 1809. január 28.⁶ Atyja, György, ref. lelkész, birtokos ember volt, ki néhány teológiai munkát írt... Tehát értelmiségi és birtokos.

5. ábra

Péterffy Ida legfőbb érve a pálóczi előnév ellen az volt – ez egy közvetlen telefonbeszélgetés során derült ki –, hogy Nagy Iván ismert családtörténeti munkájában a költő Horváthok címszó alatt említi,⁷ „kiknek családja eredetét, összekötését nem ismerve, róluk röviden itt egyben kell emlékeznünk”. Az a tény, hogy Nagy Iván a nevezettek családi összeköttetéseit nem ismerte, még nem zárja ki a kapcsolatot a történelmi Pálóczi Horváth családdal. Végére is Horváth Ádám maga vallotta magát a „Pálócziak közül valónak”. A lexikon is így említi. Előnevét az újságok már a halotti bejegyzésből vehették át, az akkori nagybajomi ref. lelkész már így írta a nevét, nyil-

ván így is ismerte, a halott költő már nem nyilatkozhatott.

Végezetül pedig az általam feltárt, véleményem szerint nagyon is valószínűsíthető adatok. A Somogy megyei Levéltárban megtaláltam a költőnek egy 1801-ben kelt levelét, melyen címeres pecsétje egyértelműen kivehető⁸. Ovális pajzsban jobbra felugró egyszarvú. Sisakdísz: két, levelekkel megrakott gally. (5. ábra)

Mint láttuk, a család címere az idők folyamán a különböző ágaknál változott. Pálóczi Ádám címerében a sisakdíszként szereplő két gally egyértelműen kapcsolható Pálóczi Horváth János 1649. évből származó kelyhén lévő gallyakhoz. Siebmacher megjegyzése, hogy a fenti ábrák esetleg kettőskeresztbe lehetnek, kizárható. A címerrajzot alaposan megfigyelve látható, hogy a száron keresztbe álló vonalak ívesen hajlottak, tehát sokkal inkább levelek, mint keresztcsarak.

Még egy adat a költő sírjával kapcsolatban. Tudvalevő, hogy Nagyabajomban hunyt el. Nincs adatunk arra nézve, hogy holttestét innen elszállították volna. Petrikeresztúri síremlékét halála után, jóval később állították. Jómagam viszont beszéltem itt, Nagyabajomban idős emberekkel, akik emlékeztek arra, hogy hol volt az itteni sírja: a Sárközyek kriptája közelében. Rokon itt nem lévén, fejfája elpusztult, és egy bizonyos Sós nevű család temetkezett sírja fölé.

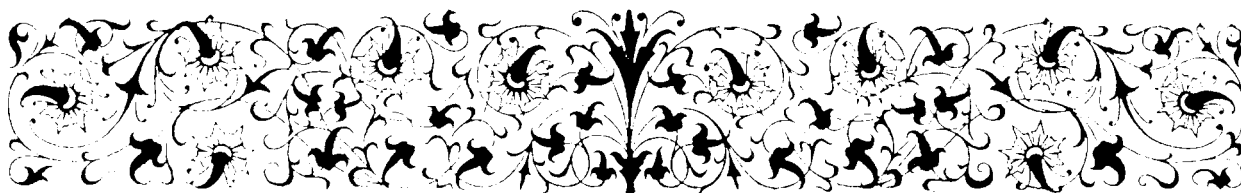
Nagybajom község lakossága, az itt működő helytörténeti múzeum kegyelettel őrzi a költő emlékét, s e pár sor írással is tisztelni kíván szelleme előtt.

Deák Varga József

JEGYZETEK

1. Szántódi füzetek I. 7. p.
2. Siebmacher, J.: Grosses und allgemeines Wappenbuch. Der Adel von Ungarn. 243. p. Tafel 188.
3. U.o.
4. U.o.
5. U.o.

6. A keltezés hibás. A nagybajomi ref. egyház vegyes anyakönyvében 1820. január 28.-án kelt bejegyzés: „Tekintetes Pálóczi Horváth Ádám Táb. Bíró Ur. 61. esztendő. Tüdő gyúladás”.
7. Nagy Iván: Magyarország Családai. V. k. Horváthok – 173. p.
8. Somogy megyei Önkormányzat Levéltára, XV. 8. Kiállítási iratok gyűjteménye.

HOZZÁSZÓLÁS ÉS KIEGÉSZÍTÉS

Pandula Attila „Egy XVII. századi, heraldikai témájú, magyar olajfestmény” című,
a Turul 1997/1–2. számában megjelent tanulmányához

Pandula Attila egy rendkívül érdekes, 17. századi olajfestményre akadt, amely a Szent Koronát ábrázolja, jelentős mennyiségű latin szöveg kíséretében. A szerző a lehetőségekhez képest ismertette a képet (lásd magát a tanulmányt), de éppen a latin szövegek értelmezésével marad adós, és így lényeges kérdéseket hagy nyitva a festmény provenienciájával és rendeltetésével kapcsolatban. Az ő értékes tanulmányát szeretnénk kiegészíteni elsősorban a latin szövegek értelmezésével és a festmény eredetének, rendeltetésének kutatásával.

A festménynek a szerző által hozott 36 sornyi latin szövege a tanulmányban hozott formában nem volt lefordítható, mert a kora barokk, nehéz latin szöveg nem mindenütt volt rekonstruálható; bizonyos helyeken maga az eredeti szöveg sem olvasható.

Mivel Pandula megjegyezte, hogy Trencsénben a Vármúzeumban egy 17. századi történeti képkiallításra még két, egészen hasonló koronaábrázolást láttak, azokat is megtekintettük a helyszínen. A szöveg tisztázásához ez ugyan sokat segített, de maradtak homályos helyek, mert a festő a nehéz latin szöveget, amelyet aligha értett, nem tudta egészen pontosan átírni. A két trencsényi koronaábrázolás a magyarországival ugyan szinte teljesen megegyezik, mégis van az egyik trencsényi ábrázoláson a Korona lecsüngői között hat olyan sor, amely a hazai ábrázoláson hiányzik, és amelyik döntő felvilágosítással szolgál.

A festményen lévő összes latin szövegek átírása és azok magyar fordítása:

A Korona felett körben ez olvasható: DEUS CUSTODIAT [T]E AB OMNI MALO. – A TE szó T betűje azért hiányzik, mert a festő elgondolásában a Korona keresztje helyettesíti a T betűt. A szöveg a Biblia latin, Vulgata fordítása szerint a 120. zsoltár 7. versét hozza, kicsit szabad átírással: ISTEN ŐRIZZEN MEG TÉGED MINDEN ROSSZTÓL.

A Korona csüngői között az egyik trencsényi festményen ezek a sorok olvashatók:

Praga egredior 17 Iuni Anno 1608
Posonia ingredior 19 Sept Anno 1608
Conservatorior ponae 5 Oct
Posonio movi 19 Oct Anno 1620
Vetussoli sevi 29 Oct 1621
Conservetoriore condor 29 Jan 1621

Ennek a szövegnek a leírója – latinul nem tudván – legalább három hibát ejtett, amelyek azonban – úgy tűnik – könnyen helyesbíthetők:

3. sor helyesen: Conservatorio ponor vagy reponor
5. sor helyesen: Veterisolio sequi
6. sor helyesen: Conservatorio recondor

Magyar fordítás: *mintha a korona maga beszélné*

Prágából elindultam 1608. június 17-én;

Pozsonyba beléptem 1608. szeptember 19-én;

A Kincstárba (őrzési helyre) elhelyeztek október 6-án;

Pozsonyból elindultam 1620. október 19-én;

Zólyomba megérkeztem 1620. október 29-én;

Őrzési helyre tettem 1620. január 29-én.

A hosszabb, 36 sornyi latin szöveg felett a felirat hiba nélkül van közölve: IN PROFECTIONEM S. CORONAE POSONIO VETERISOLIUM – magyar fordításban: A SZENT KORONÁNAK POZSONYBÓL ZÓLYOMBA TÖRTÉNŐ ÚTJÁHOZ.

Következik a képen a 36 sor két hasábjában. Úgy tűnik, hogy hexameteres formában van írva. Közöljük úgy, ahogy rekonstruálni tudtuk a latin szöveget, amely bizonyos részeiben az eredeti festményeken sem olvasható. A magyar fordítás kissé szabadabb, értelemszerű, a lényeges mondanivalót törekszik visszaadni:

„Nona super denas lux fulsit in exe novembris,
Posonio dum se cum majestate movebat
Hungariae pretiosus apex diadema vetustum.

Nil vulgare sapit (mirum) vicibusquoque certas
 Observat leges. Nem quas sub luce reductum
 Ex adytis regno multum plaudente Pragenis
 Hungaricos videt proceres, lectumque senatum
 Et sacros Regis titulos insignis nomen
 Transtulit in divum Mathiam rite secundum,
 Anno millenis qui sexcentus atque
 Additur octavus, festum fuit Elisabethae.
 Hac ipsa lustris postquam conversa duobus
 Tempora discedunt, annos superaddito binos
 Posoni migrat sedem linquitque priorem,
 Arcenis amat indiciis transire novenos.
 Per numeros quoque sic numero di non pare gaudent
 Durat in undenum suscepta profectio solem.
 Hic quoque nonus erat necnon vicesimus ortus
 Quo Zolium Vetus ingreditur fors hic quoque Magn,
 Sollicitus corvinus erat revocare coronam
 A manibus friderice tuis, gentique deinceps
 Ostentare domi veteris monumenta decoris.
 Assertore deo casus diadema malignos
 Pertulit hoc victrix geticos superavit et hostes.
 Hoc populi timuere novem dominumque vocarunt
 Qui Dravum Savumque bibunt, quos Bosnia nutrit,
 Croatiae tellus celebris, Slavonia, Sirmo
 Rascia confinis, Lodomerus, Dalmata, cives
 Galliciae, Cumana Cohors, gens bulgara, Cuncti
 Occultant proprios fascas trabeasque superbas
 Iura sub Hungaricae quod transivere Coronae.
 Evenist quod nunc felix faustumque bonumque
 Temporibus cedens, quando nova tecta subintrat
 In dubiis humana quid est providentia rebus:
 Te Deus ipse malo custos tueatur ab omni.”

A magyar fordítás prózában inkább a tartalom visszaadására törekszik. Néhány helyen bizonytalan a szöveg értelmezése, bár ez a lényeges mondanivalót nem érinti.

„Tíz felett még kilencszer ragyogott fel tengelyén a nap, amikor Pozsonyból méltósággal elindult Magyarország ősi értékes éke. Semmi gyalázatos dolog nem történt a csodálatos Koronával. utazása a megszokott törvényeket tartotta be. Mert (De) micsoda fénnel hozatott vissza prágai rejtekéből az ország nagy öröme, tapsa mellett! Ott voltak az ország előkelői, és a szenátus képviselői, és a királyi címet, jelvényeket és nevet a felséges második Mátyásra ruházták szabály szerint az ezerhatszázadik és nyolcadik évben. Szent Erzsébet ünnepén. Ez a Korona két lustrumot és még két évet töltött itt. Majd Pozsonyból elköltözik és elhagyja előző helyét. A megkezdett

utazás kilenc napig tart, és ez a napkelte huszonkilencedik volt, amikor Zólyomba megérkezett.

(Itt utal Korvin Mátyásra, aki nagy pénzen váltotta meg Frigyes császártól a Koronát, hogy a régi dicsőséges emlékét a népnek megmutassa.) Isten segítségével ez a korona gonosz, veszélyes helyzeteken ment át. Győzelmet aratott a gétákon, és az ellenségén. Félő tisztelettel kilencen hívták uruknak; akik a Dráva és Száva vizét iszák, amelyeket Bosznia táplál; Horvátország híres földje, Szlavónia, Szerbia, a Bulgáriával szomszédos Lodoméria, Dalmácia polgárai, Galícia kun katonái, és a bulgár nép. Mindezek lemondanak saját hatalmukról és királyi köntösükről a magyar korona javára.

Legyen most sorsod szerencsés, boldog és jósors, midőn az idők viszontagsága folytán új helyedre kerülsz. – Kétes, bizonytalan helyzetekben, hogy tud gondoskodni az ember a dolgokról? Isten őrizzen meg téged minden bajtól!”

A felirat készítője: Apperebat Daniel Hrabecius, Spectabilis ac Magnifici Petri de Rewa Comititis Supremi Thurocensis, Sacrae Coronae Custodis etc. ab Epistolis.

Magyarul: Készítette Dániel Hrabecius, Tekintetes és Nagyságos Révay Péter úrnak, Turóc vármegye főispánjának, a Szent Korona Örének stb. titkára.

Kiértékelés

A 36 soros – tartalmilag visszaadott latin szöveg lényegében három szakaszra tagolható. Az első rész elmondja a Korona sorsát Révay idején; a második a Korona fennhatósága alatti tartományokat írja le, ezeknek címei a Korona körül láthatók; a harmadik rész a Zólyomba megérkezett Korona sorsa feletti bizonytalanságban Révay fohásza Istenhez: őrizze meg azt minden bajtól. – A fenti szövegek alapján elég világosan áll előttünk az egész kép értelme: a Szent Korona sorsát, történetét mutatja be az 1608–1620 közötti években. A kulcsszemély pedig Révay Péter koronaőr, aki 1608–1622 között viselte ezt a tiszteletet; a Szent Korona sorsának ezt a 14 évet látjuk itt illusztrálva, megörökítve.

A jelen festményen megörökített szövegeknek és a Szent Korona történetének ismerete alapján a következőkben foglalhatjuk össze a kép mondanivalóját. A képet mindenképpen Révay Péternek, a koronaőrnek köszönhetjük. Révay (1568–1622) Turóc vármegyei főispán volt. A Szent Korona 1580-ban ke-

rült Rudolf császár kezébe, aki Prágába vitette. 1606-ban, a bécsi békével a Bocskai féle felkelés véget ért; a magyar rendek követelték a Korona visszahozását Prágából. A zsitvatoroki béke véget vetett a török elleni háborúnak is. Mátyás főherceg a magyar seregektől támogatva lemondatta trónjáról Rudolf császárt, akin az elmebaj mind nyilvánvalóbbá lett; a Koronát nagy pompával Pozsonyba hozattá, ahol november 19-én őt királlyá koronázták vele. Ekkor választották koronaórré Révay Pétert, akinél aligha akadtt más, aki a Szent Koronát hűségesebb, vallási rajongásig menő szeretettel vette volna körül. 1613-ban Révay megjelentetett egy kitűnő könyvecskét Augsburgban: *De Sacrae Coronae Regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna, annos ultra DC clarissimae brevis commentarius* címen. Magyar nyelvű fordítása: „Révay Ferenc Turóc vármegyei főispán rövid emlékirata Magyarország több mint 600 éve tündöklő szent Koronájának eredetéről, jeles és győzelmes voltáról, sorsáról” címen jelent meg.¹

A Koronát 1620-ig Pozsonyban őrizték, amikor is Bethlen Gábor elfoglalva Pozsonyt, a Koronát Zólyomba irányította. Révay nem tágitott a Korona mellől. A zólyomi várból Bethlen 1620 májusában Kassára, majd július végén az ecsedi várba vitette. 1622-ben Bethlen visszaadta a koronát II. Ferdinánd küldötteinek, akik Ecsedről Kassán, Lőcsén keresztül Trencsénbe vitték, és ott Révay házában helyezték el. A szlovák források tudni vélik a házat is, a Fő út 13. alatt.² Révay 1622. június 5-én hunyt el Trencsénben. Felesége, Forgách Mária leírja, hogy a Szent Korona zsámolyánál, mintegy a hűség oltáránál, csendesen, fájdalomnyilvánítás nélkül halt meg. Turócszentmártonban temették el. Révay evangélikus vallású volt; a család udvari papja, Hradecius Rafael mondott többek között gyászbeszédet. A festményen lévő hosszabb szöveget szerkesztő Dániel Hradecius, Révay titkára, nyilván rokona volt. A Koronát különben 1622-ben Révay házából Sopronba vitték, ahol azzal II. Ferdinándot az egykori ferences, később bencés templomban koronázták meg.

Milyen alkalomra készültek a festmények?

A festményen található dátumok közül az utolsó 1621. január 29., amikor is Zólyomban elhelyezték a „conservatorium”-ba, a koronát őrző ládába. Révay ekkor már beteges volt. Bár nem tudjuk konkrét adatokkal igazolni, de ezen dátum és a halála közti közel másfél évben készülhettek a festmények. Úgy tűnik, általuk Révay emléket akart állítani koronaőri működésének. Jellemző erre az a fohász is, amelyet a korona fölé körbe írat: Isten őrizzen meg Téged minden bajtól! A 36 soros vers két utolsó sora ugyancsak a korona sorsa feletti bizonytalanságát és mély aggodását árulja el: „Kétes, bizonytalan helyzetekben hogy tud gondoskodni az ember a dolgokról? Isten őrizzen meg Téged minden bajtól!” A betegeskedő ember nem látja biztonságban a Korona sorsát; végül is nem marad hátra más: Isten oltalmába ajánlja.

További megválaszolandó kérdések lennének: miért készítette el Révay három példányban a Korona sorsát bemutató ábrázolást? Esetleg még újabb példány is előkerülhet. Hová szánta azokat, és hol maradtak fenn ezek az ábrázolások, mikor került át közülük az egyik Magyarországra? Az említett szlovák tanulmány szerint a trencsényi vár 1678-as inventáriumában még nem szerepel a két kép. Mint érdekességet megemlíthetjük, hogy a Nemzeti Múzeumban valamikor Csák Máté hermájának tartott, díszeitől megfosztott herma a múlt század elején került Trencsénből a Nemzeti Múzeumba. Nincs kizárva, hogy ez idő tájt került át a festmény is. Mindezek a kérdések még további kutatásra szorulnak. Révay Péterről szlovák részről monográfia van készülőben: az egész festmény háttérében Révay Péter koronaőr személye áll. Vele kapcsolatban hadd idézzük az 1622-ben a Koronának átvételére Révay feleségéhez érkező bizottság szavait:

„Révay Péter urunk, atyánkfia, Turóc vármegyének örökös főispánja, a Szent Koronának tizennégy esztendeig és holtáig igaz s hű conservatora (őrzője) volt.”

Sólymos Szilveszter

JEGYZETEK

1. *Katona Tamás* szerk.: A Korona kilenc évszázada, történeti források a magyar Koronáról. Bp., 1979. (Biblioteca Historica) 195–216. pp.

2. *Habl, Vlastimil*: Erby regni Hungariae. Trenčianske Rozhlady 1990/3. számában is kutatja egyoldalas írásában a két trencsényi festmény sorsát, történetét.

KISEBB ROVATOK

FORTITUDINI – A VITÉZSÉGNEK

A Katonai Mária Terézia Rend alapításának 240. évfordulóján
rendezett emlékkiállítás a Hadtörténeti Múzeumban

1997. július 18–szeptember 21. között igen fontos, falerisztikai kiállítást láthatott a közönség a Hadtörténeti Múzeumban.

Makai Ágnes igazgatóhelyettes, főtanácsos és munkatársai által rendezett, a Katonai Mária Terézia Rend alapítása 240. évfordulóján megnyitott, jeles bemutatón fontos összgezést láthatunk a Rend Magyarországon fellelhető, illetve a Rendhez és kitüntettjeihez kapcsolódó emlékekből. A rendező intézmény, saját anyagán kívül, a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárából és Történelmi Képcsarnokától, magángyűjtőktől, valamint a kitüntetettek leszármazottaitól kapott kölcsönbe emlékeket.

A Katonai Mária Terézia Rend, nemzetközi összehasonlításban is az egyik legelőkelőbb katonai érdemrend volt. Olyan elismerés, amit példaként követtek Európa szerte – így pl. az ugyancsak méltán jeles, orosz Szent György Rend 1769-es és a lengyel Virtuti Militari Érdemrend 1792-es alapításánál.

A Rendet Mária Terézia, magyar királynő alapította, a II. (Nagy) Frigyes porosz király csapatai felett aratott kolini győzelem emlékére. A hétéves háború jeles eseményénél nagy szerep jutott a magyar katonáknak, így gróf Nádasdy Ferenc lovassági tábornoknak.

Kezdetben két osztálya volt a Rendnek, a nagykereszt és a lovagkereszt. 1764-től három osztályúvá vált, – nagykereszt a csillaggal, középkereszt, lovagkereszt – a korban általánosan követett érdemrendgyakorlatnak megfelelően.

Az adományozásnál nem számított a származás, a vallási hovatartozás. A tiszti rendfokozatú, érdemdús személynek kérnie kellett a Katonai Mária Terézia Renddel való kitüntetést. Általában bátor tettek, a parancs teljesítésén túlmutató, kiemelt helytállás, egy

a katonai egység helyzetét, egy csata eldöntését alapvetően befolyásoló, végrehajtott cselekmények stb. elismerése lehetett a Rend. A hadi ténnyt szemtanúk részletes leírásaival bizonyították. Az adományozásról a rendi káptalan döntött. A kérelmezőknek csak egy része kapta meg az óhajtott elismerést. Ezt véglegesen a Rend nagymestere, a mindenkori uralkodó hagyta jóvá.

Topolyai és krajovai báró Kray Pál címere a KMTR középkeresztjével

A rendvitézek jelentős privilégiumokban részesültek. Így, aki kérte, az nemességet, illetve báróságot kapott. Ez – a rendek között egyedülként – az 1918-as összeomlásig így volt. A Mária Terézia által létrehozott alapítvány lehetővé tette, hogy bizonyos számú rendtag pénzjáradékban részesüljön. 1757–1913 között 1243 Katonai Mária Terézia Rendet adományoztak. A kitüntettek a Habsburg Birodalom (Osztrák–Magyar Monarchia) szinte valamennyi jelentős nemzetét reprezentálták, közöttük nagy számban voltak magyarok, magyar honosok.

Érdekesség, hogy maga a Rend Ausztriában 1919-ben megszűnt, a rendi káptalan, 1931-ig folytatta – az osztrák kormány jóváhagyásával – az első világháborús kérelmek elbírálását, s adományozta ezek alapján a Rendet.

A két világháború közötti időszakban, elsősorban *Petrichevich György* kiterjedt kutatásai alapján, igyekeztek történetileg is magyar rendként szerepeltetni a Katonai Mária Terézia Rendet. Az 1930-as években a magyarországi rendtagok külön rendi szervezetet hoztak létre. 1938-tól pedig megújították, a Magyar Királyság legmagasabb adományozható rendjeként a Katonai Mária Terézia Rendet. A második világháború idején azonban csak egy adományozás történt: Oszlányi Kornél vezérőrnagy 1944-ben kapott lovagkeresztet. A Rendet az Ideiglenes Nemzeti Kormány szüntette meg 1945. június 20-án.

A Katonai Mária Terézia Rend emlékeinek, dokumentumainak döntő részét Bécsben őrzik. A két világháború közötti időszakban onnan átadott relikviák nagyobb része elpusztult a második világháborúban. Ma Magyarországon, bármilyen, a Renddel összefüggő emlék, nagy ritkaságnak tekinthető. Így jelentősen felértékelődik a kiállításon bemutatott anyag, amelynél különösen kiemelném a Renddel kapcsolatosan fennmaradt, valamennyi anyags csoport, komplexitásra törekvő bemutatását. Igen jól sikerült az anyag hiányosságait kipótolni például a rendvitézekre vonatkozóan más személyi tárgyakkal, emlékekkel. A rendjeleken túl, érdekes kapcsolódó numizmatikai anyag (emlékérmek, plakettek) is bemutatásra került.

Fontos megjegyezni, hogy a kiállításra került rendjelvények jelentős részénél ismert az egykori tulajdonos is.

Több jelentős, nemzetközi összehasonlításban is különlegességnek, ritkaságnak számító darab szerepelt a tárlókban. Így pl.: a *Katonai Mária Terézia Rend lovagkeresztje gyémántdíszítménnyel* (szalaghiá-

nyos) – báró Fejérváry Géza gyalogsági tábornok tulajdonából.

A Rend válszalagos nagykeresztje, a csillaggal – ez utóbbi hőtendorfi gróf Conrad Ferenc tábornagy tulajdonából.

A XIX. század elejéről való középkereszt.

A két világháború közötti időszakból való középkereszt – kvalitásos viseleti példány – Habsburg József főherceg, tábornagy tulajdonából:

Gróf Gyulay Albert, 1835-ös *temetésére készült lovagkereszt másolat, korabeli szalagformával.*

Horthy Miklós lovagkeresztje, ún. viseleti példány.

Klempa Kálmán vezérőrnagy kitüntetései (a Katonai Mária Terézia Rend lovagkeresztje, Tiszti Arany Vitézségi Érem) később készített dísztokban. Ugyancsak szerepelt a kiállításon egy, az ő tulajdonából való ún. *Terézia-gyűrű* is.

Oszlányi Kornél őrnagy – egyedülként – a második világháborúban, 1944-ben adományozott *lovagkeresztje*, egy sajátos, elgondolkodtató minőségben készült, eddig csak egy példányban ismert változata a nagy múltú Rendnek.

Különlegességnek mondható egy 1820 körül készült ún. baret miniatűr, melyet a Mária Terézia Rend jelvénye is ékesít. Látható volt, egy később készített dísztokba helyezett rendi miniatűr, mely eredetileg Habsburg Frigyes főherceg, tábornagy tulajdona volt, később azonban – ajándékként – Oszlányi Kornél vezérőrnagy tulajdonába került.

Egy érdekes, a szokványostól eltérő, egyszerűbb kivitelű, a két világháború közötti időszakban készült rendi miniatűr is látható volt a kiállításon. Ez utóbbi Kratochwill Károly altábornagy birtokából.

A kiállított történeti ikonográfiai anyagból kiemelkedő pl. Peschky, Joseph „Báró Máriássy András (1759–1846) táborszernagy”, 1823-ból származó portréja, melyen igen jól tanulmányozhatók a korabeli kitüntetésviselési szokások.

Érdekesség – a reprezentatív portréműfaj egy igen kései darabja – Csébi Gaál József festménye Oszlányi Kornél vezérőrnagyról, mely 1953-ban, az emigrációban készült. Erőteljesen stilizált – az ismert fényképfelvétel után készített – ábrázolás. A megjelölt, nagyszámú kitüntetésnél, számos pontatlanság észlelhető. Ligeti Miklós, IV. Károly királyról készült, rendjeleket és kitüntetések is bemutatató kvalitásos mellszobra is figyelmet érdemel.

A kiállításon szerepeltek rendi adománylevelek is. Érdekesség Novák József százados, 1806-os rendvitéz

– későbbi altábornagy –, bárói cím- és címeradományozó levele, 1816-ból.

Fontos kiemelni a kiállításon bemutatott, számos ritkaságot is tartalmazó, a Katonai Mária Terézia Rend történetét átfogóan bemutató könyvészeti anyagot.

Nagyon érdekesnek találtam – a falerisztikában eddig kevésbé méltatott források, így aprónyomtatványok nagy számban történt bemutatását, a Katonai Mária Terézia Rend vonatkozásában.

Pandula Attila

A NUMIZMATIKA ÉS A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK III.

Konferencia Nyíregyházán, 1997. október 17–19.

A címben jelölt témakört felölelő konferenciára került sor Nyíregyházán, a Jósza András Múzeumban 1997. október 17–19 között. A résztvevőket (melyek között nem csak numizmatikusok, hanem történészek, régészek is jelen voltak) Németh Péter múzeumigazgató köszöntötte. Az üdvözlő szavak után került sor a konferencia megnyitására. A konferenciát Fekete Zoltán helyettes államtitkár, fővédnök nyitotta meg. Ezt követően Bakos Miklós, a Magyar Numizmatikai Társulat elnöke üdvözölte a jelenlevőket, majd röviden áttekintette a történeti segédtudományok kialakulását, különös tekintettel a numizmatikára. Kifejtette, hogy a numizmatika még több szakembert igényelne. Az előző e témájú konferenciák sikeresek voltak, bizonyítja ezt a jelenlevők nagy száma is. A megnyitó záró szónoka Frá John Critien, a Máltai Lovagrend Tanácsagja volt. Frá Critien tolmácsolta a Nagymester üdvözlését.

Ezt követően kerültek sorra az első napelőadásai. Az előadások tartalma híven tükrözte a címet: „numizmatika és a társadtudományok”, hiszen kivétel nélkül más történeti segédtudományok köréből hangzottak el. Érdekes és magas színvonalú értekezéseket hallhattunk az insigniológiáról, a vexillológiáról, a heraldikáról és a falerisztikáról tárgyköréből. A napot két kiállítás megnyitója zárta le. Először a Jósza András Múzeum numizmatikai gyűjteményét nyitotta meg Kupa Mihály fővédnök. A gyűjtemény több mint 36 000 egykori forgalmi pénzből és emlékéremből áll, melyek nagy többsége a múlt század végén és a században talált leletekhez kapcsolódik. A gyűjteményben a Kr. e. IV. századtól a XVII. század végéig láthatunk érme-ke- tallérokat. A kiállítás kronologikusan mutatja be a pénzverés történeti szakaszait, térképekkel és bővebb leírásokkal ismerteti az ott kiállított anyagot. A kiállításnak megjelent a katalógusa is, mely bővebb leírással próbál támpontot adni az esetleges megha-

tározásokhoz a kezdő gyűjtők számára. A numizmatikai kiállítást követően került sor a város egyik büszkeségének, a Jósza András Múzeum Kállay Gyűjteménye falerisztikai algyűjteményének bemutatására. A kiállítás megnyitására még 1994 májusában került sor. A gyűjtemény a város szülöttjének, Kállay Kristófnak a Szuverén Máltai Lovagrend szentszéki nagykövetének adományából jött létre. Az „új” megnyitóra, melyet Csabai Lászlóné polgármester tartott, az adott apropót, hogy néhány új darabbal gyarapodott a gyűjtemény. A megnyitó után Lakatos Sarolta történész-múzeológus ismertette a gyűjteményt és adott szakszerű válaszokat az érdeklődők kérdéseire. (A gyűjteményben néhány unikális darab is található. De nem csak ezeket, hanem a gyűjtemény elhelyezését is méltán megirigyelhetnék hazai múzeumaink.) A kiállításról az 1994-ben megjelent könyvet követően, most egy katalógust jelentetett meg a múzeum, szintén Lakatos Sarolta tollából.

A második nap a numizmatika jegyében telt el. A résztvevők két szekció közül választhattak. A választás igen nehéz volt, mivel mindkét szekcióban rendkívül érdekes előadásokat ígért a programfüzet. A 29 előadó, az ókortól napjainkig áttekintette a numizmatika különféle területeit: a pénzverési technikáktól, az adott kor gazdaságpolitikáját, valamint új numizmatikai leletekről számolt be. Egyes előadók a numizmatika történeti ikonográfiai kapcsolatait mutatták be, illetve a pénzekben megjelenő insigniumokat elemezték. A napot a Városi Galériában tett látogatás zárta, ahol Tóth Sándor éremművész kiállítását tekinthették meg az érdeklődők. A záró (harmadik) nap előadásai szintén gazdaságpolitikai vonatkozásúak voltak, kivéve az utolsó két előadást, amelyben a Sóstói Nemzetközi Éremművészeti és Képzőművészeti Alkotótelep történetét és jelenét ismerhettük meg. Ezt követően került sor a konferencia zárására. Kupa

Mihály zárszavában kiemelte a numizmatika és ezzel együtt a történeti segédtudományok fontosságát, valamint megköszönte a városnak, hogy befogadta a konferenciát. Ezt követően Gedai István, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója szakmai értékelése következett. Ő is kiemelte a konferencia sikerességét, illetve magas szakmai színvonalát. A tudományág iránt megnyilvánuló érdeklődést a nagyszámú (40) előadó is bizonyította. Mint mondotta, szakmailag igen hasznosak voltak az előadásokat követő hozzászólások, viták. Végül reményét fejezte ki, hogy a nehézségek ellenére a konferenciasorozatnak lesz még

folytatása, majd köszönetét fejezte ki a városnak, illetve a résztvevőknek.

A *numizmatika és a társtudományok* címmel harmadszor megrendezett konferencia jó példája volt annak, hogy egyes speciális kutatási terület eredményeit hogyan hasznosíthatják más tudományágak művelői. Reméljük, hogy hamarosan megjelenik a konferencia előadásait magába foglaló kiadvány, amely sok új információt tartalmazhat a történeti segédtudományok iránt érdeklődők számára.

Szantner Viktor

„A CSÁSZÁR LOVASSÁGA”

Kiállítás a marchfeldi kastélyban

Az ausztriai marchfeldi (közvetlenül a mai Szlovákia határának térségében található) egykori Savoyai Jenő vadászkastélyban, 1998. március 28. és november 1. között látható a „Des Kaisers Reiterei” című érdekes kiállítás.

Az egykori Habsburg Birodalom és az Osztrák-Magyar Monarchia lovasságát bemutató kiállítás áttekinti a vértések, dragonyosok, svalizsérok, ulánusok, huszárok, a lovastüzérség, a császári (és királyi) lovas gárdaalakulatok múltját 1798–1918 között.

A kiállításon, elsősorban magángyűjteményekből származó tárgyak láthatók. Így egyenruházati emlékek, személyi és lófelszerelési tárgyak, fegyverek, katonai játékok, rendjelek és kitüntetések, művészeti alkotások.

A bemutató a *Die Gesellschaft für Österreichische Heereskunde* és az *Österreichische Gesellschaft für Ordenskunde* szervezésében valósult meg. Tekintettel a magyar vonatkozásokra is, melegen ajánlható a magyarországi érdeklődőknek is.

Pandula Attila

„FORTITUDINI – DER TAPFERKEIT”

Kiállítás Wagramban

Az ausztriai Deutsch Wagramban 1998. március 29-én, ünnepélyes keretek között nyitották meg az Erzherzog Carl-Hausban található Múzeumban a „Fortitudini – Der Tapferkeit” kiállítást a Katonai Mária Terézia-rendről és a Vitézségi Éremről.

Az érdekes falerisztikai bemutatót az *Österreichische Gesellschaft für Ordenskunde* és a *Museums-gesellschaft der Stadt Deutsch-Wagram* rendezték. Október 4-ig tart nyitva.

A kiállított emlékek döntően osztrák magángyűjtők tulajdonában vannak. Szép számban szerepelnek rendjelek, kitüntetések, emlékérmek, dokumentumok, „viselési képek” stb. a kiállításon.

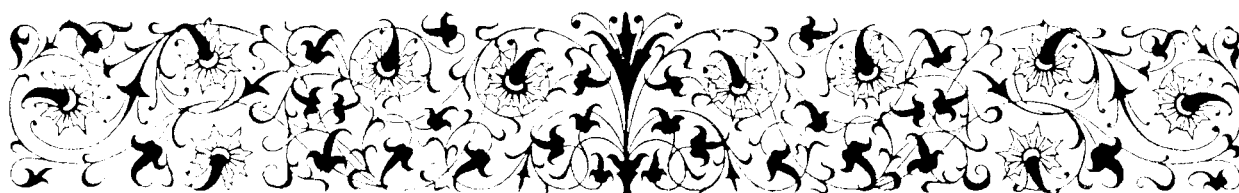
Talán a legérdekesebb a személyekhez köthető Katonai Mária Terézia-rend jelvények (így Nauer-

dorf Friegyes gróf altábornagy, herceg Hessen-Homburg Friegyes lovassági tábornok, Borović Szvetozár tábornagy rendjelvényei, Müller Richárd tüzérségi tábornok ún. Terézia gyűrűje.

A Vitézségi Érmek sorában láthatók a legfontosabb éremtípusok. Így a ritkaságnak számító II. József, I. (II.) Ferenc típusok, az V. (I.) Ferdinánd, I. Ferenc József típusok és a IV. Károly korából származó Arany Vitézségi Érmek is.

A IV. Károly által alapított Tiszti Vitézségi Érmek, illetve a jelenlegi kultusz rövid bemutatása zárja a kiállítást.

Pandula Attila

KÖNYVISMERTETÉS

GRAUS, IGOR: Staatliche Auszeichnungen der Slowakischen Republik. Slowakische Informationsagentur kiadása Bratislava 1996. 14 oldal gazdag (színes) illusztrációs anyag. ISBN 80 8048 169 5

Mintaszerű, rövid összefoglaló a modern Szlovák Állam 1994-ben létrehozott kitüntetési rendszeréről.

Szlovákiában ma három rendjelet adományoznak.

A *Fehér Kettőskereszt Rendje* (I–III. osztály) polgári és katonai tagozattal egyaránt rendelkezik. Csak külföldieknek adományozható.

Az *Andrej Hlinka Rend* (I–III. osztály).

A *Ludovít Štur Rend* (I–III. osztály) polgári és katonai tagozattal egyaránt rendelkezik. (Ez tekinthető az általános érdemrendnek.)

Szlovákiában ma két keresztet adományoznak.

A *Rastislav Štefanik Kereszt* (I–III. osztály) elsősorban katonai, életmentő, anyagmentő érdemek elismerésére szolgál.

A *Pribina Kereszt* (I–III. osztály) elsősorban gazdasági, szociális, kulturális érdemek elismerésére szolgál.

Az egyes elismerések némiképpen felidéznek az első Szlovák Állam (1939–1945), Csehszlovákia, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia falerisztikai hagyományait.

A rendjelek, kitüntetések igen színvonalas, jól sikerült alkotások. Formájuk, anyaguk, a tárgykörrel kapcsolatos kérdések a legjobb hagyományokat, illetve esetenként egyéni, modern elképzeléseket idéznek. A kitüntetési rendszer kialakításánál láthatóan előtérben volt az a dicséretes, nehezen megvalósítható törekvés, hogy az eddigiektől teljesen eltérő rendjeleket, kitüntetéseket hozzanak létre.

A szlovák elismeréseket a nagy hagyományokkal rendelkező körmöcbányai Pénzverde állítja elő.

Pandula Attila

BAUER, VOLKER: Hofökonomie. Der Diskurs über den Fürstenhof in Zeremonialwissenschaft, Hausväterliteratur und Kameralismus. Böhlau Verlag kiadása Wien – Köln – Weimar (Institut für Erforschung der Frühen Neuzeit – Wien) 1997. (Frühneuzeitstudien – Neue Folge Band 1.) 360 oldal. ISBN 3-205-98798-5.

A szerző a XVII–XVIII. századi, európai fejedelmi udvarok gazdaságtörténeti összefüggéseiről írt értékes művet. A korábbi szakirodalom – e vonatkozásban – elsősorban Franciaországra koncentrált. Bauer, elsősorban a német nyelvterület eddigi hiányzó feldolgozását adja.

Az „udvari gazdaságtan” a fejedelem és az udvar számára szükséges gazdaságpolitika.

A fejedelmi udvarokban, a tárgyalt időszakban mindvégig igen jelentős szerepet játszott a nagy költségeket felemésztő udvari ceremóniák köre. A megfelelő gazdasági háttér biztosítása érdekében igyekez-

tek korszerű feltételeket biztosítani. A tárgykörben – folyamatosan – átfogó, s részletekre is kiterjedő szakmai tudományos viták folytak a különböző területeken. Így a szerző ismerteti a ceremóniatudományi, „családapai-irodalmi”, pénzügytani vitákat. (1. fejezet).

A 2. fejezet a ceremóniatudománnyal, illetve az ebből kialakult udvari joggal foglalkozik.

A 3. fejezet részletezi a témára vonatkozó közgazdasági vitákat, véleményeket (a XVI–XVIII. századokban). A 4–5. fejezetek pénzügytani kérdésekkel, ennek gyakorlati vonatkozásaival – így pl. a vonatkozó döntési mechanizmussal – foglalkoznak.

Történelmi (művelődéstörténeti stb.) szempontból igen érdekes a mű 6. fejezete. Ez részletesen szól az udvari ceremóniákról, etiketről, az adott időszakban betöltött történelmi és társadalmi szerepéről, illetve természetesen ezek gazdaságtörténeti vonatkozásairól.

Egyes nemzeti monarchiákban, így a német udvarokban is példaként követett Franciaországban, Angliában, az udvar kiadásai az állami költségvetésben szerepeltek. E mintának tekintett területeken az 1770-es évektől kezdődően az udvar elleni támadások részben erre mentek vissza.

Német területen ez másképpen volt. 1648–1806. között a fejedelmi udvarok példa nélküli össztársadalmi jelentőséggel bírtak. Más területekhez képest, sokkal inkább voltak politikai döntések, gazdasági kezdeményezések, a kulturális élet központjai.

Ezekben az udvarokban elengedhetetlen volt a magas színvonalú, széles körű udvari reprezentáció. Német területen lényegében nem alakult ki, a más területeken jellemző, központi udvar. Ezzel szemben, a különböző színvonalú, német uralkodói udvarok száma mintegy 300 volt.

Az udvarok között állandó rivalizálás volt a jellemző.

Az urlakodóknak a helyi elit, illetve az alattvalók

irányába is folyamatosan hangsúlyozniuk kellett szociális, politikai, gazdasági stb. túlsúlyukat.

A német udvarokban, a XVII. század második felétől kezdődően volt jellemző a jelentős személyi növekedés. Így pl. a bécsi, császári udvar 1576-ban 531, 1674-ben, 1666, 1730-ban pedig 2175 főből állt. A XVIII. század elején a szász választófejedelmi udvar mintegy 460 főből, 30 évvel később már több mint 700 főből állt. A bajor udvar, Miksa Emánuel uralkodása idején mintegy 2000 főből, 1747-ben mintegy 1400 főből állt.

Összességében megállapítható, hogy még a kisebb német udvarok is mintegy 100 főből álltak.

Az udvari élet korai újkori középpontja a ceremónia volt, ez rendszerjelképként hangsúlyozandó. A ceremóniákban tükröződött az udvar belső kapcsolatrendszere, illetve (kívülálló vonatkozásában) igen erős kontrol érvényesült ezen keresztül az elérhetőség tekintetében is.

A ceremóniák – természetesen – korábbi időszakokra mennek vissza, mindvégig tükrözték a szakrális-monarchista rendszerek ceremóniáinak hagyományait. Alapvető kapcsolat van a keresztény vallási hagyományokkal is. Különösen érvényesült ez pl. a koronázási, beiktatási stb. ceremóniáknál.

A korabeli felfogás hangsúlyozta a világi és az egyházi szféra hasonlóságát. Egyik középpontja, Istent, a másiké a fejedelem.

A fejedelem, s vele udvartartása háztartása, szakrális jelleget kapott.

A szerző a fentiek illusztrálására érdekes (német) példákat elemez.

A korban nagy szerep jutott a ceremóniával foglalkozó szakembereknek, akik a témakört, esetenként, igen magas, tudományos színvonalon művelték. A ceremónia kérdései az udvari- és a nemzetközi jog tudományos művelése során is szerepet kapott.

Pandula Attila

(Herausgegeben) HOFFMANN, ROBERT – (BARTH-SCALMANI, GUNDA-HELMUTH, THOMAS): *Bürger zwischen Tradition und Modernität.*

Böhlau Verlag kiadása Wien–Köln–Weimar 1997. (Bürgertum in der Habsburgermonarchie VI.) 432 oldal.

ISBN 3 205 98585 0

Az értékes tanulmánykötet, a bevezetésen túl, 15 szerző 14 írását tartalmazza.

A Habsburg Birodalom polgárságának történetével foglalkozó harmadik, 1996. októberében Salz-

burgban „Régi és új polgárság” címen tartott konferencián elhangzott előadások bővített, átdolgozott változatai olvashatók a kötetben. Az előadások a XVIII. századvége és a XIX. század vége közötti egy

évszázaddal foglalkoztak, bár egyesek, a XVI. századra is visszamennek. A témák osztrák, cseh, illetve trieszti vonatkozásokat dolgoztak fel. A korábbi hasonló tematikájú konferenciákkal ellentétben, most az egyes városokban bekövetkezett társadalmi átalakulás vizsgálatára koncentráltak. Elsődlegesen nem a fővárosi, vagy a nagyvárosi nagypolgárság szerepelt a vizsgálatokban, hanem inkább kisebb városok, eltérő fejlődési színvonalat képviselő rendi és modern polgársága volt a vizsgálat tárgya.

Egyes tanulmányok kifejezetten tárgyaltak család-történeti vonatkozásokat (szűkebb és tágabb értelemben egyaránt). Egyes esetekben magyar vonatkozásokról is olvashatunk a kötetben.

Egyes vonatkozó társadalmi csoportok, rétegek tárgyalása is helyet kap a kötetben.

Igy pl. *Melicher, Peter* „Egy hű szolgáló metamorfózisa a k. (u.) k. hadsereg 18. és 19. századi polgári tisztjeihez” (105–142. pp.). Áttekintés a polgári származású katonatisztekről. Az egyes karrierlehetőségekről, ezen pályával kapcsolatos (elérhető), vágyott privilégiumokról. Megemlítendő, hogy e témakörben leginkább a régi polgárság egyes körei voltak érintettek.

Arnbom, Marie-Therese „A nemesített bécsi polgárság házassági magatartása a 19. században” (143–161. pp.) című tanulmányában (reprezentatív módon) vizsgált tisztviselői, katona, s egyéb (pl. nagytőkés) családokat.

A részletesebben bemutatott családok között van (a nagyszzebeni eredetű) Straussenburgi Arz család, a

(bánáti eredetű) Hoffinger família és a Kövessházi Kövess család.

A szerző megállapítása, hogy a nemesített polgárok nem léphettek ki a polgári elittel megosztott „második társaság” köréből.

Kustatscher, Erika „A Stafflerék.” Egy paraszti eredetű családnak a bozeni polgárságba kerülését vizsgálja a XVI–XIX. században. (163–183. pp.).

Cattaruzza, Marina „Városi polgárság és kereskedők Triesztben: 1749–1850.” (225–245. pp.) Egy jellegzetes város példáján keresztül mutatja be a régi polgárság átalakulását, a modern polgárság kialakulását. Triesztbe, a XVIII. században bevándorolt, új városrészt is alapító, erőteljes állami támogatást élvező nagykereskedő-bankár elit csak hosszú idő után hódított teret a város vezetésében addig domináló családok képviselőivel szemben.

Hye, Hans Peter „Régi és új polgárok Aussigban (Usti nad Lábem) a XIX. század közepe körül” (247–269. pp.) A csehországi városba, a tárgyalt időszakban, elsősorban protestáns bevándorlók érkeztek. A város ipar fejlődésének időszakában (1850–1900) szerepük jelentős volt. A szerző részletesen bemutatja azt a folyamatot, amely során, egy gazdaságilag sikeres csoport, hogyan alakította át a régi városirányító elit összetételét. A vizsgálat során a családi összefonódásokat dokumentáló adatok is feldolgozásra kerültek.

Pandula Attila

LEHOTSKÝ, JAROMÍR M.: Sága rodu Izákovcov.

Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici Slovenskej kiadása Martin 1997.

(1. zväzok „Bibliotheca genealogica Slovaca”) 55 oldal, illusztrált kiadás.

ISBN 80 967659 2 2

A Nógrád megyei Patvarcra való Izsák család, illetve rokonságának családtörténeti vázlata a kiadvány.

A család egyes tagjai, illetve a velük rokonságba került famíliák (szlovák szempontból jelentős) evangélikus lelkészek, tanárok, jogászok. Ezek sorában említhető pl. Izsák Gábrriel (1837–1922), illetve Izsák Gusztáv (1847–1937) ügyvéd, Turóc vármegye főjegyzője – a turócszentmártoni szlovák deklaráció egyik megfogalmazója Izsák Lajos (1833–1929) evangélikus tanító, illetve leszármazóik.

A szerző foglalkozik, budapesti szlovákokkal is. Így pl. Izsák Lajos, evangélikus kántortanítóval, feleségével Bachát Emiliával, illetve az apóssal, Bachát

Dániellel, (ő budapesti szlovák evangélikus lelkész volt, a Ferenc József-rend lovagja, a budapesti szlovákok társadalmi-kulturális élettel, a századfordulón, különös tekintettel a „Luther-udvarra”.

Áttekintik a különféle leszármazókat, akik általában értelmiségiek voltak.

A kiadványban szó van a rokonsághoz tartozó Rumann család egyes tagjairól (pl. Miloš Rumann-ról), illetve – az általában ugyancsak – értelmiségi leszármazóikról.

Áttekintő genealógiai táblázatok is olvashatók a XVIII–XX. századi Izsák és a vele rokon családokról.

Pandula Attila

DULGĂU, BUJOR: Sigiliile instituțiilor Sătmărene din secolele XVI–XIX. Muzeului Sătmărean kiadása Satu-Mare 1997. 345 oldal, igen gazdag illusztrációs anyaggal. ISBN 973 97339 8 0

A román szerző szfragisztikai munkája a (történelmi) Szatmár vármegye pecségeit mutatja be.

A téma megfelelő elhelyezése érdekében áttekintést kapunk a helyi pecséthasználat történetéről a XVI. századtól a XIX. század közepéig terjedő időszak vonatkozásában. A szerző bemutatja a pecségeket használó (megyei, helyi, egyházi) hivatalok szervezetét is.

A kötet anyagának gerincét a megye területével kapcsolatos pecsétek részletes bemutatása adja. Így a megyei pecsétek (80–103 pp.), a megye területén létezett szabad királyi városok, mezővárosok (pl. Szatmárnémeti, Nagybánya, Felsőbánya illetve pl. Nagykároly, Csenger, Pinkolt (104–141 pp.), továbbá a megye községeinek (142–209 pp.) pecségei kerülnek részletes bemutatásra.

Az egyházi pecsétek csoportosítása a következő: görög katolikus (210–234 pp.), római katolikus (235–253 pp.), református (254–271 pp.).

Részletes, a levéltári forrásokat, illetve a felhasznált (magyar–román nyelvű) szakirodalmat bemutató bibliográfia (278–289 pp.) is olvasható a kötetben.

A kötet nagyszámú – többnyire jó minőségű – pecsét, címerkép stb. illusztrációt közöl.

A munka tematikai bontásban, azon belül alfabetikus sorrendben (az adott települések román neve szerint, a ma Romániához tartozó részen, s közben a magyar elnevezés alapján) a Magyarországon maradt települések anyagát is közli. Az egyes pecsétleírásoknál, ábrázolásoknál (természetesen) olvashatók a régi elnevezések is.

A fenti probléma megoldását jelentette volna, ha a kötetben szereplő településekről, megfelelő névmutatót közölt volna a szerző.

A romániai szakkönyv, méltán illeszthető a feldolgozás, módszer, jelleg stb. alapján, az elmúlt évtizedekben megjelent magyar, szlovák stb. „pecsétkataszterek” sorába.

Reméljük, hogy más területek vonatkozásában is készülnek majd hasonló feldolgozások Romániában.

Pandula Attila

SOÓS FERENC: A magyar fémpénzek feliratai és címerei. Argumentum Kiadó. Magyar Numizmatikai Társulat. 1998. p. 297., számos ábrával, ISBN 963 446 067 4, 1800 Ft

Az ÁB-AEGON Általános Biztosító Rt. és a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával megjelent kötet szövegrésze két fő egységből áll.

Az 1. egység áttekintést ad az írás kialakulásáról és történetéről. Főként a latin írásbeliséggel, s az e téren használt központosítással, segédjelekkel, rövidítésekkel foglalkozik a szerző, tekintve, hogy a magyar pénzek feliratai 850 éven át – egészen a múlt század derekáig – jobbra latinul íródtak. Azután a fémpénzeink felirataiban előforduló rövidítések feloldását és magyar jelentését tárja elénk. Hasonló összeállítást találunk a feliratokon szereplő földrajzi területek névrövidítéseinek feloldásáról.

A 2. egység a fémpénzeinken előforduló címerek bemutatása előtt megismerteti a címerek eredetével, a címerek alkotóelemeivel, a heraldika főbb jellemzőivel és szabályaival s a magyar államcímér rövid történetével is. Majd bővebben tárgyalja a közép- és kora újkori pénzeinken, verde- és mesterjegyként al-

kalmazott címereket. Valószínűleg e téren nyújtja a kötet a legtöbb új információt, kiegészítve – esetenként helyesbítve is – Pohl Arthur és Unger Emil kutatásait. Soós Ferenc e kérdéskörben több ízben éppen a „Turul”-ban ismertette először eredményeit. Reméljük a jövőben is megtartja ezen szokását.

A munka másik részét a katalógus alkotja.

Ebben kronológikus sorrendben találjuk Szt. Istvántól IV. Károly királyig a feliratot és/vagy címet is feltűnítő pénzeink közül a jellegzetes, egymástól lényegesen eltérő feliratú és címerű darabok (több mint 500) ábráit, a feliratok betűhív, valamint a rövidítéseket feloldó, továbbá magyarra fordított szövegeivel együtt. 1920 utáni pénzeink felirataival – miután ezek magyar nyelvűek és rövidítés nélküliek – csak néhány összefoglaló mondat erejéig foglalkozik szerzőnk. Ellenben a korábbi időszakból bemutatásra kerültek Erdély, más melléktartományok és pénzverési jogot nyert magánszemélyek (Zrinyiek, Esterházyak, Batthyányak) pénzei is.

Melléklet tartalmazza a pénzeken látható címerek (országos, tartományi-területi, városi, családi stb.) ábráit. Minden címerrajz kétféle kivitelben, vonalas rajzban és a heraldikai színezést is jelölő változatban szerepel. (Ezt igen jó és követendő példának tartjuk!)

Lexikonszerű összeállítást találunk a pénzek feliratokon vagy címerek által szereplő földrajzi területekről, főbb jellemzőikről, rövid történetükről.

A kötetet irodalomjegyzék, jegyzetek, rövidítés-jegyzék, névmutató (személy- és földrajzi), végül német, angol és francia nyelvű összefoglalás egészíti ki.

A témaválasztásával egyedülálló kötet – több mint 10 esztendő munkája – alighanem a szakemberek és gyűjtők által általánosan használt kézikönyvként fog meghonosodni.

Rainer Pál

Nobilimea românească din Transilvania – Az erdélyi román nemesség – La noblesse roumaine de Transylvanie.

Szerk. DIACONESCU, MARIUS, DRĂGAN, IOAN. Editura Muzeului Sărmărean. Satu Mare 1997. p. 303.

ISBN 973 97339 6 4

A román Kulturális Minisztérium, a román Kisebbségi ügyek Minisztériuma, a Szatmár Megyei Tanács, a Szatmár Megyei Múzeum és a nyíregyházi Jósza András Múzeum közös rendezésével, Szatmárnémetiben, 1997. április 18–19-én megtartott tudományos konferenciáról a „Turul” 1997/3–4. füzetében (pp. 119–120.) Pandula Attila már beszámolt.

Még ismertetőjének megjelenése előtt – szokatlan gyorsasággal – napvilágot látott a konferencia kötete is. Ebben az alábbi előadásokat találjuk:

Dragăn, Ioan: Az erdélyi román nemesség a román történettudomány vitatott kérdése. E vitaindító előadás szerzője szerint a téma részletes kutatása máig sem történt meg. Három fő korszakot különít el: 1. 1540-ig (a Magyar Királyság kora), 2. 1541–1691 (az Erdélyi Fejedelemség kora), 3. 1691 – XIX. sz. (Habsburg korszak). A román nemesség országos nemesekből, kenézekből és vajdákából állt. Az erdélyi román nemesség a XIX. sz. elején – a tágabb értelemben vett – Erdély összlakosságának 3%-át, mintegy 12 500 családot tett ki.

Pop, Ioan-Aurel: A román elit Erdélyben a XIII–XIV. században. Szintén a Dragăn által megállapított kategóriákat alkalmazza. 1. A magyar nemességbe olvadtak, katolizáltak és elmagyarosodtak. 2. A kenézek és vajdák a helyi elitet alkották, de komolyabb gazdasági hatalom nélkül. Ők megőrizték az ortodoxiát. Szokásjog alapján – tehát királyi kiváltság nélkül – birtokoltak. A román nemesek összességükben etnikai alapon nyugvó kiváltságos rendet, mint a szászok, magyarok, székelyek nem alkottak, bár időlegesen előfordultak („nobiles valachi”).

Érszegi Géza: A román nemesek az erdélyi tartományi gyűlésen a 13. század végén? III. András király 1291-ben Gyulafehérvárra generalis congregatiót hir-

detett „universis nobilibus Saxonibus Syculis et Olachis”. A többféleképpen is fordítható forráshely vizsgálata alapján úgy tűnik, e tartományi gyűlésen románok – pontosabban a románok előkelőbbjei – is részt vettek. Mindez arra enged következtetni, hogy a románság egyesei is rendelkeztek bizonyos helyi – a szászok és székelyek kiváltságaihoz hasonló, bár valószínűleg azokénál kevésbé kiterjedt – kiváltságokkal. A kiváltság alapja a vagyon volt.

Diaconescu, Marius: Dragoș, Moldova „államalapítója” a legenda és valóság között. Az idők folyamán több kísérlet történt a mondai hagyomány szerint Moldvát alapító Dragoș személyének valamely valós, Dragoș nevű történelmi személlyel való azonosítására. A szerző cáfolja, hogy az ún. bedeházi Dragoș azonos lenne e legendás személlyel. Bedeházi Dragoș családfája ugyanis oklevelekből jól rekonstruálható.

Engel Pál: Hunyadi pályakezdése. Bár e téma – főként Oszvald Arisztid és Elekes Lajos kutatásai nyomán – eddig sem volt ismeretlen, e roppant érdekes tanulmány igen jelentősen pontosítja, finomítja (személyi és kronológiai vonatkozásban egyaránt) a közös magyar–román (és délszláv) történelem egyik legjelentősebb alakja fiatalkori életpályájáról alkotott ismereteinket.

Dragăn, Ioan: Kenézek és nemesek a Hunyadiak korában. A kenézek nemességét elismerő folyamat e korszak első két évtizedében zárult le. A kenéz fogalmát az erdélyi és a magyarországi román birtokosoknál is a nemes váltotta fel. Viszont birtokaikat többnyire ezentúl is kenézsokás szerint uralták, s megmaradtak jellegzetes kötelezettségeik is a királyi tisztségviselők iránt. A kenézbirtoklás szabályai még akkor is fennmaradtak, amikor esetenként más nemzetiségek (pl. rutének) kerültek a helyükre.

Rusu, Adrian Andrei: A román nemesség és az egyház a XV. században (a hátszegi példa). Bár a középkori magyar katolikus egyház mindig ellenérzéssel tekintett az ortodox románságra, s Hátszegen ferences kolostor is működött, ennek ellenére katolizálásuk többnyire csak kismérvű és jobbára formális maradt. A ténylegesen áttért helyi családok száma mindössze 10-15 lehetett.

Hategan, Ioan: A Bánság 1478-ban. Egy területi egység gazdasági, politikai és katonai életének szintézise, történelmének egy fordulópontján. A tanulmány a Temesi Bánság címben megjelölt viszonyaival foglalkozik Kinizsi Pál temesi bánná való kinevezésének esztendejében.

Pecican, Ovidiu: A máramarosi nemesek történelmi olvasmányai (XIV–XV. sz.). E tanulmány szerint Nagy Sándor és a trójai háború története – Constantin Manasses krónikája nyomán – ismert és elterjedt volt a fenti környezetben.

Diaconescu, Marius: A máramarosi nemesek lázadása 1492-ben. A lázadást az robbantotta ki, hogy az egyforintos adót – amelyet Mátyás király vezetett be uralkodása végén, de II. Ulászló eltörölte – ismét be akarták szedetni. A lázadás a román nemesség – a vidék nemessége a XVI. sz.-ig zömmel közülük került ki – kétségbeesett kísérlete volt nemesi kiváltságainak elismertetésére. Ellenállásuknak átmenetileg támogatást nyújtottak a sóvágók, akik szüneteltették munkájukat, bár a harcokban nem vettek részt. A lázadók Nagy István moldvai vajdától kértek segítséget. Mozgalmuk leverését birtokelkobzások követték.

Németh Péter: A Kántor család közéleti szereplése a XIV–XV. században. E tanulmány egy Szatmár vármegyei tehetős kismemesi familia sorsát ismerteti. Tagjaik jelentős szerepet játszottak a szűkebb környék életében. Néhányan megyei tisztségeket is viseltek (alispán, szolgabíró). A családdal kapcsolatban jelentős – több mint 500 db – Mohács előtti oklevél maradt fenn. Az érdekes tanulmány szépséghibája, hogy semmiféle jegyzetanyag nem készült hozzá.

Sipos Gábor: A kálvinizmus a hátszegi románok között a XVIII. század elején. A XVII. sz.-ban – a jelentős kismemesség és a városiasodás folytán – a kálvinizmus komolyan terjedt a vidék románsága körében. A református románok az ortodoxokkal viszonylag jól megfértek, az unitus románsággal viszont éles ellentétek voltak. Közösségeik a XVIII. sz. közepére tűntek el, részint az erőteljes katolicizmus folytán, részint pedig azért, mert a román kismemesség a görög katolikus egyházon belül is megőrizhette kiváltságait.

Tóth István György: A kismemesség szerepe és társadalomképe a 18. században. Az igen alapos, számos különböző országrészből vett példával alátámasztott tanulmány árnyalt képet ad a barokk újjáépítés századának, többnyire paraszti sorban, birtok és jobbágytalanul, ám erős nemesi öntudattal élő, nagyszámú magyarországi kismemességéről. E kiváltságait sokszor a törökellenes háborúk során, katonai érdemekért – de esetenként pénzért is – nyert tömeget a béke helyreálltával az államhatalom és a helyi közigazgatás (vármegye) is igyekezett privilégiumaitól megfosztani és adófizetővé tenni.

Ardelean, Livia: A máramarosi apsaí Vlad családnak a nemességét kivizsgáló pere a XVIII. század második feléből. Az 1406-ban Zsigmond királytól nemességet kapott és idővel elszegényedett család az 1799–1802 között lefolyt perben – iratokkal és tanúkkal – sikerrel bizonyította nemességét. Szegénységükre való tekintettel a perköltségtől is mentesültek. Esetükben nem járt sikerrel az a – Tóth István György által is vázolt – törekvés, amely adófizetővé súllyesztésüket szorgalmazta volna.

Pandula Attila: A Katonai Mária Terézia-rend és a magyar királyi Szent István Rend román tulajdonosai. Ausztria–Magyarország e két korlátozott számban adományozott legmagasabb – katonai és polgári – rendjét, amelyeknek adományozása nem volt nemesi ranghoz vagy egyes vallásfelekezetekhez kapcsolva, hanem többnyire tényleges érdemek alapján történt, a XIX–XX. században néhány román, vagy román származású alattvaló is megkapta. A KMTR-et négyen, a Szt. István Rendet ketten nyerték el. Valamennyiük sommás életútjával megismerteti e tanulmány. (A 76. gyalogezred – amelyben Boeriu János szolgált – azonban nem Szolnok, hanem Sopron környékéről kapta legénységét!)

Dulgău, Bujor: A román nemesség a szatmári levéltári forrásokban. A Szatmár Megyei Levéltár forrásai Szatmár, Ugocsa vármegyék és Kővárvidék nemeseire vonatkoznak. Különösen ezen utóbbi kiváltságos területen élt nagyszámú román nemesség, akiknek túlnyomó része a XVI–XVII. században katonai szolgálatáért kapta kiváltságait az erdélyi fejedelmektől, s nekik speciális hadiszolgálatokkal tartozott. Az illető vidék román nemessége többnyire paraszti sorban, különféle szolgálatokra kötelezve élt.

Edroiu, Nicolae: Genealogiai kutatások a fogarasi nemesekre nézve: Ioan Cavaler de Puscariu és Andrei Veress. A szerző a címben jelölt két személy genealogiai munkásságát ismerteti. Puscariu 1861–62-

ben formanyomtatványokon kérdezte ki Erdély román bojár és nemes családjait. Eredményeit több alkalommal publikálta. Veress idevágó műve kéziratban maradt. Munkáik újra kiadását, illetve kiadását tervezik.

A román előadások magyar, a magyarokénak román kivonata is megtalálható a kötetben, továbbá általában francia, illetve néhány esetben angol, vagy német rezümé is. Sajnos a magyar fordítások roppant gyenge – bár nem egységes – színvonalúak, némelyik alig-alig érthető. Természetesen idegen nyelvű szövegnél az ember általában toleránsabb, de itt az igen sok nyelvtani pontatlanság mellett számos értelemzavaró hiba is előfordul, sőt egyes mondatok oly nyakatekertek, hogy egészen érthetetlenek. (Pl. a hiteleshelyeket – enyhén szólva különös – szakszövegben jegyzői hivatalnak fordítani.)

Ellenben mindenképpen pozitívumnak értékelhető, hogy a román kollégák többsége gyakran magyar

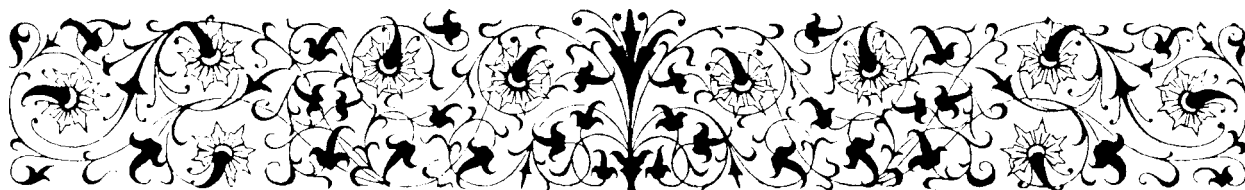
irodalomra is hivatkozik. A magyar szerzőknél egyedül Pandula Attila tanulmányánál találtam egy hivatkozást román munkára.

S esetleg jó lett volna információt adni a kötet borítóját díszítő – izléses – színes címerről, illetve Rákóczi György-féle armálisról is.

Mindenesetre egyetértek a konferenciát ismertető Pandula Attila kollégám azon véleményével, amely a közös rendezvény jelentőségét kiemelten hangsúlyozta. Ha nem is értünk egyet számos kérdésben – ez alighanem természetes is – a magyar félnek semmi esetre sem szabad elzárkóznia a közös párbeszéd, véleménycsere elől, ha a román félnek igénye támad erre.

Mellesleg a romániai Szatmári-régió több történeti kiadványa is megjelent mostanában, sajnos inkább csak román nyelven, holott témaválasztásuk folytán ezek minket is érdekelnének.

Rainer Pál

HAZAI ÉS NEMZETKÖZI HÍREK

A gróf Bercsényi Zsuzsanna Városi Könyvtárban, 1998. március 4-én, Pandula Attila nyitotta meg Balogh László budaörsi gyűjtő „A világ zászlói” című kiállítását.

* * *

1998. április 24–26. között a németországi Gunzenhausenben tartotta a *Bund Deutscher Ordenssammler* a 3. Gunzenhauseni Falerisztikai kongresszust. A rendezvényen magyar, német és osztrák szakemberek vettek részt és tartottak előadást, ösz-szesen 6 előadás hangzott el. Egyes módszertani kérdéseken túl a súlypont a Német Lovagrend története, illetve a Szent István Rend története volt.

* * *

Csécsei Béla, Józsefváros polgármestere és Pandula Attila nyitották meg 1998. április 29-én Balogh László Zászlómúzeumát.

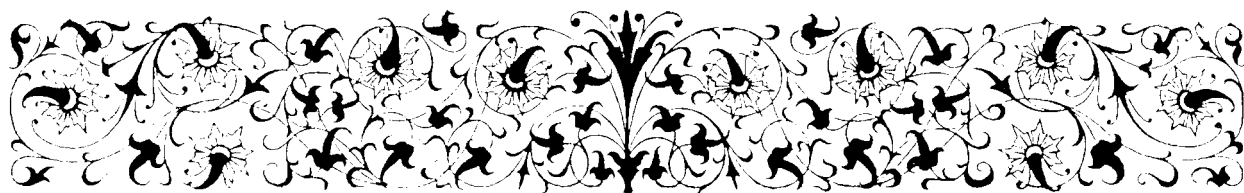
A nemzetközileg is egyedülálló Múzeumot új helyszínen (Bp., VIII. József krt. 68.), tetemesen megnövekedett kiállítási területen tekinthetik meg az érdeklődők.

Jelentős, modern hazai és külföldi, állami, regionális, kommunális vexillológiai és heraldikai anyag tanulmányozható az új intézményben. A gyűjteményt a hazai vexillológiai kutatás központjává kívánják fejleszteni.

* * *

1998. május 21–24. között az ausztriai Bad Ischlben tartotta az *Österreichische Gesellschaft für Ordenskunde* 4. Rendjel- és kitüntetéstörténeti konferenciáját.

A rendezvényen angol, finn, magyar, német, román és osztrák kutatók tartottak előadásokat, illetve vettek részt. 10 előadás hangzott el. Ezek zöme módszertani kérdésekkel foglalkozott. Nagy teret kaptak az előadások, illetve a vita során az Osztrák–Magyar Monarchia rendjelei és kitüntetései.

TURUL (LXXI) No. 1–2.

(1998)

ZUSAMMENFASSUNG

In der dritten, abschließenden Abhandlung von *Károly Kapronczay* über die Ärztedynastien werden die Lebenswege von Ärzten der Familien Spilenberg, Pápai-Páriz, Hambach, Hellenbach, Moller und Rayger aus den 17–18. Jahrhunderten lexikonartig beschrieben.

Gábor Merényi-Metzger stellte die Personalien der in der Evangelischen Kirche von Pilis (Komitat Pest) begrabenen 13 Mitglieder der gräflichen Familie Beleznay aus den 18–19. Jahrhunderten hauptsächlich anhand Kirchenmatrikel zusammen. Die als örtliche Sehenswürdigkeit geltende Gruft wurde 1945 verwüstet und ausgeplündert; seitdem ist sie zugesperrt und unzugänglich.

Klára Csapodi-Gárdonyi erörtert den Ursprung des Beinamen Vitéz, der dem hervorragenden ungarischen humanistischen geistlichen Würdenträger des 15. Jahrhunderts, dem Bischof von Várad und dem Erzbischof von Esztergom, János Zrednai (†1472) hängen blieb. Zrednai selbst benutzte diese Namensform nie. Wahrscheinlich benannte Bonfini als erster so den verstorbenen Erzbischof. Die Etymologie des Namens Vitéz ist bis zum heutigen Tage nicht geklärt, trotzdem wird er allgemein benutzt.

Szilveszter Sólmos klärt die Herkunft des Ölgemäldes mit der Darstellung der Heiligen Krone Ungarns aus dem 17. Jahrhundert, worüber Attila Pandula im „Turul“ (1997. Heft 1–2.) berichtete. Aufgrund des in Trencsén befindlichen des Gemäldes konnte die lange

lateinische Aufschrift interpretiert werden. Sie wurde von Daniel Hradecius, – dem Sekretär des Kronwirts, Péter Révay (1568–1622), im Amt 1608–1622 – verfaßt, wobei das Schicksal der Krone in den Jahren 1608–1620 auf der Weise erzählt wird, als ob die Krone über die Ereignisse selbst berichten würde.

Attila Pandula berichtet über die Gedenkausstellung, die anlässlich der 240-sten Wiederkehr der Gründung des Maria-Theresien-Militärordens im Budapester Kriegshistorischen Museums veranstaltet wurde. Die einst höchste militärische Auszeichnung Österreich-Ungarns wurde in den Jahren 1757–1931 bzw. 1944 nur für Kriegsverdienste, in beschränkter Anzahl verliehen. Da die Mehrheit der Orden und Auszeichnungen in Wien verwahrt wird, ist es von besonderer Bedeutung, daß die Budapester Ausstellung die im Privatbesitz zerstreuten Denkmäler dem Publikum zugänglich machte.

József Deák Varga rektifiziert die genealogische Abstammung des bekannten Dichters des Zeitalters der Aufklärung, Ádám Pálóczi Horváth (1760–1809) und liefert gleichzeitig die Beschreibung der verschiedenen Variante des Familienwappens.

Márton Szluha stellt die Abstammungstafel der Nachfahren von Miklós Gergye, der 1611 in Nagykajd (Komitat Vas) gestorben war, aufgrund von Adelsnachweisen und Konskriptionen, bzw. Adels- und Besitzverleihungen sowie mit der Hilfe von Kirchenmatrikeln zusammen.

TURUL Volume 71

No. 1–2. issue of 1998

SUMMARY

In the third (last) part of his series “Doctor Dynesties” *Károly Kapronczay* provides an encyclopaedia-like overview of the walk of life of the doctor members of the Spielenber, Pápái-Páriz, Hambach, Hellenbach, Moller and Rayger families who were active in the 17th–18th centuries.

Based primarily on the data of parish registers, *Gábor Merényi-Metzger* compiled the key personal data of 13 members of the Count Beleznay family (from the 18th–19th centuries) who were buried in the Lutheran church of Pilis, a village in Pest county. Prior to the war the crypt was regarded as the monument of the village. However, it was devastated and pillaged in 1945. Later it was locked and since then it is inaccessible.

Klára Gárdonyi Csapodiné seeks the origin of the Vitéz (Valiant) name attached to the name of János Zrednai, bishop of Várad, later cardinal of Esztergom (died 1472) who was one of the most outstanding humanist prelates of Hungarian history in the 15th century. Zrednai himself never used this name version. It is probable that Bonfini was the first to call him by this name. In spite of the fact that the origin of the name Vitéz is still unclear, it is used widely and generally.

Szilveszter Sólomos clears the origin of an oil-painting from the 18th century which depicts the Hungarian Holy Crown. The painting was previously published in *Turul* (volume 1997, issue 1–2) by *Attila Pandula*. Based on the variants of the painting which are housed in Trencsén (Trenčín, Slovakia), the lengthy Latin inscription can be reconstructed and con-

strued. The text of the painting was edited around 1621/1622 by Dániel Hradecius (in office between 1608–1622) secretary to Péter Révay, keeper of the Holy Crown (lived 1568–1622). The inscription describes the history of the crown in the period 1608 to 1620 in a manner as if the Holy Crown would speak of itself.

Attila Pandula introduces the exhibition organised in the Budapest Museum of Military History to commemorate the 240th anniversary of the foundation of the Mária Terézia Order. Representing an extremely high esteem, the highest military medal of the Austro-Hungarian Empire (later Monarchy) was awarded between 1757–1931 (and in 1944) in a limited number, primarily to reward actual battle war merits. The majority on Order's relics are preserved in Vienna. This is why it is very important that part of the material displayed now at the Budapest exhibition survived in private hands (at the inheritors). Accordingly, never before could the general public see them.

The article of *József Deák Varga* provides additional data on the family origins of Ádám Pálóczi Horváth (1760–1809), a renowned Hungarian poet of the age of enlightenment. Further, he presents different versions of the family's coat of arms.

Márton Szluha compiled the family tree of the descendants of Miklós Gergye who died in 1611 at Nagykajd (Vas county). The archival sources used included nobility investigation minutes, nobility conscription lists, donation deeds and parish registers.

